

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra pedagogiky

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. Jana POLÁCHOVÁ

**PENITENCIÁRNÍ A POSTPENITENCIÁRNÍ
PÉČE V ČESKÉ REPUBLICE**

**Penitentiary and Post-Penitentiary care
in the Czech Republic**

vedoucí práce:

PhDr. Jitka Lorenzová, PhD.

Praha 2011

Poděkování:

Ráda bych poděkovala paní PhDr. Jitce Lorenzové PhD. za odborné vedení a konzultace při zpracovávání mé diplomové práce. Dále děkuji vedení vazební věznice Praha – Ruzyně za umožnění praxe v tomto zařízení, čímž jsem měla možnost proniknout hlouběji do problematiky vězeňství. Odborným pracovníkům věznice pak děkuji za provázení praxí, za poskytování materiálů a informací cenných pro mou práci. Poděkování patří i všem respondentům za jejich ochotu poskytnout pro mne rozhovor. Zároveň děkuji své rodině za podporu a porozumění v průběhu celého mého studia.

Prohlášení:

„Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.“

V Praze dne

podpis

Anotace:

Cílem diplomové práce je popis systému penitenciární a postpenitenciární péče v České republice a zmapování, zda a jak funguje propojení těchto dvou složek v praxi. Práce je členěna na část teoretickou a praktickou. V teoretické části nejprve objasňuji pojmosloví, dále se zabývám tím, jakými subjekty je u nás penitenciární a postpenitenciární péče poskytována, co je jejím smyslem a cílem, a také jak jsou tyto dvě složky propojeny. V teoretické části se dále podrobně zabývám tím, jak je v našem státě péče o obviněné a odsouzené osoby koncipována, jaké jsou možnosti práce s klienty ve věznicích, jaká jsou specifika této činnosti a v neposlední řadě se zaměřím na výchovu, vzdělávání a zaměstnanost osob ve výkonu vazby a trestu.

Praktická část diplomové práce vychází z praxe, kterou jsem v rámci svého studia absolvovala ve vazební věznici Praha – Ruzyně. Na úvod popisuji, jak se ve věznici Ruzyně s obviněnými a odsouzenými pracuje, jaké je složení odborného personálu a jaké zde má klient možnosti, co se týče programu zacházení, vzdělávání a zaměstnání. Dále je součástí mé praktické části kvalitativní výzkumná sonda, kde formou rozhovorů s klienty věznice mapuji jejich životní situaci a zaměřuji se především na jejich názor na propojenost penitenciární a postpenitenciární péče. Zajímá mne tedy zejména skutečnost, zda se obviněný či odsouzený má po uplynutí doby vazby či trestu kam vrátit, zda má zázemí a zda je informován o institucích, které mu mohou pomoci - a pokud ano, zda s těmito institucemi spolupracuje.

V závěru shrnuji teoretickou i praktickou část a v závislosti na skutečnostech, které jsem se dozvěděla studiem odborné literatury, během odborné praxe i v rámci své výzkumné sondy vyjadřuji své stanovisko k otázce propojenosti penitenciární a postpenitenciární péče.

Klíčová slova:

Vězeňství, věznice, výkon vazby, výkon trestu odnětí svobody, společnost, resocializace, péče, pomoc, podpora, návrat.

Annotation:

Aim of my diploma thesis is to describe the system of penitentiary and post-penitentiary care in the Czech republic and determine whether and how it works link these two components in practice. This thesis consists of two parts – a theoretical one and a practical one.

In the theoretical part I explain the expressions and the subjects that provide this care in our republic. I also try to clarify the purpose and the sense of this care and the relations between penitentiary and post-penitentiary care. I deal with the conception of work with defendant and convicted people, as well, and with the possibilities of work with clients in jail. I specify problems of this work in details. Last but not least I mention upbringing, education and employment of people in the course of custody and imprisonment.

The practical part of my diploma thesis is based on my practice in the jailhouse Praha – Ruzyně that I managed in the course of my studies. I start with guilty and convicted clients there, then I mention the structure of the working team of specialists. The possibilities of the clients regarding the treatment is procedure, education and employment in this jailhouse make an important part of this diploma work. I interviewed the clients about their way of life, problems and life situation. I pointed out their opinion on the possibility to connect penitentiary and post-penitentiary care. I was especially interested in the reality of each client after his returning to the „normal life“ in community, in his family's support and in his home. I asked about the client's information regarding all institutions that can help him with the rehabilitation. One of the questions was whether and how he would cooperate with them.

At the end of my diploma thesis I draw conclusions based on my studies, practice and my personal experience. I try to explain my attitude to the relations between penitentiary and post-penitentiary care, as well.

Key words:

Prison, jail, custody, imprisonment, community, rehabilitation, care, help, support, return.

Obsah:

I.	Úvod.....	10
II.	Teoretická část.....	11
1.	Pojmosloví.....	11
1.1.	Definice pojmů penitenciární a postpeniternciární péče.....	11
1.2.	Základní pojmy ve vězeňství.....	11
2.	Penitenciární péče v České republice.....	14
2.1.	Vazební věznice a věznice.....	14
2.1.1.	<i>Typy věznic.....</i>	<i>15</i>
2.2.	Odborný personál věznic.....	20
2.3.	Práce s obviněnými ve výkonu vazby.....	25
2.4.	Práce s odsouzenými ve výkonu trestu.....	29
2.5.	Program zacházení jako specifický nástroj práce s uvězněnými.....	31
2.5.1.	<i>Vzdělávání a zaměstnávání vězňů.....</i>	<i>41</i>
2.5.2.	<i>Rizika života ve vězení.....</i>	<i>44</i>
2.6.	Práce s rodinou obviněného a odsouzeného.....	48
2.7.	Práva a povinnosti obviněného a odsouzeného	50
3.	Práce se specifickými skupinami klientů	57
3.1.	Věznice pro mladistvé.....	57
3.2.	Věznice pro ženy.....	61
3.2.1.	<i>Oddělení pro matky s dětmi.....</i>	<i>62</i>
3.2.2.	<i>Návštěvy dětí ve věznicích.....</i>	<i>63</i>
3.3.	Oddělení pro odsouzené trpící poruchami osobnosti a chování.....	64
3.4.	Oddělení pro trvale pracovně nezařaditelné vězně.....	65
3.5.	Oddělení pro odsouzené na doživotí.....	65
3.6.	Jiné specifické skupiny.....	66
3.7.	Ochranná opatření.....	67

4. Postpenitenční péče v České republice.....	69
4.1. Státní instituce postpenitenciární péče.....	70
4.1.1. Sociální kurátoři.....	70
4.1.2. Probační a mediační služba České republiky.....	71
4.2. Nestátní neziskové organizace.....	72
5. Spolupráce penitenciární a postpenitenciární péče.....	76
5.1. Příprava klienta na propuštění z výkonu trestu.....	76
5.2. Podmíněné propuštění.....	77
5.2.1. Parolové rady	77
III. Praktická část.....	79
1. Téma šetření.....	79
1.1. Cíle praktické části.....	80
1.2. Metodologie šetření.....	80
1.3. Výběr respondentů.....	83
2. Penitenciární péče ve vazební věznici Praha – Ruzyně.....	84
2.1. Práce s obviněnými ve výkonu vazby.....	84
2.2. Práce s odsouzenými ve výkonu trestu.....	85
2.3. Specializované oddělení výkonu trestu pro ženy.....	87
2.4. Sociální pracovníci a pedagogové ve věznici Praha – Ruzyně.....	89
2.5. Spolupráce věznice s institucemi poskytujícími postpenitenciární péči.....	91
3. Kasuistiky a analýzy rozhovorů s obviněnými a odsouzenými.....	93
3.1. Obviněná Lenka – mladistvá klientka oddělení výkonu vazby.....	93
3.2. Obviněný Martin – dospělý klient výkonu vazby.....	94
3.3. Obviněný Pavel – mladistvý klient výkonu vazby.....	95
3.4. Odsouzený Adam – klient oddělení pro trvale pracovně nezařaditelné.....	96
3.5. Odsouzená Iveta – klientka specializovaného oddělení výkonu trestu pro ženy.....	97
3.6. Odsouzený Marcel – klient výkonu trestu.....	98
3.7. Odsouzený Miroslav – klient výkonu trestu.....	99

3.8. Odsouzený Tadeáš – klient výkonu trestu.....	101
3.9. Odsouzený Jiří – klient výkonu trestu.....	102
3.10. Odsouzený Viktor – klient výkonu trestu.....	103
4. Shrnutí a zhodnocení praktické části, dosažení cílů.....	105
IV. Závěr.....	109
V. Seznam odborné literatury.....	111
VI. Přílohy	
Příloha č. 1 – Slovník vězeňského argotu	
Příloha č. 2 –Časový režim dne ve věznici Praha – Ruzyně	
Příloha č. 3 - Historie vazební věznice Praha – Ruzyně	
Příloha č. 4 – Listina základních práv a svobod – články související s odnětím svobody	
Příloha č. 5 – Hlavní cíle Evropských vězeňských pravidel	
Příloha č. 6 – Seznam věznic v České republice	

Seznam zkratk:

OČTŘ	Orgány činné v trestním řízení
OSPOD	Orgán sociálně právní ochrany dětí
PČR	Policie České republiky
PMS ČR	Probační a mediační služba České republiky
PP	Podmíněné propuštění
VS ČR	Vězeňská služba České republiky
VV	Výkon vazby
VTOS	Výkon trestu odnětí svobody

I. Úvod

Pro svou diplomovou práci jsem zvolila téma penitenciární a postpenitenciární péče v České republice. Jejím cílem je zmapovat a popsat obě tyto složky péče o vězněné a propuštěné osoby, a zároveň také zjistit, do jaké míry jsou klienti konkrétní věznice o možnostech postpenitenciární péče informováni a zda ji využívají.

Práce je rozdělena do 5 kapitol teoretické části a 4 kapitol části praktické. V teoretické části se budu zabývat nejprve vysvětlením základních pojmů, které s vězeňskou problematikou souvisejí. Dále budu hovořit o systému věznic v České republice, o odborném personálu a specifických práce s jednotlivými typy klientů, přičemž vymezím činnosti ve výkonu vazby a ve výkonu trestu, které se od sebe velmi liší. Pojednám o institucích, které poskytují postpenitenciární péči, tedy které navazují na péči o klienta ve vězení.

Cílem praktické části diplomové práce, která vychází ze zkušeností, které jsem získala během své čtyřměsíční stáže ve vazební věznici Praha – Ruzyně, je rozbor penitenciární péče o klienty v této konkrétní věznici, popis činností, které přispívají k resocializaci vězněných osob a nabídka možností spolupráce s klientem se subjekty postpenitenciární péče, kterou mohou využít po propuštění z výkonu vazby či trestu nebo již během jejich pobytu ve vězení. Druhým cílem diplomové práce je zjištění postojů vězněných osob, zajímá mne jejich rodinné a sociální zázemí, charakter spáchané trestné činnosti a náhled pachatele na tento čin, dále jeho chování ve věznici, motivace pro život na svobodě a informovanost o institucích, které by mu mohly v návratu a začlenění do běžného života pomoci. Mapuji nejen to, zda je klient o těchto možnostech informován, ale zda již také s některou z institucí spolupracuje. K dosažení tohoto cíle mi poslouží kvalitativní šetření formou rozhovorů. Dále pro zpracování praktické části využívám výzkumnou metodu pozorování, analýzu dokumentů a kasuistiku.

Pro klienta, který opouští brány věznice je totiž velmi důležité, aby měl možnost obrátit se na svobodě na nějaké instituce, které mu pomohou, a aby o těchto možnostech předem věděl. Je tedy podstatné, aby byl na tyto instituce nějakým způsobem napojen či o nich byl informován již v době výkonu trestu.

II. Teoretická část

1. Pojmosloví

1.1. Definice pojmu penitenciární a postpenitenciární péče

Penitenciární péče = péče o klienta, který se nachází ve výkonu vazby či výkonu trestu odnětí svobody, tedy ve vězení.

Penitenciární působení = působení výkonu trestu na pachatele

Cílem trestu, který si společnost klade, je náprava, reedukace a resocializace pachatele. V minulosti měl výkon trestu represivní charakter (potrestání, odplata), v současné době má ve vězeňství velký význam pedagogický aspekt, tedy náprava pachatele a jeho návrat, tedy resocializace do společnosti. K tomuto cíli směřují aktivity ve vězení, kterými odborní pracovníci působí na obviněné a odsouzené osoby v rámci penitenciární péče.

Postpenitenciární péče = péče o klienta propuštěného z výkonu trestu odnětí svobody. Poskytují ji státní i nestátní instituce. Spolupráce mezi pachatelem a organizací může být navázána již během výkonu trestu, ale i po jeho skončení. Aktivita může být vyvinuta ze strany pachatele (u státních institucí) nebo i ze strany organizace (u nestátních institucí). Lze ji vnímat jako terciální prevenci, tedy prevenci vzniku recidivy.

1.2. Základní pojmy ve vězeňství

Výkon vazby = vykonáván ve vazebních věznicích, osoba nacházející se ve vazbě je osoba obviněná, je zde uplatňována presumpce nevin¹, osoba čeká na rozsudek soudu

Výkon trestu = vykonáván ve věznicích, osoba je již pravomocně odsouzená a odpykává svůj trest.

¹ Presumpce nevin = na člověka se hledí jako na nevinného, dokud není pravomocně odsouzen rozsudkem soudu

Výkon vazby i výkon trestu zajišťuje Vězeňská služba České republiky (dále VS ČR), řízená generálním ředitelem. VS ČR spadá do resortu ministerstva spravedlnosti České republiky. Místem výkonu trestu odnětí svobody jsou vězeňská zařízení – **věznice a vazební věznice**. Ve věznicích mohou být zřízena tzv. „vězeňská zařízení“ - např. nemocnice nebo specializovaná oddělení pro specifické typy vězňů.

Věznice jsou státní instituce, které zajišťují komplexní zacházení s vězněnými osobami.

Restorativní justice = tzv. nápravná, snaha o resocializaci a nápravu pachatele, tento typ justice je charakteristický pro současnost západních zemí, u nás se postupně rozvíjí od roku 1989. Snaha o snižování trestů odnětí svobody a jejich náhrada tresty alternativními, pokud je to s ohledem na spáchaný trestný čin a osobnost pachatele možné.

Retributivní justice = tzv. odplatná, snaha o potrestání pachatele, u nás uplatňována v období do roku 1989, pak nastala humanizace vězeňství a přechod k justici restorativní.

Penologie = nauka o výkonu trestu a jeho účincích.

Alternativní sankce = jiné sankce než výkon trestu odnětí svobody, kontrolu výkonu těchto sankcí zajišťuje Probační a mediační služba České republiky.

Resocializace = opětovná socializace, tedy znovuzачlenění do společnosti. Jde o socializační proces u osoby, u které následkem získaného defektu a následné defektivy byla snížena úroveň socializace.

Desocializace = proces negativního vřazování do společnosti prostřednictvím sociálně netvořivých, únikových a destruktivních činností a vztahů. Dochází k narušování sociálních vazeb, hodnot, vztahů, norem a kulturních obsahů, je narušovaná schopnost vývoje jedince

Reedukace – je to proces pedagogické povahy, který využívá speciálně výchovné prostředky k tomu, aby bylo u jedince dosaženo postupného zlepšování či úplného zlepšení jeho společenského uplatnění.

Program zacházení – ve výkonu trestu odnětí svobody je sestavován pro každého odsouzeného ve vzájemné spolupráci psychologa, pedagoga, vychovatele, sociálního pracovníka a lékaře program zacházení (dříve byl nazýván resocializačním nebo reedukačním programem). Program zacházení zahrnuje pracovní, vzdělávací, terapeutické a zájmové aktivity, přičemž je vůči odsouzeným uplatňován individuální přístup, a to jak při sestavování, tak i při realizaci programu.

Podoba programu zacházení musí vždy sledovat dosažení účelu výkonu trestu. Odsouzený má mít možnost zvolit si z těch programů, které správa věznice nabízí a považuje je pro daného odsouzeného za vhodné. Pokud si žádný z těchto programů nezvolí, účastní se minimálního programu stanoveného vnitřním řádem věznice. Hlavním cílem programu zacházení s odsouzeným je vytvoření předpokladů pro úspěšnou reintegraci. Programu zacházení se budu podrobně věnovat v samostatné kapitole.

Reintegrace - opětovné spojení; znovustavení celku, společenství; obnovení starých poměrů. Rozhodujícími pro resocializaci a úspěšnou reintegraci se jeví postoje odsouzeného k sobě samému, postoj k trestnému činu, pocity viny a motivace ke změně.

Lze říci, že největší šanci k úspěšné reintegraci a absenci recidivy mají:

- mladí
- prvotrestaní
- bez poruch chování v anamnéze
- po krátkodobém trestu
- s bohatšími a nenarušenými sociálními vazbami (dobré sociální zázemí, funkční rodina, pozitivní zájmy)
- s pevnými a kvalitními pracovními návyky
- dobře motivované osoby, které současně nemají závažnější poruchy osobnosti, resp. závažnější psychopatologie obecně (alkohol, drogy, parafilie apod.)

Mladistvý = osoba která překročila 15. rok věku, avšak nedovršila 18. rok věku.

2. Penitenciární péče v České republice

Penitenciární péče je v České republice poskytována ve věznicích a vazebních věznicích. Celkem je v našem státě 35 věznic, z toho je 25 věznic a 10 vazebních věznic.

Úplný seznam českých vazebních věznic a věznic uvádím v příloze č.6.

2.1. Vazební věznice a věznice

Věznice v České republice dělíme na :

a) vazební věznice – jsou do nich zařazovány osoby obviněné, tj. osoby, na které byla soudem uvalena vazba. Vazební věznice zaručují, aby výkon vazby splňoval svůj účel (§ 67 a §381 zákona č. 141/1961, trestní řád). Výkon vazby je vykonáván v klasickém celovém nebo zmírněném režimu.

b) věznice – do nich jsou zařazovány osoby odsouzené, tj. osoby, které byly pravomocně odsouzeny za trestný čin. Věznice zajišťují, aby výkon trestu plnil svůj účel. „ *Podle právní úpravy diferenciací výkonu trestu odnětí svobody účinné od 1.1.2000 se věznice člení podle míry vnější ostrahy, podle zajištění bezpečnosti a způsobu uplatňování resocializačních programů do 4 základních typů od nejmírnější po nejprísnejší*“. (zdroj: Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky 2010, dostupná z www.vscr.cz)

4 základní typy věznic jsou:

věznice typu A – s dohledem

věznice typu B – s dozorem

věznice typu C – s ostrahou

věznice typu D – se zvýšenou ostrahou

Podrobněji se jednotlivým typům věznic budu věnovat v podkapitole 2.1.1.

V současné době je v České republice 10 vazebních věznic a 25 věznic pro výkon trestu.

Správu věznic vykonává Vězeňská služba České republiky. Při zařazování osob do vazebních věznic a věznic platí následující pravidla, zakotvená v § 7 zákona č. 169/1999 Sb:

- *muži jsou umísťováni odděleně od žen,*

a dále zpravidla:

- *mladiství odděleně od dospělých;*
- *obvinění odděleně od odsouzených;*
- *kuřáci odděleně od nekuřáků (zpravidla se nedávají na stejnou celu);*
- *recidivisté odděleně od prvotrestaných (umožňuje-li to kapacita věznice);*
- *odsouzení za nedbalostní trestný čin od odsouzených za úmyslný trestný čin;*
- *trvale pracovně nezařaditelní odsouzení, odsouzení s duševními poruchami a poruchami chování, jakož i odsouzení s uloženým ochranným léčením;*
- *ve vazebních věznicích má význam forma zavinění a závažnost stíhaného trestného činu. Dále se odděleně umísťují obvinění, u nichž je dána koluzní vazba a spoluobvinění, proti nimž je vedeno společné řízení*

2.1.1. Typy věznic

Podle způsobu vnějšího členění, zajištění bezpečnosti a vnitřního režimu se věznice člení do čtyř základních typů:

Věznice typu A - věznice s dohledem

V tomto typu vykonávají trest osoby, které byly odsouzeny za trestný čin spáchaný z nedbalosti a které dosud nebyly ve výkonu trestu odnětí svobody pro úmyslný trestný čin. Ve věznici typu A se odsouzení mohou pohybovat bez omezení, většinou pracují na pracovištích mimo věznici, v mimopracovní době jim ředitel může povolit volný pohyb mimo věznici k účasti na kulturních a sportovních akcích a bohoslužbách. V tomto typu věznic nejsou dozorcí a strážníci, pouze vychovatelé. Musí sem být zařazováni skutečně jen pachatelé těch nejlehčích trestných činů, neboť je to věznice s nejmírnějším režimem.

Věznice typu B – věznice s dozorem

Do věznic s dozorem zařazují osoby, které byly odsouzeny za trestný čin spáchaný z nedbalosti, ale které již byly ve výkonu trestu odnětí svobody pro úmyslný trestný čin, a dále osoby, kterým byl za úmyslný trestný čin uložen trest odnětí svobody nepřevyšující dva roky a které dosud nebyly ve výkonu trestu pro úmyslný trestný čin. Odsouzení se v prostorách věznice pohybují organizovaně pod dohledem pracovníků Vězeňské služby, ředitel může odsouzeným povolit volný pohyb uvnitř věznice, anebo se pohybují uvnitř svého oddílu. Odsouzení pracují zpravidla na nestřežených pracovištích mimo věznici, kde nad nimi vykonává dohled určený zaměstnanec Vězeňské služby nejméně jedenkrát za hodinu. Odsouzeným, u nichž lze předpokládat, může být ředitelem povolen volný pohyb mimo věznici v souvislosti s plněním pracovních úkolů.

Věznice typu C - věznice s ostrahou

V tomto typu věznice vykonávají trest osoby odsouzené pro úmyslný trestný čin, u nichž nejsou splněny podmínky pro zařazení do jiného typu věznice. V prostorách věznice se odsouzení pohybují organizovaně pod dohledem příslušníka Vězeňské služby, volný pohyb po věznici může ředitel povolit jen výjimečně, odsouzení pracují zpravidla na pracovištích uvnitř věznice nebo na střežených pracovištích mimo věznici. U odsouzených, u nichž je předpoklad, že toho nezneužijí, lze povolit zaměstnání na nestřeženém pracovišti mimo věznici, dohled nad pracovní činností odsouzených se provádí nejméně jedenkrát za 45 minut, je to však zcela ojedinělé. Odsouzení v typu C a D jsou ubytováni na celách, zatímco v typu A a B jsou v tzv. ložnicích.

Věznice typu D - věznice se zvýšenou ostrahou

Věznice typu D má nejprísnejší režim, zařazují se sem doživotně odsouzení, zvláště nebezpeční recidivisté, osoby odsouzené za zvláště závažný úmyslný trestný čin k trestu ve výměře nejméně osmi let a osoby odsouzené za úmyslný trestný čin, které v posledních pěti letech uprchly z vazby nebo z výkonu trestu. V prostorách věznice se odsouzení pohybují organizovaně pod dohledem příslušníka Vězeňské služby, volný pohyb po věznici se jim nepovoluje ani při plnění pracovních úkolů, odsouzení pracují na pracovištích uvnitř věznice nebo vhodnou práci vykonávají přímo ve svých celách, dohled nad jejich pracovní činností

provádí zaměstnanec Vězeňské služby každých třicet minut. Mezi nejprísnejší střežené věznice v České republice patří věznice Valdice, Mírov a Karviná.

Zařazení odsouzeného do určitého typu věznice určuje soud v rozsudku, kterým rozhoduje ve věci samé o vině a trestu. Soud se může odchýlit od zákonných kritérií pro rozřazování odsouzených, a to v případě, že má za to, že s ohledem na závažnost trestného činu či narušení odsuzované osoby bude náprava lépe zaručena v jiném typu věznice.

Zařazení do daného typu věznice nemusí být definitivní pro celou dobu výkonu trestu. V průběhu výkonu trestu soud může rozhodnout o přearazení odsouzeného z jednoho typu věznice do druhého, a to na návrh odsouzeného, ředitele věznice, státního zástupce nebo i bez návrhu.

Vedle základních typů věznice jsou zřízeny i zvláštní věznice pro mladistvé a pro matky s dětmi. V rámci jednoho vězeňského zařízení lze zřídit i více oddělení různých typů (např. ve věznici s ostrahou může být zřízeno i oddělení s dozorem). Ve vazebních věznicích lze zřídit oddělení pro výkon trestu odnětí svobody. Dále jsou zřizována oddělení pro specifické skupiny vězňů – budu se jim věnovat v samostatné kapitole.

V rámci jednotlivých typů věznic (s dohledem, dozorem, ostrahou a zvýšenou ostrahou) jsou tři až čtyři diferenční skupiny. (zakotveno v § 39 Řádu o výkonu trestu odnětí svobody). Vězni jsou do nich rozřazováni podle několika kritérií, a to například prvotrestanost či recidiva, závažnost trestného činu, stupeň narušení osobnosti. V průběhu výkonu trestu mají odsouzení možnost svým přičiněním a dobrým chováním přispět k tomu, aby byli přearazeni do lepší diferenční skupiny. Jednotlivé skupiny se liší také režimem výkonu trestu. Nejprísnejší je čtvrtá diferenční skupina, jejíž režim má nejvíce omezení. Život vězňů je zde striktně omezen na aktivity výslovně požadované a prísne střežené. Existence a správné využívání diferenciace je jedním ze stěžejních motivačních faktorů majících vliv na chování vězně ve výkonu trestu.

Diferencované skupiny mají velký vliv na resocializaci odsouzených osob. Tento vliv může být pozitivní, ale i negativní. Pokud je rozdělení do skupin skutečně správné a potkávají se zde lidé s podobnou motivací, přístupem k životu i k samotnému výkonu trestu včetně plnění programu zacházení, je význam resocializačních skupin vysoký v pozitivním smyslu. Pokud se však do lepší diferenční skupiny nesprávným výběrem dostane odsouzený, který

je pasivní, negativistický či vyzařuje jiné patologické rysy, může rozhodit a zničit chod celé skupiny. Totéž platí i naopak – dostane-li se do čtvrté, tedy nejhorší diferenciační skupiny osoba, která by mohla být ve skupině lepší, neboť je aspoň částečně motivována pro řádný život ve výkonu trestu i po jeho skončení, může být tento člověk ve skupině silně ovlivněn nežádoucím způsobem ze strany odsouzených z této nejhorší skupiny.

Motivace odsouzeného upadá, jeho přístup se stává laxním, začíná se chovat stejně negativně jako ostatní ze skupiny. Je tedy velmi vhodné, aby skupiny byly řádně selektovány a dále je důležité, aby měli odsouzení možnost při prokazování slušného chování a aktivního plnění programu zacházení být přeřazeni do skupiny lepší. Čím lepší skupina, tím větší šance na podmíněné propuštění. A také samozřejmě lepší skupina znamená výhody v rámci výkonu trestu – větší volnost, zaměstnání mimo věznici, nadstandardní návštěvy atd.

Velmi těžké je zařadit do diferenciační skupiny cizince, neboť cizinci z některých zemí jsou velmi silně narušené osobnosti, přestože jsou prvotrestaní. Kdyby byli zařazeni do první diferenciační skupiny, znamenalo by to negativní zásah do celého fungování skupiny. Je tedy potřeba specifického přístupu při zařazování těchto osob.

Uvěznění ve výkonu vazby i ve výkonu trestu je vždy zátěžová situace ze ztráty svobody, plná obav z budoucnosti a nejistoty. Uvěznění je výrazná životní změna, a to především u prvotrestaných. Byl-li člověk jednou ve vězení, znamená to pro něj nálepku – tedy stigma – kriminálního. Tato nálepka je spojena s rizikem negativních sociálních dopadů (ztráta zaměstnání, rozpad rodiny, odklon přátel....). Ve věznění je člověk vždy frustrován z neuspokojení svých sekundárních potřeb. Nelze uplatnit své zájmy, stýkat se s přáteli.... Je nutno strpět řadu nepříjemných úkonů, mezi něž patří například osobní prohlídky, bezvýhradná poslušnost vůči pracovníkům věznice. Dále se musí vězněná osoba smířit s naprostou ztrátou soukromí a identity.

V naší justici je uplatňován princip restorativní justice (z angl. restore = obnovit, vrátit do původního stavu). Jde o odlišný přístup od trestající, tedy retributivní justice.

„Restorativní justice se zaměřuje na újmy vzniklé trestnou činností a usiluje o zohlednění potřeb oběti, podporuje odpovědnost pachatele za řešení vzniklé situace a zapojuje poškozeného, pachatele a komunitu do procesu řešení“ (zdroj: Štern, 2010, s. 30)

Základní principy restorativní justice: (Zdroj: Štern, 2010, s.31)

- 1) Respekt – vůči oběti a dalším poškozeným osobám, ale i k pachateli
- 2) Odpovědnost – pachatel je odpovědný za způsobitou újmu, restorativní proces posiluje jeho motivaci k obnově narušených vztahů
- 3) Dialog – různé formy dialogu mezi stranami konfliktu
- 4) Participace – aktivní zapojení všech účastníků trestného činu, jejich blízkých a zástupců
- 5) Vyváženost – hledání znovunalezení rovnováhy v komunitě, snaha nalézt řešení přijatelné pro všechny strany
- 6) Dobrovolnost – participace účastníků je vždy dobrovolná
- 7) Pospolitost – úsilí o zapojení členů komunity, kde oběť a pachatel žijí
- 8) Individualita – restorativní proces podporuje rozdílnost i individualitu každého jedince

Cíl restorativní justice:

„Restorativní justice je proces, který chce v maximální míře zapojovat ty, kdo mají na konkrétním trestném činu podíl, a společně zjišťovat a řešit újmu, potřeby a povinnosti s cílem přivodit ozdravení a dát věci do pořádku, nakolik je to jen možné“ (Zdroj: Zehr, 2001 in Štern, 2010, s.33)

Práce s vězněnými osobami tedy také směřuje k naplnění principů a cílů restorativní justice, snaží se o resocializaci pachatele do společnosti a vede jej k nápravě škody, kterou způsobil. Vězení tedy není pouze trestem, který si odsouzený pasivně odpykává. Restorativní justice usiluje o odklon od trestů odnětí svobody a jejich nahrazení tresty alternativními, při nichž odsouzený zůstává na svobodě a má tak větší šanci pracovat na náhradě škody, tedy odčinění újmy. Kontrolu i realizaci alternativních trestů zajišťuje Probační a mediační služba ČR. Alternativní trest samozřejmě nelze použít pro všechny typy pachatelů – někteří musejí být stále umisťováni do klasických věznic (především pachatelé závažných trestných činů a recidivisté).

Jelikož věznice jsou dlouhodobě přeplněné (jak ukazuje i tabulka níže), a výkon trestu je finančně pro stát velmi nákladný, stává se alternativní trest stále preferovanější variantou trestu.

Počty vězněných osob														
Rok	<u>1996</u>	<u>1997</u>	<u>1998</u>	<u>1999</u>	<u>2000</u>	<u>2001</u>	<u>2002</u>	<u>2003</u>	<u>2004</u>	<u>2005</u>	<u>2006</u>	<u>2007</u>	<u>2008</u>	<u>VI. 2009</u>
<i>Výkon vazby</i>	7 887	7 736	7 125	6 934	5 967	4 583	3 384	3 409	3 269	2 860	2 399	2 356	2 312	2 425
<i>Výkon trestu</i>	12 973	13 824	14 942	16 126	15 571	14 737	12 829	13 868	15 074	16 077	16 179	16 827	18 100	19 399
Celkem	20 860	21 560	22 067	23 060	21 538	19 320	16 213	17 277	18 343	18 937	18 578	19 183	20 502	21 824

Tabulka č. 1. **Počet osob ve vazbě a ve výkonu trestu odnětí svobody.**

Stavy vězněných osob jsou uvedeny k 31.12. příslušného roku.

Zdroj: Statistické údaje Vězeňské služby ČR

2.2. Odborný personál věznic

Vězeňská služba České republiky se člení na vězeňskou stráž, justiční stráž a správní službu. Vězeňská stráž a justiční stráž mají postavení ozbrojeného sboru.

„Vězeňská služba ČR zajišťuje výkon vazby, výkon zabezpečovací detence, výkon trestu odnětí svobody a v rozsahu stanoveném zákonem ochranu pořádku a bezpečnosti při výkonu soudnictví a správě soudů a při činnostech státních zastupitelství a Ministerstva spravedlnosti ČR.“ (Zdroj: Zákon České národní rady ze dne 17. listopadu 1992 o Vězeňské službě a justiční stráží České republiky)

Vězeňskou službu České republiky řídí ministr spravedlnosti prostřednictvím generálního ředitele, kterého jmenuje a odvolává. Za činnost Vězeňské služby ČR odpovídá generální ředitel ministru spravedlnosti. Základní organizační jednotky zřizuje a ruší ministr spravedlnosti. V čele jednotlivých organizačních jednotek stojí ředitelé, které ustanovuje nebo jmenuje a odvolává generální ředitel.

Vězeňská stráž střeží, předvádí a eskortuje osoby ve výkonu vazby a ve výkonu trestu odnětí svobody, střeží vazební věznice, věznice a věznice pro místní výkon trestu a při této činnosti a v uvedených místech zajišťuje stanovený pořádek a kázeň.

Justiční stráž zajišťuje pořádek a bezpečnost v budovách soudů a státních zastupitelství a v jiných místech činnosti soudů a Ministerstva spravedlnosti ČR a v rozsahu stanoveném zákonem zajišťuje bezpečnost výkonu pravomocí soudů a státních zastupitelství.

Správní služba rozhoduje ve správním řízení podle všeobecně platných právních předpisů a zabezpečuje organizační, ekonomickou, výchovnou a další odbornou činnost

Institut vzdělávání - je resortním vzdělávacím zařízením a organizační jednotkou Vězeňské služby České republiky s celorepublikovou působností. *„V souladu s koncepcí vzdělávání a Programem celoživotního vzdělávání ve Vězeňské službě ČR v součinnosti s řediteli organizačních jednotek zabezpečuje, aby příslušníci a občanští zaměstnanci Vězeňské služby ČR byli náležitě vycvičeni a vyškoleni pro výkon služby nebo práce a zvyšovala se jejich odborná úroveň. Za tímto účelem Institut vzdělávání vytváří potřebné podmínky pro soustavné prohlubování odborné úrovně zaměstnanců, organizuje a zabezpečuje zejména základní profesní přípravu, specializační kurzy a další formy odborného vzdělávání v Programu celoživotního vzdělávání.“* (zdroj: www.vscr.cz) Středisko vzdělávacího institutu se nachází ve Stráži pod Ralskem.

Zaměstnance VS ČR rozdělujeme na zaměstnance v poměru služebním a zaměstnance v poměru civilním.

Ve služebním poměru jsou dozorcí a strážní, v civilním poměru odborný personál – lékaři, psychologové, sociální pracovníci, pedagogové, vychovatelé....

Z pedagogů pak ve vězení působí především speciální pedagogové, sociální pedagogové a pedagogové volného času.

Speciální pedagog

Speciální pedagog je odborný zaměstnanec oddělení, který zabezpečuje u svěřených odsouzených odbornou úroveň realizace programu zacházení a vnitřní diferenciaci. Metodicky usměrňuje výkon práce vychovatelů a pedagogů volného času. Odpovídá, ve spolupráci s ostatními odbornými zaměstnanci, za úroveň odborného zacházení s jednotlivými odsouzenými v návaznosti na jejich komplexní zprávy.

Provádí pedagogickou diagnostiku odsouzeného a zpracovává přehled jednotlivých aktivit programu zacházení. U mladistvých spolupracuje se sociálním pracovníkem a s jejich zákonnými zástupci při řešení přípravy mladistvého na budoucí povolání.

Dále speciální pedagog participuje na výběru odsouzených k zařazení do jednotlivých zaměstnání, vzdělávání a typů rekvalifikace. Provádí rovněž pedagogické pohovory a poskytuje pedagogické poradenství. S ostatními odborníky ve věznici se podílí na zkoumání příčin vzniku mimořádných událostí ve vztahu k vězněným osobám a navrhuje z pedagogického hlediska příslušná řešení. Realizuje. Spolupodílí se na návrhu k rozhodování o udělení přerušení výkonu trestu, povolování volného pohybu mimo věznici, dočasného opuštění věznice, účasti odsouzených na akcích mimo věznici, návštěv bez zrakové či sluchové kontroly a přerazování odsouzených do jiného typu věznice nebo jejich přemístění.

Pedagog volného času

Posláním tohoto odborníka je realizace činností s odsouzenými, a to individuálních i skupinových. Jde o činnosti zájmové a sebeobslužné, dále pak o různé rukodělné, sportovní a kulturní aktivity. Metodicky je pedagog volného času veden speciálním pedagogem.

Vychovatel

Vychovatel je členem týmu, jehož základním úkolem je komplexní výchovná, vzdělávací, diagnostická a preventivní činnost zaměřená na celkový rozvoj osobnosti a na socializaci, resocializaci a reedukaci včetně cílených opatření k optimalizaci vzdělávacího procesu odsouzených a realizaci protidrogové prevence v rámci věznice.

Při práci s odsouzenými plní zejména tyto úkoly: je v nejtěsnějším kontaktu s odsouzenými, proto je osobně zná a pedagogicky je usměrňuje dle individuálních potřeb. Vede jmenný i početný seznam odsouzených. Rozhoduje o jejich rozmístění do cel. Kontroluje jejich korespondenci a telefonní hovory, zajišťuje, aby bylo realizováno právo odsouzeného na balíčky, nákupy, návštěvy, odesílání a přijímání korespondence a vyjadřuje se k žádostem o povolení různých záležitostí, o něž odsouzený žádá. Zná rovněž sociální vztahy a skupinovou atmosféru v přidělené skupině, vede osobní karty odsouzených, provádí průběžné zápisy ze situací, které souvisí s naplňováním účelu výkonu trestu u odsouzeného. Motivuje odsouzené ke kázni, pořádku na celách či ložnicích, vede je k péči o zevnějšek. Vychovatel se podílí i na hromadně organizovaných akcích.

Vychovatel má rovněž přehled o tom, kdo z odsouzených v jeho skupině má sklon k sebepoškozování, útěkům, ví, kdo se může stát objektem napadení nebo kdo je naopak možný pachatel násilného jednání. Upozorňuje další odborníky věznice, pokud se domnívá, že některý z odsouzených trpí aktuálními psychickými problémy. Důležité poznatky o odsouzeném se zapisují do jeho osobní karty.

Vychovatel by měl být základním článkem v práci s vězněm. Bohužel jsou však přetíženi i že administrativní agendou. Bylo by nesporně vhodné, kdyby bylo možné zaměstnat ve věznicích vychovatelů o mnoho více. V současné době to však z finančních důvodů není možné. Vychovatelé často vedou zájmové a vzdělávací kroužky

Vychovatel – terapeut je odborný zaměstnanec, který pracuje s klienty formou individuálních a skupinových terapií. Metodicky je veden psychologem.

Psycholog

Vězeňské prostředí je silně zátěžové, stresující a devastující osobnost. Mnozí z těch, kdo prošli českým vězeňstvím, ať jako vězni či jako pracovníci, vycházejí psychicky poznamenáni. Přetíženost věznic a stísněný uzavřený prostor umocňují veškerá rizika jak pro vězně, tak i pro personál. Odborná pomoc psychologa je pro obě tyto skupiny nezbytná. Psycholog pracuje s odsouzenými i obviněnými formou skupinových terapií, ale i individuálně – vše dle časových možností.

Sociální pracovník

Sociální pracovník poskytuje obviněným a odsouzeným základní sociálně-právní poradenství. Vězni jsou pak schopni se do určité míry účastnit života ve věznici a po propuštění se zapojit do společnosti. Sociální pracovníci spolupracují se sociálními kurátory, probačními úředníky a s nevládními organizacemi poskytující postpenitenciární péči tak, aby jejich činnost byla pro vězně smysluplná a zejména po propuštění využitelná. Sociální pracovník spolupracuje také s rodinou odsouzeného, informuje rodinu o přemístění vězněné osoby, o jeho hospitalizaci, o změně návštěvy apod. Zároveň pomáhá obviněným a odsouzeným osobám při vyřizování dokladů a dalších úředních záležitostí.

Duchovní

Při výčtu zaměstnanců věznice bych nerada opomněla duchovní, velmi důležité osoby ve vězení. Činnost duchovních se řídí zákonem č.3/2002 Sb. o církvích a náboženských společnostech. Ve věznicích v České republice tuto činnost zpravidla zajišťují členové občanského sdružení „Vězeňská duchovenská péče“. Duchovní se podílejí na plnění programů zacházení s odsouzenými, a to v oblasti pastoračních aktivit, ale i v jiných směrech (spolupracují úzce s vychovateli a pedagogy). Zachovávají zpovědní tajemství, které je však limitováno Zákonem o výkonu vazby a Zákonem o výkonu trestu odnětí svobody.

Vězeňská stráž, dozorcí

Na závěr této kapitoly se zmíním i o zaměstnancích ve služebním poměru, protože také oni přicházejí do styku s odsouzenými a obviněnými, přestože to nejsou odborní zaměstnanci ve smyslu této diplomové práce, tedy takoví, kteří by působili na reedukaci a resocializaci vězněných osob. Jsou však nesporně velmi důležitým článkem vězeňského personálu. Také uniformovaný personál vězeňské služby prochází nástupním kurzem. Pro dozorce a vězeňskou stráž je toto školení šestitýdenní a zahrnuje např. kurzy psychologie, pedagogiky, práva, etiky a samozřejmě také přípravu k řádnému výkonu služebního poměru. Dozorce musí být dostatečně zralá a odolná osobnost, která není náchylná ke konfliktům a jejich silovému řešení. Dozorci jsou školeni například v sociální komunikaci. Podmínkou nástupu k VS je nařízení, podle nějž musí mít všichni příslušníci ukončené středoškolské vzdělání.

2.3. Práce s obviněnými ve výkonu vazby

Při výkonu vazby jsou omezena některá základní lidská a občanská práva, především právo na svobodný pohyb a právo shromažďovací. Ve výkonu vazby je uplatňován princip presumpce nevinny = to znamená, že na osobu je pohlíženo jako na nevinnou, dokud nebyla pravomocně odsouzena. Obviněný smí být podroben jen takovému omezení, která jsou nezbytná ke splnění účelu vazby.

V žádném případě nesmí být ponížena lidská důstojnost, nepřipouští se fyzický ani psychický nátlak či mučení. Donucovacích prostředků smí být použito jen za přísně vymezených podmínek.

Výkon vazby je upraven zákonem č. 293/1993 Sb. o výkonu vazby a vyhláškou ministerstva spravedlnosti č. 109/1994, kterou se vydává Řád výkonu vazby. Ředitelé jednotlivých věznic pak vydávají Vnitřní řády pro obviněné.

§ 6, odst. 1 zákona o výkonu vazby říká, že *„při umisťování obviněných do cel se dbá na to, aby byl dodržen účel vazby a aby nedocházelo k mravnímu nebo jinému ohrožování obviněných.“*

Pobyt na oddělení výkonu vazby je pro většinu klientů velmi stresující, plný obav a nejistoty z budoucnosti. Jsou zde umisťováni obvinění, u kterých je ze zákonných důvodů vyloučeno vyšetřování na svobodě. Někteří klienti jsou zde po celou dobu vyšetřovacího procesu, a po rozhodnutí soudu putují do výkonu trestu. Jiní jsou v průběhu vyšetřování propuštěni, pokud pominou důvody pro trvání vazby, a dále pokračuje jejich trestní proces na svobodě.

Důvody vazby jsou ze zákona pouze tři, a to následující: (§ 67 Zákona o trestním řízení soudním – trestní řád (zák. 141/1961 Sb.)

Jsou –li konkrétní skutečnosti, které odůvodňují obavu, že:

- a) osoba uprchne nebo se bude skrývat, aby se trestnímu stíhání nebo trestu vyhnula, zejména nelze-li jeho totožnost ihned zjistit, nemá-li stálé bydliště nebo hrozí-li mu vysoký trest*
- b) osoba bude působit na dosud nevyslechnuté svědky nebo spoluobviněné nebo jinak mařit objasňování skutečností závažných pro trestní stíhání*
- c) osoba bude pokračovat v trestné činnosti, pro níž je stíhána, dokoná trestný čin, o který se pokusila nebo dokoná trestný čin, který připravovala*

Z jiných než těchto důvodů nesmí být nikdo ve vazbě držen. V případě, že je vazba uvalena z důvodu obavy ovlivňování svědků, mluvíme o tzv. koluzní vazbě. Tento typ vazby má přísnější režim než běžná vazba. V případě koluzní vazby je veškerá korespondence obviněného kontrolována orgány činnými v trestním řízení, tyto orgány také povolují obviněnému návštěvy a jsou u nich přítomny. U běžné vazby vykonávají tuto kontrolu zaměstnanci Vězeňské služby.

Období výkonu vazby je pro obviněného nesmírně vyčerpávající, protože stále probíhá vyšetřování, je volán k výslechům, čeká na hlavní líčení a na rozsudek soudu. Proto je v tomto období naplněn nejistotou, strachem z budoucnosti, z výše trestu, ze všeho co jej čeká. Nejhuře toto období zvládají osoby, které jsou vězněny poprvé. Zvykají si na drsné podmínky ve vězení, přizpůsobují se individuálně, každý dle svého psychického a zdravotního stavu, svého charakteru a osobnostního vybavení. Pobyt ve vězení vyžaduje obrovskou psychickou odolnost. Mnoho lidí se v průběhu výkonu vazby či trestu pokusí o sebepoškození, bohužel nezřídka dochází i k dokonané sebevraždě.

Klienti na výkonu vazby jsou celé dny uzavřeni v celách, vazební režim má charakter věznice se zvýšenou ostrahou, tudíž vězni nemají žádný volný pohyb, celu mohou opustit pouze na hodinu denně na vycházku, která probíhá ve vycházkových dvorech, tzv. kotcích, které jsou však velmi malé, stísněné a chybí zde možnost komunikace s dalšími osobami, neboť jednotlivé kotce jsou odděleny a v každém kotci jsou jen obyvatelé jedné, maximálně dvou cel.

Počet obviněných na celách je nejčastěji v rozmezí jednoho až čtyř. Nekuřáci jsou odděleni od kuřáků, muži od žen, mladiství od dospělých. V krajním případě může být mladistvý na cele s dospělým, ten však nesmí být starší 25 let, musí to však být v zájmu mladistvého, v žádném případě spoluvězeň nesmí být kuřák či nebezpečný pachatel.

Odděleně jsou umístovány také osoby, které jsou shledány jako „objekt možného napadení“. Jedná se zejména o pachatele trestných činů páchaných na dětech, sexuálních trestných činů apod. Tito lidé by se mohli stát terčem útoku ostatních obviněných. Proto jsou izolováni – buď jsou na celách sami (tzv. samovazba) nebo s jiným člověkem označeným jako „možný objekt napadení“.

Při přijetí obviněného do vazby se provádí komplexní zdravotní vyšetření. Je-li u něj zjištěno onemocnění, je ihned zařazen na oddělení zvýšené zdravotní péče a je zahájena jeho léčba. Nejčastější choroby jsou kožní (zejména svrab, vyrážky, ekzémy), pohlavní (kapavka, syfilis, žloutenka typů A, B, C, mnohdy i HIV).

Závažným problémem u obviněných je drogová závislost. Věznice v České republice se snaží s tímto fenoménem bojovat, jsou proto propojeny s organizacemi poskytujícími pomoc osobám drogově závislým, např. Sananim. Obvinění mají možnost spolupráce během výkonu vazby, ale i po jejím skončení, kdy mají opět přístup k drogám. Pracovníci Sananimu klienta ve věznici navštěvují, poskytují mu poradenství, a po propuštění z věznice jsou schopni mu zajistit léčbu závislosti. Věznice s problémem drog bojují, zabezpečují pro obviněné různé přednášky s touto tematikou, nárazově probíhají i odběry krve na přítomnost viru HIV, které provádí např. Česká společnost AIDS pomoc.

Obviněný má možnost udržovat korespondenční styk se svými blízkými. Veškerá osobní korespondence podléhá kontrole. Ze závažných důvodů může obviněný na své náklady uskutečnit telefonní hovor. Telefonní přístroj je rovněž napojen na nahrávací a odposlechové zařízení. Obviněný má ze zákona nárok na návštěvy blízkých osob, a to 1x za 14 dní v trvání 1,5 hodiny. Je-li vzdálenost blízkých osob do věznice delší, je možnost návštěvu realizovat jednou měsíčně v trvání 3 hodiny. Návštěva je pro vězněnou osobu i pro příbuzné velmi citově vyčerpávající a bolestná záležitost.

Na oddělení výkonu vazby nefunguje vychovatel, pouze dozorci. Klienti nemají žádnou náplň, dny na vazbě jsou prázdné, dlouhé a plné nejistoty. Nejsou zde možnosti pravidelných aktivit, pouze málokdy je možnost jít např. na keramiku nebo do tělocvičny.

Výraznější pozornost je věnována mladistvým obviněným. Přístup k nim je odlišný od přístupu k dospělým, pracuje s nimi speciální pedagog i vychovatel, mají možnost aktivit (např. výtvarná výchova, sportovní hry, výuka cizích jazyků...). Vězeňská služba se snaží mladistvé co nejvíce izolovat od dospělých pachatelů. Mladiství jsou vzati do vazby jen ve skutečně odůvodněných případech, vězení je považováno za skutečně nejkratší řešení. Mladistvý má ve vězení specifickou péči, častější návštěvy než dospělý obviněný (1x týdně). Do výkonu vazby za ním dochází kurátorka pro mládež, která má tuto povinnost danou zákonem o sociálně právní ochraně dětí ². Kurátorka aktivně spolupracuje s mladistvým, s jeho rodinou i s orgány činnými v trestním řízení. Je-li mladistvému uloženo trestní opatření³, snižuje se sazba na polovinu oproti dospělému pachateli. Blíže k penitenciární péči o mladistvé v samostatné kapitole.

Je velmi obtížné udržet sociální kontakty obviněného či odsouzeného s jeho rodinou a přáteli. Některé vztahy nenávratně končí, neboť pro blízké je těžké, a někdy i neakceptovatelné překonat tíhu trestného činu. Pro vězně se pak rozpadají životní perspektivy, či jsou nejisté a rozkolísané. Uvědomuje si, že se nemá kam vrátit, nemá bydlení, rodinu ani práci. Může pak trpět syndromem ztráty sociální integrity, prizonizací či sociální stigmatizací.

Ztráta sociální integrity znamená pocit vyvrženosti a zpravidla je důsledkem ztráty a rozpadu sociálních vztahů. O prizonizaci hovoříme tehdy, když se věznice stává obviněnému či odsouzenému domovem, odsouzený se stává recidivistou (této problematice se budu věnovat podrobněji v další kapitole). Sociální stigmatizace znamená nálepku kriminálního, dopadem je vyvržení ze člověka společnosti. Tento problém opět způsobuje recidivu.

² zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně právní ochraně dětí

³ u mladistvých hovoříme o trestním opatření, nikoliv o trestu – viz zákon č. 218/2003 Sb. o soudnictví ve věcech mládeže

2.4. Práce s odsouzenými ve výkonu trestu

Do výkonu trestu nastupují osoby, které mají již pravomocné rozhodnutí soudu, vědí tedy, jak dlouhý trest je čeká a ve kterém typu věznice jej budou vykonávat.

Při nástupu do výkonu trestu je odsouzený nejprve umístěn na tzv. nástupní oddělení, kde pobývá 2-3 týdny. Na tomto oddělení jsou uzavřené cely, režim je zde stejný jako ve vazební věznici. Během této doby jsou odsouzenému prováděna vstupní lékařská vyšetření, sociální pracovník zpracovává sociální diagnostiku, odsouzený se účastní pohovorů s psychologem a pedagogem. Odborní pracovníci pak zpracují zprávu, která obsahuje pedagogickou, psychologickou a sociální charakteristiku klienta a návrh na tzv. program zacházení. Při práci s odsouzenými osobami i při sestavování programu zacházení je nutné vycházet z osobnostních i sociálních charakteristik daného odsouzeného. Do věznic se dostávají různé typy lidí z různého sociálního prostředí, které je mnohdy již od dětství patologické. Je zde tedy nezbytný individuální přístup. Práci se specifickými typy klientů budu věnovat samostatnou kapitolu.

Důležitým prvkem ve věznici je tzv. odborná komise, která se skládá z odborných zaměstnanců věznice – psychologa, pedagoga, sociálního pracovníka, referenta referátu zaměstnávání vězněných osob, lékaře, vedoucího oddělení výkonu trestu, zástupce ředitele věznice, vychovatele. Tito odborníci společně rozhodují o přijetí či nepřijetí klienta do věznice v případě, že si odsouzený z jiné věznice podá návrh o přemístění. Tuto žádost podávají odsouzení z různých důvodů, především však proto, aby mohli být ve věznici, která je blíže jeho bydlišti a rodině. Někdy jsou však důvody zcela účelové – věznice, do níž klient podává žádost má například více pracovních příležitostí, větší šanci na podmíněné propuštění atd. Vězni mezi sebou velmi dobře vědí, že v počtu vyhověných žádostí o podmíněné propuštění jsou v různých věznicích velké rozdíly (závisí jednotlivě na každém soudci) a snaží se proto dostat do věznice, kde je naděje na propuštění vyšší.

Projde-li odsouzený úspěšně přijímací komisí, je do věznice přijat. O přijetí rozhoduje komise na základě vstupních vyšetření, které během pobytu na nástupním oddělení klient absoluuje (lékařská, psychologická, pedagogická, sociální....) . Dále komise rozhoduje i o jiných žádostech, které si odsouzený podává – např. žádost o přerušování trestu, žádost o

povolání návštěvy mimo věznici, žádost o začlenění do pracovní činnosti atd. Komise tyto žádosti projednává a rozhodnutí sdělí odsouzenému, který je k vyhlášení verdiktu přiveden.

Řešení krizových situací

Přístup k řešení krizových situací je různý podle druhu věznice. Oddělení kázeňských trestů některé věznice využívají k uklidnění a odpočinku odsouzených. Vězni často podléhají tzv. "ponorkové nemoci" a nejsou již schopni vydržet na cele, na níž jsou uzavřeni 24 hodin denně se stále stejnými lidmi (je to problém zejména obviněných, kteří jsou na cele úplně celý den, a i během hodinové vycházky mohou komunikovat opět jen se spoluvězni z téže cely). O použití donucovacích prostředků se vedou záznamy od všech zúčastněných osob (minimálně dvou dozorců, kteří zákrok prováděli) a správnost postupu je prošetřována oddělením prevence a stížností.

Vztahy mezi personálem věznice a vězni jsou v jednotlivých věznicích odlišné, a to od otevřených komunikačních vztahů až po nepřátelství. Faktorem ovlivňujícím tento stav je typ věznice a míra sociální narušenosti vězňů, ale také úroveň a profesionalita personálu věznice.

Oddělení, jimiž odsouzený prochází během výkonu trestu:

Nástupní oddělení je místem, kde se vězeň podrobně seznámí s právními předpisy a pravidly, které budou po dobu výkonu trestu určovat jeho práva a povinnosti. Odsouzený by měl být také pracovníky oddělení připravován na zvláštnosti způsobu života ve vězeňském prostředí a na každodenní režim. Pobyt odsouzeného v nástupním oddělení umožňuje vězeňským specialistům odsouzeného ohodnotit, zpracovat jeho charakteristiku a vybrat pro něj nepříhodnější způsob zacházení. Dále umožňuje odhalit případné charakterové slabiny odsouzeného a podle nich pak rozhodnout o jeho nejvhodnějším umístění v rámci věznice.

Dále je odsouzený zařazen na tzv. **oddíl**, kde plní svůj program zacházení a vykonává svůj trest.

Předvýstupní oddělení bohužel v některých věznicích chybí, přitom se jedná o velmi důležité oddělení. Odsouzení po určité době ve věznici ztrácejí kontakt s reálným světem. Jejich znovuzacházení do společnosti po propuštění je silně závislé na kvalitě přípravy, kterou by předvýstupní oddělení mělo zajistit. Odsouzený by se v oddělení měl dozvědět, jak vyhledat pomoc po propuštění, jak spolupracovat se sociálním kurátorem apod. Režim

předvýstupních oddělení by měl být volnější tak, aby si odsouzený mohl zvyknout na vyšší míru samostatnosti. V absenci těchto oddělení lze najít chybu v propojenosti systému penitenciární a postpeniternciární péče.

Krizová oddělení jsou využívána především jako izolace patologických skupin odsouzených - násilní jedinci, toxikomani apod. Bohužel málokdy jsou skutečně využívána pro umístění klienta v akutní psychické krizi.

V České republice jsou dvě vězeňské nemocnice, a to v Brně a v Praze na Pankráci. (Zdroj: Kýr, 2009, s. 155 – 157). Nemocnice jsou součástí těchto dvou věznic a sváží se sem nemocní vězňové z celé republiky k hospitalizaci. Nestačí-li vybavení nemocnice pro konkrétní případ odsouzeného, je převezen do civilní nemocnice.

2.5. Program zacházení jako specifický nástroj práce s uvězněnými

Program zacházení je stanoven k dosažení účelu výkonu trestu pro každého odsouzeného jako základní forma cílevědomého a komplexního působení na odsouzeného. Je zakotven v zákoně č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody.

Odsouzenému jsou nabídnuty alternativy programů, které jsou pro něj vhodné a které zároveň vycházejí z možností věznice, přičemž obsahem jsou zejména pracovní činnosti, vzdělávání, individuální a skupinové ovlivňování odsouzených, uplatňování speciálních výchovných postupů, zájmová činnost a volnočasové aktivity. Speciálními výchovnými aktivitami programu zacházení se rozumí individuální a skupinová speciální pedagogická a psychologická působení vedená kompetentními zaměstnanci, zejména terapeutická (sociální výcvik, psychoterapie, arteterapie...), sociálně právní poradenství, trénink zvládání vlastní agresivity, učení se žít dle platných společenských norem. Program zacházení zahrnuje i oblast utváření vnitřních vztahů, odsouzeným se umožňuje, aby v různých formách zájmové činnosti rozšiřovali své schopnosti a vědomosti a uvolňovali duševní napětí.

Program zacházení směřuje k vytvoření předpokladů pro samostatný způsob života po propuštění z vězení. Na základě všech zjištěných poznatků je zpracováván program zacházení ve spolupráci s dalšími odborníky věznice a s odsouzeným. Plnění tohoto programu je vyhodnocováno 1x za 2 měsíce. Klient je za plnění programu zacházení odměňován. Odměny jsou pro odsouzené motivací, neboť mohou zajistit určité výhody, např. mimořádné návštěvy, přerušení trestu, opuštění věznice v souvislosti s návštěvou a v neposlední řadě jsou důležité pro posudky, které věznice předkládá soudu při projednávání žádostí odsouzeného o přearazení do věznice s mírnějším režimem nebo žádostí o podmíněčné propuštění z výkonu trestu. Program zacházení je realizován formou tzv. resocializačních aktivit.

Programy zacházení, dříve nazývané resocializační programy, jsou velice důležitou součástí výkonu trestu odnětí svobody. Už změna názvu tohoto institutu v novele zákona o výkonu trestu odnětí svobody č. 169/1999 Sb. ze dne 30. června 1999, který vešel v účinnost 1. ledna 2000, naznačuje, že resocializace ve výkonu trestu je velice obtížná a těžko dosažitelná. Je proto těžké požadovat po pracovnících a civilních zaměstnancích VS (psychologové, sociální pracovníci, pedagogové, vychovatelé a další), aby dosáhli úplné resocializace odsouzeného.

Resocializace odsouzeného je podmíněna následujícími faktory:

- a) prostředí ve věznici, tj. zde i dostatečný prostor zajišťující soukromí odsouzeného
- b) kvalitní personál, který s odsouzenými pracuje;
- c) dostatečné finanční zázemí pro výkon zájmových aktivit;
- d) přístup samotného odsouzeného k jeho možné nápravě, resp. změna postojů a názorů na jeho postavení ve společnosti.

Zákon stanoví, že základem pro programy zacházení je zpracování komplexní zprávy o odsouzeném s ohledem na délku jeho trestu, charakterové vlastnosti a příčiny trestné činnosti. Odsouzenému má být posléze nabídnut výběr programů zacházení, z nichž si může zvolit ten, který mu nejlépe vyhovuje. Pokud si nevybere, je mu určen program základní. Skutečnost je ale bohužel taková, že pracovníci, kteří se podílejí na výkonu programu zacházení s odsouzeným, jsou zcela přetížení a mají na starosti někdy až 10 krát více klientů,

než mohou zvládnout. Nedostatek finančních prostředků navíc brání realizaci mnohdy zajímavých nápadů.

Mezi vězni jsou velmi oblíbené zájmové kroužky. V některých případech se pracovníci vězeňské služby snaží realizovat programy zacházení i mimo budovu věznice. Tyto aktivity jsou zatím realizovány jako forma odměny. Bohužel nemohou být pravidelné, jelikož na ně chybí finanční prostředky. Velká péče je ve věznicích i ve vazbě věnována mladistvým a mladým dospělým, což považujeme za velice pozitivní přístup z hlediska prevence recidivy.

Zaměstnání odsouzeného, ať už prací, vzděláváním, sportem, četbou či jinými aktivitami během dne je jednoznačně prospěšné. Odsouzený nemá čas a možná ani myšlenky na znepříjemňování života sobě, spoluvězňům ani zaměstnancům VS. Je třeba zdůraznit, že způsob zacházení s odsouzenými je velmi podstatnou součástí výkonu trestu odnětí svobody a měla by se mu věnovat zvýšená pozornost.

Program zacházení je pravidelně vyhodnocován, a to v intervalech, který je dán úpravou v § 38, odst. 2 Řádu o výkonu trestu odnětí svobody:

„Program zacházení je jsou zpravidla vyhodnocovány jednou:

- a) *za měsíc ve věznici pro mladistvé*
- b) *za dva měsíce ve věznici s dohledem a dozorem a ve výstupních odděleních věznic s ostrahou a se zvýšenou ostrahou*
- c) *za tři měsíce ve věznici s ostrahou*
- d) *za šest měsíců ve věznici se zvýšenou ostrahou“*

Hodnocení úspěšnosti plnění programu zacházení je základním podkladem pro návrh na přearažení odsouzeného do věznice jiného typu. Tento návrh podá ředitel věznice na základě doporučení odborných zaměstnanců. (Řád výkonu trestu odnětí svobody, § 39)

Program zacházení je tvořen následujícími oblastmi:(Řád výkonu trestu odnětí svobody, § 36 a násl.)

1) Cíl programu zacházení – stanoví se většinou všeobecný cíl, u všech odsouzených podobný (např. nepodléhat prizonizaci⁴, snaha o nápravu a reedukaci odsouzeného, kontakt s rodinou....)

2) Pracovní aktivity

- a) Zaměstnávání – pracoviště vnitřních režijních provozů věznice
 - pracoviště vnější, na základě smlouvy u jiných subjektů
- b) Úklidová a brigádnická činnost – práce potřebná k zajištění každodenního provozu, běžné denní úklidy v objektech a venkovních prostorech věznice, brigádnická činnost v rámci organizovaných úprav ve věznici
- c) Pracovní terapie – samoobslužné činnosti (např. vaření), pěstitelské práce, pracovní výchova (nejedná se přímo o zaměstnávání)

3) Vzdělávací aktivity – studium, samostudium, kroužky, kurzy

Vzdělávání je organizované zaměstnanci Vězeňské služby (zejména kroužky) nebo školami a středními odbornými učiteli.

Studium může být realizováno i dálkově, některé věznice mají uzavřené smlouvy se středními odbornými učiteli, středními školami, ale i se školami vysokými. Zároveň má Vězeňská služba České republiky své vlastní střední odborné učiliště, pod jehož záštitou studují vězni ve věznicích v celé České republice. Prioritní je dokončení základního vzdělání, především u mladistvých pachatelů, zde se na povinnou školní docházku přísně dbá. Vzdělávání je pro reedukaci a resocializaci pachatele velmi důležité, neboť mnoho odsouzených nemá ukončen ani základní stupeň vzdělání. V dřívějších letech byly dokonce časté případy negramotných vězňů. Vyšší kvalifikace umožňuje odsouzeným větší šance při hledání zaměstnání a lepší pracovní

⁴ Prizonizace = negativní důsledek působení vězeňského prostředí na člověka

uplatnění po propuštění z výkonu trestu. Poskytuje rovněž obrovskou motivaci, dává člověku šanci něco dokázat.

Nejčastěji nabízené obory:

- řemeslné a rukodělné práce
- kuchař
- sanitář
- vysoké školy – zejm. duchovní obory

Kurzy a kroužky – nejčastěji se ve věznicích realizují následující aktivity:

- kurz základů obsluhy PC – práce na počítači je jednou ze stěžejních dovedností, která je v dnešní době potřebná pro uplatnění na trhu práce
- kurz výuky základů cizích jazyků
- výuka základů ČJ – pro cizince, kteří vykonávají trest v České republice. Umožňuje lepší kontakt s českými úřady, ale i běžnou komunikaci mezi lidmi ve vězení i posléze mimo něj.
- kurz sociálně právní pomoci (před propuštěním na svobodu) – snaha, aby si odsouzený osvojil znalosti ze sociálně-právní oblasti, aby znal možnosti, které instituce a jakým způsobem mu mohou pomoci, a v neposlední řadě, aby si v některých situacích byl schopen na základě svých znalostí poradit i sám
- školení o poskytování 1. pomoci, sanitářský kurz – zdravotnická tematika, s tímto kurzem mohou odsouzení po svém propuštění pracovat jako pomocná síla u lůžka pacienta, zároveň se naučí důležité věci o lidském těle a jeho fungování, o tom, jak postupovat při úrazu či náhlé nemoci a jak pomoci v těžké situaci druhému. Kurz pomáhá odsouzenému naučit se uvažovat i o problémech druhých a vážit si vlastního zdraví, brát jej jako důležitou hodnotu.
- poučení o povinnostech uchazeče o zaměstnání na Úřadu práce, výcvikový program pro nezaměstnané – velmi přínosná aktivita pro život na svobodě, aby si klient později uměl obstarat zprostředkování zaměstnání
- nauka pravidel silničního provozu

Kroužky a kurzy jsou realizovány podle aktuálních prostorových a materiálních podmínek věznice.

4) Speciálně výchovné aktivity – individuální a skupinové činnosti s terapeutickými prvky, vedeny odbornými zaměstnanci

Základní součástí jsou: psychologické působení

Sociálně právní poradenství

Trénink zvládání agresivity

Konkrétně ve věznicích probíhají například tyto aktivity:

- návštěva protidrogové poradny ve věznici – konzultace s odsouzenými, nabídka spolupráce. Je na dobrovolném rozhodnutí vězněné osoby, zda nabídku využije. Odborníci z poradny oslovují cíleně ty vězně, které doporučí sociální pracovníce (tj. o nichž ví, či předpokládá, že mají s drogou problém)
- účast na přednáškách s protidrogovou tematikou – vhodná pro všechny vězněné osoby, funguje jako prevence experimentů s drogou i jako prevence vzniku závislosti
- sociálně právní poradenství – velmi vhodné pro všechny odsouzené, neboť se zde od sociální pracovníce dozví potřebné informace pro pohyb v běžném životě, naučí se jednání s úřady, jak si požádat o sociální dávky, o důchod, jak se evidovat na úřadě práce, vyřídit doklady, pohledávky....
- pedagogické poradenství – pomoc s výběrem vhodného vzdělávacího kroužku, kurzu či studijního oboru, pomoc se začleněním do zaměstnání ve věznici
- skupinové sebezpoznávací aktivity – odsouzení jsou členěni do skupin, kde se v rámci společných sezení vzájemně poznávají, zároveň však poznávají i sami sebe, učí se od sebe navzájem, mohou získat náhled na své chování, vyslechnout cizí názor
- psychologické poradenství – pomoc a podpora při izolaci, kterou vězněná osoba zažívá, možnost se vypovídat a být vyslechnut, pomoc v akutní krizi. Ve věznicích je poměrně často provozována skupinová terapie. Pro pokrytí potřeb odsouzených je však zcela nedostatečná, jelikož odborníci jsou přetížení. Někteří psychologové upřednostňují individuální terapii, kterou považují za mnohem účinnější. Pomoc psychologa je zásadní nejen pro odsouzené, ale také a především pro vazebně stíhané. Jejich nejisté postavení, závislé na rozhodnutí soudu, je z psychologického hlediska velice náročné. Vazebně stíhaný, mnohdy i nevinný, je nucen vyrovnat se s obtížnou životní situací, kterou nepředpokládal a na kterou nebyl připraven. Velice náročná je

komunikace s dozorci, kteří často pod vlivem rutinní praxe nerozlišují mezi odsouzeným a vazebně stíhaným.

- diskusní klub – odsouzení mají možnost společně diskutovat o problémech každodenního života ve věznici, mají zde otevřený prostor ke komunikaci. Je také možnost diskutovat na různá témata.
- pracovní terapie – pracovní aktivity
- základní zdravotní osvěta – základy 1. pomoci, popis příznaků a průběhu základních onemocnění, lidské tělo
- kurz společenského chování – velmi důležité, neboť mnozí odsouzení pocházejí z natolik patologického prostředí, že neměli nikdy možnost seznámit se s etickými normami chování. Je vhodné, aby věznici opouštěli s těmito znalostmi.
- duchovenská a pastorační činnost – změna uvažování klienta, hledání útěchy při jednotvárném vězeňském životě, pomoc přežít dlouhé dny, které jsou plné samoty a nejistoty. Hledání smyslu života, snaha naučit klienty hlouběji uvažovat nejen o svém chování, ale i o životě a světě. Během pobytu ve vězení se k Bohu obrací velmi mnoho vězněných osob.

5) Zájmové aktivity

- různé zájmové kroužky podle možností věznice. Výuku zajišťují pedagogové (speciální pedagogové a pedagogové volného času). Nejčastěji se nabízejí kroužky sportovní, arteterapeutické (výtvarná výchova, keramika...), hudební, pracovní....Každá věznice má taktéž svou knihovnu, kde si mohou obvinění či odsouzení půjčit knihy různého žánru, s výjimkou knih s teroristickou či drogovou tematikou a knih s různými návody k negativnímu chování.
- velmi vhodné je vydávání vězeňských novin a časopisů, kde se vězni mohou realizovat, vyjádřit svůj názor, ale i talent či umění, a zároveň se výtisky dostávají i do odborné či dokonce laické veřejnosti. Dlouhou tradici má například „Pankrác Times“, který vydávají odsouzení a obvinění ve vazební věznici Praha – Pankrác. (zdroj: internetové stránky vazební věznice Praha – Pankrác, dostupné z www.vscr.cz)

Materiálně technické zabezpečení všech zájmových aktivit zajišťuje pedagog volného času s přihlédnutím k finančním a prostorovým možnostem věznice. Je snaha zapojit klienta do těch aktivit, které jsou mu blízké, a kterým se eventuelně věnoval již na svobodě. Z dílen pak vycházejí nádherné výtvary, které se ve věznicích vystavují při různých příležitostech a lze je bezpochyby nazvat uměleckými díly.

Zájmová činnost vězňů ve věznicích je velice potřebná - umožňuje odsouzeným prohlubovat jejich dovednosti, a zvyšuje tak jejich šance na uplatnění po propuštění. V současnosti je činnost vychovatelů věznic postavena spíše na jejich vlastní dobrovolné aktivitě a zájmu o práci. Jak již bylo dříve zmíněno, např. vychovatelé v Českých Budějovicích seznamují odsouzené pomocí vycházek s životem na svobodě, a to hlavně vycházkami. Marně se však snaží najít možnost financování dalších aktivit.

6) Aktivity v oblasti utváření vnějších vztahů

- přispívají k soběstačnému životu odsouzených po jejich propuštění z výkonu trestu
- v průběhu výkonu trestu a před jeho ukončením se odsouzení aktivně připravují na další život. V tomto směru jim pomáhá zejména sociální pracovníce. Sociální pracovníce stanoví body v této části programu zacházení.

Patří sem:

- a) udržení a posílení pozitivních vazeb odsouzeného se svými blízkými
- b) uspořádání a vyřizování sociálních podmínek života po propuštění
- c) vyřizování základních dokladů, nezbytných pro jednání na úřadech, získání dokladů před skončením výkonu trestu (OP, státní občanství)
- d) navazování kontaktů s charitativními organizacemi a dalšími subjekty, které mohou zprostředkovat pomoc nebo samy zajistit vhodné podmínky v prvních dnech života odsouzené po propuštění

Poté, co tým odborníků v součinnosti s odsouzeným sestaví program zacházení, je klient zařazen z nástupního oddělení na běžný oddíl. Ve věznici typu A a B jsou ubytováni v ložnicích, které se na noc zamykají. Ve věznicích typu C a D jsou odsouzení na celách, přičemž ve věznici typu D jsou celodenně na cele uzavřeni, opustit celu smí pouze na

vycházku ve stanoveném čase v doprovodu příslušníka Vězeňské služby. Návštěvy mohou přijímat 1x za 14 dní v trvání 1,5 hodiny nebo 1x měsíčně v trvání 3 hodin. Návštěvy probíhají zpravidla v tzv. návštěvní místnosti, kde probíhá více návštěv současně, odsouzení a jejich blízcí sedí u stolečků.

Zaměstnanec Vězeňské služby je oprávněn provádět zrakovou a sluchovou kontrolu. V rámci odměn je možné odsouzenému povolit tzv. nadstandardní návštěvu, mezi vězni nazývanou návštěvou „intimní“, která probíhá o samotě, v místnosti k tomu určené, bez jakékoliv kontroly. Účelem této formy návštěvy je posilování vztahů mezi odsouzeným a jeho partnerkou. Intimní návštěva je přípustná pouze mezi manželi nebo matrikou ověřenými partnery. Návštěva může probíhat i mimo areál věznice, na základě žádosti odsouzeného o opuštění věznice v souvislosti s návštěvou. O této možnosti návštěvy rozhoduje odborná komise.

Odsouzení mohou neomezeně přijímat korespondenci a balíčky s hygienickými potřebami a denním tiskem, které nesmí přesáhnout 2 kg (tzv. kilovky). Balíček do 5 kg mohou přijímat 2x do roka.

Odsouzení mají možnost používat civilní oblečení. Musí však mít zajištěnu výměnu a praní prádla. Výměna se provádí zpravidla během návštěv.

Systém odměn a trestů ve věznici:

Kázeňské odměny mají pro odsouzené obrovský význam. Bezprostředně ovlivňují a zlepšují pozici odsouzeného ve věznici, a zároveň otevírají cestu domů k rodině, neboť čím více odměn odsouzený během pobytu ve výkonu trestu získá, tím lepší má posudky, které jsou pak rozhodující při projednávání jednotlivých žádostí u soudu. Odsouzení usilují především o podmíněčné propuštění, mohou o něj žádat zpravidla po uplynutí poloviny trestu (u závažnějších deliktů mohou žádat až po dvou třetinách trestu). Posudky z věznice zde hrají klíčovou roli.

Naopak kázeňské tresty mají pro posudky odsouzeného negativní vliv. Odsouzení jsou tedy motivováni k žádoucímu chování, aby dosáhli co nejvíce odměn a co nejméně trestů.

Formy kázeňských odměn: (Bajcura, 1999, s.116)

- Pochvala
- Mimořádné povolení návštěvy
- Mimořádné povolení balíčku
- Zvýšení kapesného
- Peněžitá nebo věcná odměna
- Přerušování výkonu trestu podle § 35 Zákona o výkonu trestu odnětí svobody

Formy kázeňských trestů: (Bajcura, 1999, s.114)

- Důtka
- Snížení kapesného o 1/3
- Zákaz přijetí balíčku
- Propadnutí věci
- Umístění do uzavřeného oddělení v mimopracovní době
- Celodenní umístění do uzavřeného oddělení

Odměny a tresty je oprávněn udělovat ředitel věznice, vedoucí oddělení výkonu trestu a vychovatel.

Vychovatel je velmi důležitá osoba v práci s odsouzenými, neboť tráví s vězni nejvíce času, pracuje s nimi přímo na oddělení, píše hodnocení, posudky, komunikuje s odsouzenými nejintenzivněji ze všech pracovníků. Zároveň má vychovatel na starost kontrolu korespondence, a to odchozí i příchozí. Pokud dopis má nevhodný obsah, je zabaven a věc je nahlášena vedení věznice.

Lze pozorovat výrazný rozdíl mezi vězni prvotrestanými a trestanými opakovaně. Prvotrestaní jsou často uzavřeni do sebe, mluví převážně o podmíněném propuštění nebo o opuštění věznice v souvislosti s návštěvou, myslí na své rodiny, jsou smutní, rozladění. Opakovaně trestaní jsou více suverénní, snaží se být vězeňskou elitou, nemívají návštěvy, rekrutují se z delikventního prostředí, nic pro ně není nové, často jsou primitivní, mnozí z nich neumějí číst, psát, nemají pracovní návyky, nedodržují hygienu apod.

2.5.1. *Vzdělávání a zaměstnávání vězňů z hlediska sociálněpedagogického*

a) vzdělávání

Výkon trestu nabízí široký časový prostor pro prohlubování a rozšiřování vzdělání, a to zejména u dlouholetých trestů.

Obecně o formách vzdělávání jsem pojednala v kapitole týkající se programu zacházení. Nyní se více zaměřím na konkrétní projekty, které probíhají v jednotlivých věznicích. Vedení věznic obvykle volí mezi možnostmi vzdělávacích a rekvalifikačních kurzů ty, jež nepřinesou příliš vysoké náklady, a které jsou uplatnitelné pro zajištění chodu nebo hospodářské činnosti věznic. Jde zejména o kvalifikace natěrače, lakýrníka, zedníka, elektrikáře, obráběče kovů, vazače knih apod. Každá věznice v České republice se snaží nějakým způsobem zajistit pro své odsouzené vzdělávání.

Unikátní projekt běží od roku 2007 ve věznici Vinařice. (zdroj: www.vscr.cz) . Byl uzavřen kontrakt se soukromým středním odborným učilištěm, přičemž výuka probíhá přímo ve věznici. SOU Vinařice poskytuje výuku a vše co je sní spojené, včetně finančního zajištění vyučování, věznice zaručuje bezpečnost všech zúčastněných, nabízí prostory pro výuku a dodává žáky z řad odsouzených.

Celý projekt je částečně spolufinancován učilištěm z fondů Evropské unie a je zaměřen hlavně na jedince sociálně vyloučené, kteří se dříve nikdy nevyučili a měli potíže ve vzdělávání. Primárním cílem je získat díky dokončení vzdělání lepší možnosti uplatnění na trhu práce po skončení výkonu trestu a tím i snížit rizika recidivy trestné činnosti. Do prvního ročníku nastoupilo 102 žáků ve třech třídách. Žáci se učí v dvouletém učebním oboru „Provoz společného stravování“. Tento obor je určen i žákům, kteří nemají ukončenou povinnou školní docházku. „*Absolventi školy budou připraveni provádět činnosti na úseku přípravy pokrmů, nápojů, ale i zajišťovat obsluhu v ubytovacích zařízeních. Kromě práce v kuchyni se jedná také činnosti v hotelových prádelnách, při dopravě zavazadel, zajišťování taxi, hotelové recepce či vrátného. Jedná se o denní studium, v jeho obsahu jsou všeobecně vzdělávací předměty (český jazyk a literatura, občanská nauka, matematika, tělesná výchova) a odborné předměty (technika provozu, odborný výcvik). Absolventi obdrží buď výuční list, nebo při dřívějším odchodu ze studia potvrzení o absolvování části výuky.*

Po úspěšném ukončení SOU mají absolventi možnost pokračovat v nástavbovém studiu, které je zakončené maturitní zkouškou.“ (Zdroj: Vzdělávání odsouzených ve věznici Vlnáře – dostupné z www.vscr.cz, [cit.10.6.2011])

Dalším příkladem vzdělávání ve věznici je Školské vzdělávací středisko Valdice (dále jen ŠVS), které nabízí dvou a tříleté učební obory Obrábění kovů a Obráběč kovů. (zdroj: vzdělávání odsouzených, dostupné z www.vscr.cz). Studium je zakončeno výučním listem. Ve valdické věznici má vzdělávání dlouholetou tradici. Školské vzdělávací středisko zde působí od roku 1983, avšak už před tímto datem zajišťovaly podniky zaměstnávající vězněné osoby různé formy záučníků, dnes bychom řekli rekvalifikačních, kurzů, které sloužily pro potřeby těchto podniků.

V současné době se činnost ŠVS Valdice zaměřuje vedle odborného vzdělávání i na všeobecně vzdělávací aktivity, které sledují za cíl zlepšit počítačovou a jazykovou gramotnost odsouzených.. Studium je určeno pro odsouzené s ostrahou a zvýšenou ostrahou, kteří splnili požadavky pro přijetí do učebního oboru. Kvalita vzdělávání v tomto středisku je srovnatelná s civilními školami.

Vazební věznice Praha – Ruzyně a věznice Brno mají dokonce unikátní smlouvy s vysokými školami. Praha – Ruzyně má smlouvu s Katolickou teologickou fakultou Univerzity Karlovy, Brno má smlouvu s Vysokou školou ekonomickou. Vězni studují dálkově, o tuto formu vzdělání je velký zájem. (zdroj: vzdělávání odsouzených, dostupné z www.vscr.cz)

Při výběru vzdělávací aktivity je nutno věnovat pozornost kontrole výběru oboru. Například není vhodné, aby odsouzený, který se dopustil daňového podvodu šel studovat vysokou školu ekonomickou. Je třeba dbát na to, aby se na škole naučil opravdu důležité věci pro další život, nikoliv návod pro další trestnou činnost.

Vzdělávání je pro reedukaci odsouzeného velmi významné, neboť zvýšení kvalifikace posiluje jeho motivaci, dává mu pocit, že je schopen něčeho dosáhnout a zároveň mu úspěšné dokončení vzdělání otevírá cestu k lepšímu uplatnění na trhu práce po propuštění z výkonu trestu. Odsouzeným, kteří neměli žádné zájmy, se dostává ve vězení příležitost začít něco zajímavého tvořit, najít v nějaké činnosti zálibu. Mohou také poznat, že jsou pro tu činnost

talentovaní (velmi zajímavé jsou například výtvarná díla odsouzených). Z každé úspěšně vytvořené či dokončené činnosti mohou mít odsouzení radost, cítit se užiteční. Je důležité, aby za každou takovou činnost byli pochváleni.

Slabostí vzdělávání je neochota či apatie některých odsouzených, zejména pak recidivistů. Ti již odmítají jakýkoliv řád, nemají chuť se vzdělávat, chybí jim plány do budoucna i pozitivní smýšlení o životě na svobodě. Neumí se žít jinak než trestnou činností. S přibývajícím věkem je jejich vzdělávání stále obtížnější. Dalším neopomenutelným úskalím je samozřejmě také finanční stránka vzdělávání. Přestože je vzdělání nesporně významnou činností při zacházení s vězněnými osobami, chybí peníze na realizaci vzdělání v potřebném rozsahu (více možností oborů apod.).

b) zaměstnávání

Zaměstnávání vězňů je velice důležitou součástí programu zacházení. Zaměstnanost vězňů po roce 1989 prudce klesla. Vzhledem k velmi nízké podpoře státu v této oblasti se nyní setkáváme s nezaměstnaností, která se pohybuje mezi 60-80 %. (Zdroj: Český helsinský výbor 2010). Zaměstnání pro vězně je přitom výhodné nejen pro jejich seberealizaci, motivaci a možnost finančního výdělku, ale také vzhledem k jejich povinnosti hradit náklady výkonu trestu, náhrady škod obětem trestné činnosti atd.

V jednotlivých věznicích je situace odlišná - zaměstnanost vězňů je závislá zejména na těchto faktorech:

- *příležitosti k sezónním pracím* (sklizeň apod.),
- *nabídka pracovních míst v regionech* – ve věznici, která se nachází v oblasti s vysokou nezaměstnaností, je bohužel i absence pracovních míst pro odsouzené
- *podmínky v našich věznicích téměř neumožňují pracovat osobám ve vazbě* (pouze možnost dělat např. chodbaře, tj. zajištění základních činností souvisejících s provozem věznice – převážně však vazební věznice mají zřízena oddělení výkonu trestu, a právě odsouzení z těchto oddělení vykonávají zaměstnání zajišťující chod věznice)

- *existence některé hospodářské činnosti ve věznici, v níž je možné zaměstnávat vězně.*
(možností je také sjednávání práce s potenciálními zaměstnavateli, to je rovněž zcela v rukou každé jednotlivé věznice)

Zaměstnání ve věznici je považováno za privilegium, a to především mezi muži. Většina odsouzených o práci jeví eminentní zájem. Vedou je k tomu nejen ekonomické důvody. Práce totiž pro ně představuje jedinou možnost úniku z jinak velice jednotvárného průběhu výkonu trestu a také jim díky práci lépe uteče čas. Proto lze říci, že odsouzení s nadšením přijímají i fyzicky velmi náročnou práci.

Zaměstnání ve věznici je pro klienty velmi významné, neboť si udržují pracovní návyky, mnozí z nich si je teprve vytvářejí, neboť na svobodě nikdy nepracovali. To je velmi důležité pro jejich život po propuštění. Učí se mít režim, ráno vstát do zaměstnání, celý den pracovat a vydělávat peníze, následně pak s penězi hospodařit. Sice jsou finance pod kontrolou vězeňské služby, avšak s částí z nich mohou vězni manipulovat (samozřejmě bezhotovostní formou). Uvědomí si tak, že vydělané peníze samy do klína nespadnou, je k tomu potřeba náročná práce, a tímto se odsouzení naučí s nimi lépe zacházet.

Udržení pracovních návyků usnadní vězňům situaci po propuštění, budou se umět snáze zorientovat na trhu práce, nebudou mít strach do zaměstnání nastoupit a setrvat v něm. Zároveň je pracovní činnost vězně a její pozitivní hodnocení velmi významná pro posuzování jeho žádosti o podmíněné propuštění. Zaměstnání tedy jednoznačně přispívá k pozitivní resocializaci a reedukaci. Problém českého vězeňství je, že pracovních míst je velmi málo a navíc se jejich počet výrazně liší v jednotlivých věznicích. Zdaleka ne každý vězeň má tedy šanci pracovat, a tím se zhoršuje proces jeho nápravy i znovuzачlenění do společnosti, neboť jeho pracovní návyky se postupně ztrácí a vězeň navíc podlehně dříve nebo později negativním vlivům vězení.

2.5.2. Rizika života ve vězení

Prizonizace

Prizonizaci lze definovat jako adaptaci na podmínky vězení a život v něm, vězení se stává domovem. Prizonizace snižuje pravděpodobnost úspěšné neintegrace. Boj proti prizonizaci je jedním z důležitých úkolů práce s vězněnou osobou. (Sluková, 2010, s.9)

Prizonizace má 2 složky: (Sluková, 2010, s.9)

- e) *intitucionalizace* = je to výsledek adaptace na přísně a vysoce organizovaný život ve vězení. Odsouzený ztrácí aktivitu, žije ze dne na den. Typickým znakem je povrchní a předstíraná poslušnost. Této formě prizonizace podléhá velmi mnoho vězňů.
- f) *Ideologizace* = odsouzený se přizpůsobuje normám, hodnotám, názorům a postojům, které se vytvářejí v neformálních skupinách odsouzených, přizpůsobuje se vězeňské subkultuře

Negativní důsledky prizonizace jsou jedním z důvodů, proč se v současné době v České republice snaha o uplatňování alternativních trestů v co nejvyšší možné míře. Je to zřejmě jediné řešení, jak se tomuto fenoménu vyhnout, neboť prizonizace má na osobu pachatele skutečně destruktivní vliv a velmi těžko se pak může člověk, který je již adaptovaný na prostředí vězení, vrátit do běžného života a fungovat na svobodě. Chybí mu absence jakéhokoliv řádu a přechod z vězení často nezvládne. Proto, je-li to jen trochu možné, je snaha zabránit tomu, aby se člověk do věznice dostal, zejména pak prvotrestaný. Je však nutno zvážit osobnost pachatele a zejména povahu trestného činu, který spáchal.

"Druhý" život ve věznici

Dle Slukové jde o souhrn asociálních a antisociálních aktivit, zvláštních typů obranných reakcí, uplatňování specifické hierarchie a negativních způsobů chování a vytváření neproniknutelných kvaziformálních skupin (Sluková, 2010, str. 10).

Tzv. "druhý život" je jev, který existuje ve všech vězeňských zařízeních. V podmínkách českého vězeňství je navíc umocněn organizací ubytování ve velkých skupinách. Při tomto uspořádání lze jen stěží kontrolovat bujení nočního života vězňů, kdy se věznice po uzavření kadrů stává královstvím s vlastními pravidly a vlastním pojetím spravedlnosti.

Velmi rozšířená forma druhého života jsou tzv. kolchozy neboli černý trh, pavučina neformálních trhů, jejichž prostřednictvím získávají a směňují vězni dovolené i nedovolené věci. Kolchozy vznikají jako důsledek skutečnosti, že vězňům scházejí věci, které jsou v běžném životě samozřejmé (toaletní potřeby, oděvy, cigarety, některé potraviny, alkohol, mobilní telefony....) a dochází proto u vězněných osob k frustraci až deprivaci uspokojování některých potřeb.. Obzvlášť zajímavý je pro vězně obchod s věcmi, které jsou ve věznici přísně zakázány a dostávají se sem nelegální cestou (mobilní telefony, alkohol, drogy).

Velmi významný je obchod s léky, které lze užívat jako drogy. Ve vězeňském argotu jsou nazývány jako „klepky“.

Další formou tzv. „druhého života“ je organizace hazardních her. Hraje se o peníze, jídlo, cigarety či o služby. Ve věznici samozřejmě funguje hierarchie mezi vězni, jsou zde vůdčí typy, ale i obětí beránci. Je to přirozené, jako v každém kolektivu, avšak ve věznici může tento jev narůst do velmi nebezpečných rozměrů. Je proto potřeba, aby příslušníci VS ČR tento stav měli pod kontrolou, zejména např. během sprchování odsouzených zrakovou kontrolou zjišťovali, zda některý vězeň nenese stopy násilí a pokud ano, pak tento problém zásadně řešit a nezlehčovat. Odsouzený, který je šikanován, může být přeložen na jinou celu či na jiný oddíl. Agresorovi hrozí kázeňský trest, pokud však je vypátrán. Vězni na sebe zpravidla nic neprozradí, zejména proto, že mají strach ze msty.

Projevem „druhého života“ je i to, že vězni používají svou zvláštní mluvu, tzv. vězeňský argot. V příloze č.1 uvádím několik základních výrazů tohoto argotu. Argot používají zejména proto, že sami sebe považují za subkulturu, chtějí se odlišit a v neposlední řadě potřebují komunikovat tak, aby jim příslušníci VS ČR nerozuměli. Samozřejmě jsou pojmy užívané mezi vězni již natolik známé, že zaměstnanci věznic si je již dávno osvojili. Nicméně vězněným osobám dává argot pocit jakési výjimečnosti a nemá význam je v této mluvě omezovat.

Sebevražedné jednání a sebepoškozování

= porucha jednání, která je zaměřena proti integritě organismu

Motivací k sebevražednému jednání je zátěžová situace uvěznění, výčitky svědomí ze spáchaného činu, pomsta personálu za to, že nebylo odsouzenému vyhověno, účelové chování před orgány činnými v trestním řízení (hra na duševně nemocného), nátlak na personál, citové vydírání rodiny a jiných blízkých osob, teatrální gesto snažící se vyvolat lítost.

Mezi nejčastější způsoby sebepoškozování patří: (Sluková, 2010, s.11)

- pořezání zápěstí, předloktí (nejčastěji sklem či žiletkami)
- polykání cizích předmětů (knoflíky, hřebíky, drát, lžíce,...)
- intoxikace léky či chemikáliemi

- sypaní tuhy do očí nebo vpravování náplně propisovacích tužek do spojivkového vaku
- úmyslné způsobování hnisavých zánětů (vpichování nečistot pod kůži)
- vyvolání infekční nemoci

Motivací sebepoškozování je nejčastěji:

- odstranění vnitřní psychické tenze
- únik do nemoci – vězeň se chce dostat na ošetrovnu nebo do vězeňské nemocnice, potřebuje utéct od standardního výkonu trestu
- nátlak na personál – např. chce přemístit na jinou celu
- nátlak vůči blízkým osobám, vůči orgánům činným v trestním řízení

K těmto situacím může docházet jak účelově, tak i pod obrovským psychickým tlakem, kterému je člověk v prostředí věznice vystaven. Může být natolik bezmocný, že nevidí jiné východisko, než se uchýlit k tak zoufalému činu. Je potřeba, aby personál nepodceňoval jakékoliv náznaky směřující k tomu, že by se mohl vězeň o něco takového pokusit. Není na místě přecházet krizové stavy klientů – vhodné je ihned poskytnout psychologickou pomoc. Izolace od rodiny a blízkých, bezmoc, konflikt se spoluvězni či personálem či různé psychické problémy mohou vyvolat nepředvídatelné reakce. Prevencí sebepoškozování může být tedy především komunikace ze strany personálu, bez ignorace vězňových potřeb.

Hladovka

Ve vězení je odmítání stravy, tedy hladovka, velmi častým jevem. Motivací bývá účelovost nebo naopak protest či nátlak na personál a orgány činné v trestním řízení. Hladovku lze také vnímat jako sebepoškození. Může být individuální i hromadné. Často je hladovka reakcí na nesplnění požadavku vězně, zamítnutí žádosti nebo je nátlakem na vynucení např. přestěhování na jinou celu. Je-li hladovka hromadná, je to většinou forma nátlaku na správu věznice nebo i na politické struktury společnosti.

Náhradní sexuální uspokojování

Ve věznicích dochází k homosexuálním sexuálním vztahům, nelze však zde hovořit o homosexuální orientaci vězňů – jde pouze o homosexualitu latentní, tedy takovou, která vzniká z nedostatku příležitosti normálního homosexuálního kontaktu. Většina homosexuálních aktivit probíhá bez přítomnosti citové vazby. V podstatě je možno tuto aktivitu vnímat jako prostituování. Většina vězňů si nechává zaplatit, a to nejčastěji v naturáliích. (zdroj: Sluková, 2010, s. 13)

Hlubší citové vazby nejsou ve vězení časté, ale občas k nim dochází. Tyto vztahy mají i emotivní rozměr – silnější ochraňuje slabšího, pečuje o něj.

Pokud se ve vězení objeví osoba s primární homosexuální orientací, pak nebývá promiskuitní, většinou navazuje hlubší vztah s jedním vězněm.

2.6. Práce s rodinou obviněného a odsouzeného

V rámci programu zacházení je snaha o udržení kontaktu odsouzeného s jeho rodinou. Důvodů je mnoho, především však je udržení vztahu s blízkými motivací odsouzeného pro návrat do běžného života, ke své rodině. Během výkonu trestu, který přináší silné pocity smutku a izolace, je nesmírně důležité, když odsouzený dostává od svých blízkých dopisy, balíčky a osobní návštěvy. Odsouzený člověk má ve výkonu trestu mnoho času přemýšlet nad svým životem a nad svým chováním. Podpora ze strany rodiny je velmi důležitá. Člověk, který se ocitá sám, bez opory svých blízkých, ztrácí často motivaci k návratu na svobodu – nic ho tam nečeká, nemá zázemí, nemá kam jít. Proto neusiluje o propuštění na svobodu, jeho osud mu začíná být lhostejný. Bohužel, případy, kdy rodina odsouzeného opustí či zavrhne, jsou velmi časté, a to zejména u dlouhotrvajících trestů.

Rodinní příslušníci a blízké osoby odsouzeného mohou vyhledat sociální pracovníky či vychovatele věznice a hovořit s nimi o situaci vězněného. Věznice poskytuje rodině informace o situaci vězněného člena rodiny, zejména o tom, jak se ve věznici chová, jaké jsou jeho projevy a jak mu může rodina pomoci. Nejčastější komunikace probíhá mezi rodinou a vychovatelem v rámci návštěv. Vychovatel či sociální pracovník může také rodině sdělit, co je potřeba obviněnému či odsouzenému přinést a poslat.

Práce s rodinou obviněného a odsouzeného je také prostorem pro instituce poskytující postpenitenciární péči. Ty mají více prostoru i možností pro práci s rodinou. Poradenství může poskytnout kurátor pro dospělé, větší význam však zde mají nestátní instituce, které mohou za součinnosti rodiny pomoci člověku, jemuž se blíží termín propuštění pomoci sehnat zaměstnání, bydlení, ale také poradenství a psychickou podporu. Rodina může také požádat tuto instituci, aby jejich blízkého navštívila ve vězení. Duchovní organizace (Charita, Diakonie atd.) mohou poskytnout psychickou podporu také rodině odsouzeného, neboť právě rodina často velmi trpí tím, že jejich blízký je ve vězení. Existují také svépomocné skupiny, v rámci kterých si rodiny odsouzených pomáhají mezi sebou navzájem – sdílejí své pocity, zkušenosti z jednotlivých věznic, ale především si navzájem pomáhají tuto bolestnou životní etapu překonat. Příkladem takové svépomocné skupiny je například iniciativa „Příběhy odsouzených“, která sdílí své osudy na www.pribehysodsouzenych.cz. Na těchto stránkách lze nalézt mnoho užitečných informací o vězeňství.

Samozřejmě ne každý má k dispozici internet, proto je možné využít i běžných služeb postpenitenciární péče. Velmi silné zázemí v práci s rodinou má např. sdružení Romodrom (www.romodrom.cz), který je zaměřen především na romské rodiny, avšak není to podmínkou. Pracovníci tohoto sdružení také pracují s rodinnými příslušníky vězněných osob, navštěvují je i v jejich obydlech a poskytují jim psychickou i materiální pomoc.

V této oblasti je velmi důležitá informovanost. Příbuzní odsouzených velmi často nevědí, kam se obrátit, obzvlášť nemají-li k dispozici internet. Vypomoci s nasměrováním do institucí jim může sociální kurátor nebo Vězeňská služba České republiky.

Rieger ve své knize popisuje možnosti návratu z institucionální péče do běžného života. Tato kniha by byla rovněž vodítkem pro rodiny a blízké osoby těchto lidí, neboť se zdaleka netýká jen propuštěných, ale právě i členů rodiny. Hovoří o důležitosti „ostrova rodiny“ (Rieger, 2009).

2.7. Práva obviněného a odsouzeného

Každý občan našeho státu má garantována práva a svobody, která jsou dána zákony ČR i mezinárodními úmluvami. Chceme-li, aby byl zdárně realizován proces resocializace a reedukace, je velmi vhodné, aby práva obviněných a odsouzených byla dodržována. Opak by mohl způsobit nepokoje ve věznicích, a to jak individuální, tak hromadné. Dáme-li vězněnému člověku najevo, že si jej vážíme a neztratil pro nás hodnotu, dáváme mu tím motivaci k sebezlepšení a zároveň vnímá šanci, že může přesvědčit zaměstnance věznice, že nebude svých práv zneužívat. Na druhou stranu, pokud by jeho práva byla poškozována, musí vězněný vědět, že má možnost se práva domáhat, tedy podat stížnost na určené orgány.

V případě, kdy je člověk uvězněn, jsou některá jeho lidská práva omezena. Rámec těchto omezení je v zákonech přesně vymezen. Omezovat lidská práva ve vězení nad rámec povolený zákonem je nepřípustné. Vždy musí být zachována a respektována lidská důstojnost. Mučení a jakékoliv další způsoby ponižování jsou vyloučené.

V naší legislativě jsou tato práva a svobody upravena v **Ústavě České republiky a v Listině základních práv a svobod**. V případě, že vězeň cítí, že jeho práva nejsou dodržována, může se obrátit na Ústavní soud nebo na Veřejného ochránce lidských práv (ombudsmana).

Ústava České republiky zaručuje ochranu soudní mocí. Dle čl. 4 Ústavy nesmí nikdo brát zákon do svých rukou, žádný člověk nesmí druhého vyslýchat ani trestat, vždy je nutno obrátit se na soud. Ústava dále garantuje nezávislost soudců a rovnost práv všech účastníků před soudem. Je zde zakotvena i možnost domoci se svých práv tak, že se dotyčná osoba obrátí na prezidenta republiky. Prezident má pravomoc odpouštět a zmírňovat tresty uložené soudem, může nařídit, aby se trestní řízení vůbec nezahajovalo, a pokud bylo již zahájeno, aby se v něm nepokračovalo, může i zahladit odsouzení... Prezident uděluje amnestii a milost.

Listina základních práv a svobod garantuje lidská práva, z nichž některá jsou v době uvěznění omezena. Je třeba říci, že trest je v podstatě také právem. Dospělý člověk musí unést trestní odpovědnost za čin, kterého se dopustil. Je to pro něj šance odčinit to, co spáchal. Součástí trestu je strpět důvodné zásahy do práv a svobod pachatele. Ztráta svobody je trestem

sama o sobě. V žádném případě nelze lidi ve vězení trestat ještě špatnými podmínkami, nedůstojným zacházením, bitím apod. I ve vězení musí člověk zůstat člověkem.

Konkrétní články Listiny, které souvisejí s vězněním osob, uvádím v příloze č.4.

Z mezinárodních úmluv garantují lidská práva a chrání práva vězněných osob především dokumenty OSN a Rady Evropy. Nejznámějším dokumentem OSN je *Všeobecná deklarace lidských práv* z roku 1948, ze států Rady Evropy je to *Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod* z roku 1950. ČSFR tuto Úmluvu ratifikovala v roce 1991, v platnost vstoupila 18.3.1992. K zajištění závazků plynoucích z Úmluvy byl zřízen Evropský soud pro lidská práva.

V roce 1929 byla odborníky sdružení v International Penal and Penitentiary Commission formulována *Pravidla pro zacházení s vězni*. (zdroj: Bajcura, 1999, s. 20). Roku 1934 schválila tato pravidla Společnost národů jako doporučení pro budování vězeňských systémů členských států. Rada OSN v roce 1957 schválila rozšířený text pravidel pod názvem „*Standardní minimální pravidla pro zacházení s vězni*“. (zdroj: Bajcura, 1999, s. 20)

Rada Evropy vyhlásila v roce 1973 Evropská vězeňská pravidla. V roce 1987 bylo vydáno jejich přepracování formou Doporučení Výboru ministrů Rady Evropy.

Česká republika vstoupila do Rady Evropy roku 1993, čímž se také zavázala rozvíjet vězeňský systém v duchu doporučení Evropských vězeňských pravidel. Je však třeba upozornit, že Evropská vězeňská pravidla mají pouze charakter doporučení. Jejich neplnění tedy není postihováno žádnými sankcemi. Česká republika dosahuje úrovně požadované EVP, ale v praxi se potýká s problémem nedostatečných kapacit a technického vybavení věznic. S textem EVP musí být seznámen personál věznic a musí být dostupný také vězněným osobám. Evropská vězeňská pravidla tvoří doporučení pro technická a režimová opatření ve věznicích. Hlavní cíle EVP uvádím v příloze č.5, přičemž zdrojem je Bajcura, 1999, s.21.

Velmi důležitý orgán, který působí na poli ochrany práv vězněných osob, je **Evropský výbor pro zabránění mučení**. Dne 26.11.1987 byla ve Štrasburku přijata *Evropská úmluva o zabránění mučení a nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání*. Jménem ČSFR byla podepsána 23.12.1992. Ratifikační listina vstoupila v platnost 1.1.1996. Signatáři Úmluvy došli k přesvědčení, že ochrana osob zbavených svobody by mohla být posílena

mimosoudními prostředky preventivní povahy, které jsou založeny na inspekčních návštěvách.

K tomuto účelu byl zřízen Evropský výbor pro zabránění mučení a nelidskému či ponižujícímu zacházení či trestání, který prostřednictvím inspekčních návštěv zjišťuje, jak je zacházeno s osobami zbavenými svobody. Cílem těchto návštěv je preventivně posílit ochranu lidských práv vězněných osob. Česká republika má povinnost přijmout inspekční návštěvu a umožnit jí kontrolu jakéhokoliv místa, kde se nacházejí osoby zbavené svobody státní mocí.

Kontroly mohou mít pro signatářské státy závažné důsledky, protože dodržování lidských práv bylo podmínkou přijetí do Rady Evropy. Porušování lidských a občanských práv by mohlo vést až k ukončení členství naší republiky v RE.

Inspekční návštěvy zkoumají 7 základních pravidel zacházení s osobou zbavenou svobody: (zdroj: Bajcura, 1999, s. 22)

- 1. uvědomit o zadržení příslušné osoby (příbuzné nebo jiné oprávněné osoby);*
- 2. zajistit přístup k obhájci nebo jinému zástupci na základě vlastní volby, a to i prostřednictvím telefonu;*
- 3. umožnit přístup k lékaři na základě vlastní volby;*
- 4. informovat zadrženého o právech a povinnostech ve srozumitelném jazyce;*
- 5. korektně vést vyšetřování;*
- 6. korektně vést vyšetřovací protokol;*
- 7. zajistit funkční mechanismus stížnostních a inspekčních procedur*

Kromě OSN a Rady Evropy se právům vězněných osob věnují i nevládní organizace, např. Amnesty International.

Osoby ve výkonu vazby a trestu v České republice mají svá specifická práva a povinnosti. Jednotlivá práva a povinnosti vězňů, stejně jako omezení jejich práv, jsou uvedené v Zákoně č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody.

Podrobnější pravidla výkonu trestu odnětí svobody jsou rozvedena ve vyhl. č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu. Výkon trestu odnětí svobody upravuje dále trestní řád v ust. § 320 a násl. Způsob výkonu trestu odnětí svobody musí respektovat důstojnost

osobnosti odsouzeného a omezovat škodlivé účinky zbavení svobody (tzv. efekt prizonizace). S odsouzenými se musí jednat tak, aby bylo zachováno jejich zdraví, a pokud to doba výkonu trestu umožní, podporovaly se takové postoje a dovednosti, které odsouzeným pomohou k návratu do společnosti a umožní vést po propuštění soběstačný život v souladu se zákonem (ustanovení § 2 zákona o výkonu trestu odnětí svobody).

Práva a povinnosti obviněných a odsouzených stanoví **Zákon č. 293/1993 Sb. o výkonu vazby** a **zákon č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody**. Dále jsou pak tato práva a povinnosti vyspecifikována ve vnitřních řádech jednotlivých věznic.

Práva obviněných se týkají především:

1. Stravování obviněných – věznice poskytuje obviněným pravidelnou stravu za podmínek a v hodnotách, které odpovídají udržení zdraví a přihlížejí k jejich zdravotnímu stavu a věku. Přitom přihlíží k požadavkům kulturních a náboženských tradic obviněných.
2. Vystrojování obviněných – obviněný má právo používat vlastní oděv, prádlo a obuv, pokud vyhovuje hygienické a estetické nezávadnosti. Výměna prádla je na náklady obviněného. Nemá-li obviněný možnost vlastních oděvů, je povinen používat vězeňský oděv.
3. Korespondence – obviněný může přijímat a na své náklady odesílat písemná sdělení bez omezení. Korespondence podléhá kontrole. Při úředním styku je kontrola korespondence nepřipustná. Pokud obviněný neumí či nemůže číst nebo psát, zajistí Vězeňská služba, aby mu byly dopisy přečteny, příp. mu poskytne pomoc při sepisování žádostí, podání a stížností státním orgánům a korespondenci s obhájcem.
4. Návštěvy – obviněný má nárok na přijetí návštěvy max. 4 osob 1x za dva týdny v trvání 1 hodiny. Lze povolit i návštěvy delší či častější. S advokátem má obviněný povoleny návštěvy bez omezení.
5. Duchovní a sociální služby – věznice spolupracují s církvemi a náboženskými společnostmi, s orgány sociálního zabezpečení
6. Nákup potravin a věcí osobní potřeby, přijímání balíčků a peněz - obviněný může nakupovat potraviny a věci osobní potřeby nejméně 1x týdně. Balíček může přijmout 1x za 3 měsíce, přičemž balíček nesmí přesáhnout hmotnost 5 kg. Zaslané věci nesmí

odporovat účelu vazby, nesmí se jednat o věci, které jsou na cele zakázány. Peníze smí přijímat obviněný bez omezení. Jsou mu uloženy na účet.

7. Uspokojování kulturních potřeb – obviněný má právo objednávat si na své náklady knihy, noviny a časopisy, půjčovat a hrát společenské hry. Po provedení technické kontroly může mít na cele televizor a radiopřijímač.
8. Péče o zdraví – právo na osmihodinový nepřetržitý spánek, vycházka nejméně v trvání jedné hodiny. U nemocných a těhotných obviněných se návštěva koná se souhlasem lékaře. Obviněný je povinen podrobit se preventivní vstupní, periodické a výstupní lékařské prohlídce, včetně určených vyšetření a očkování. Právo na hospitalizaci ve vězeňské, event. civilní nemocnici.
9. Zaměstnávání obviněných - na vlastní žádost může být obviněný zaměstnán

Ochrana práv obviněných – obviněný může podávat žádosti a stížnosti ke státním orgánům České republiky. Věznice je povinna tyto písemnosti neprodleně odeslat.

Práva odsouzených – Zákon č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody

1. Rovnost práv – odsouzeným ve výkonu trestu přísluší stejná práva za podmínek a v rozsahu stanoveném tímto zákonem
2. Sociální podmínky odsouzených a poskytování zdravotní péče – pravidelná strava s ohledem na věk a zdravotní stav, zabezpečení lůžka a prostoru pro uložení osobních věcí. Oblečení odsouzených musí odpovídat klimatickým podmínkám a dostatečně chránit jejich zdraví. Osmihodinová doba spánku, doba potřebná k hygieně a úklidu, stravování, přiměřené osobní volno. Právo na zdravotní péči, ohled na zdravotní postižení. V případě hospitalizace vězeňská služba vyrozumí blízké příbuzné, pokud tak odsouzený nemůže učinit sám.
3. Korespondence – odsouzený má právo přijímat a na svůj náklad odesílat písemná sdělení bez omezení. Vězeňská služba provádí kontrolu korespondence. Kontrola úřední korespondence je nepřípustná.
4. Užívání telefonu – v odůvodněných případech je odsouzenému povoleno použití telefonu ke kontaktu s osobou blízkou, event. i s osobou jinou než blízkou. Náklady hradí odsouzený. Vězeňská služba je oprávněna provádět odposlech telefonátů.
5. Návštěvy – odsouzený může přijímat návštěvy v rozsahu 3 hodiny v měsíci. Návštěvy probíhají zpravidla v návštěvních místnostech. V případě hospitalizace je nutný

souhlas lékaře. Odsouzeného mohou navštívit max. 4 osoby současně. V zájmu odsouzeného lze povolit i návštěvy jiných než blízkých osob, nebo návštěvu bez zrakové a sluchové kontroly (zejména u manželských a partnerských párů). V souvislosti s návštěvou může ředitel věznice povolit i opuštění věznice.

6. Duchovní a sociální služby – právo na poskytování duchovních a dalších služeb. Účast na náboženských obřadech je dobrovolná.
7. Uspokojování kulturních potřeb – odsouzený má právo objednat si na svůj náklad knihy, časopisy a denní tisk. Přístup do vězeňské knihovny.
8. Používání dalších věcí – společenské hry, věci mající vztah k programu zacházení nebo jeho zájmové činnosti
9. Nákup potravin a věcí osobní potřeby – právo nakupovat v prodejně věznice věci osobní potřeby a potraviny, event. věci pro zájmovou a vzdělávací činnost.
10. Přijetí balíčku – 2x ročně smí odsouzený přijmout balíček do 5 kg. Balíčky podléhají kontrole Vězeňské služby. Nesmí obsahovat věci, které odporují účelu výkonu trestu nebo které není dovoleno mít u sebe.
11. Příjem peněz a nakládání s nimi – peníze se převádějí na účet odsouzeného
12. Ochrana práv odsouzených – odsouzení smějí k uplatnění svých práv a oprávněných zájmů podávat stížnosti a žádosti orgánům příslušným k jejich vyřízení. Žádost musí být neprodleně odeslána.

Základní povinnosti odsouzených:

- dodržovat stanovený pořádek a kázeň
- plnit pokyny a příkazy pracovníků Vězeňské služby
- řádně plnit pracovní úkoly v případě zařazení do zaměstnání (odsouzení mají podle zákona povinnost pracovat)
- šetrně zacházet se svěřenými věcmi
- dodržovat zásady slušného chování vůči všem lidem, s nimiž přichází do styku
- zachovávat ustanovení vnitřního řádu
- nesmí vyrábět, přechovávat a konzumovat alkoholické nápoje a jiné návykové látky
- nesmí vyrábět a přechovávat předměty, jimž by byla ohrožena bezpečnost osob a majetku, popřípadě by mohly být použity při útěku
- nesmí hromadit předměty, které by svým množstvím nebo povahou mohly narušovat pořádek nebo škodit zdraví

- musí dodržovat pravidla bezpečnosti při práci
- je povinen se podle potřeby podrobit osobní prohlídce
- odsouzený, který neoprávněně odmítá plnit své povinnosti, musí počítat s tím, že po napomenutí a výzvě může být donucen k jejich plnění zákonem povolenými donucovacími prostředky – ve Vězeňské službě jsou to pouta, předváděcí řetízky, upínací popruhy, obušek, aerosolový rozprašovač, hmat-chvat, služební pes, služební zbraň.

Režim v jednotlivých věznicích je stanoven ve Vnitřních řádech věznic. Např. vazební věznice Ruzyně má „Vnitřní řád Vazební věznice Praha – Ruzyně“. Zde jsou rozepsány podmínky specifické pro danou věznici (např. rozpis koupání, rozpis nákupů, denní režim od budíčku po večerku, rozpis výměny prádla, možnosti aktivit apod.). V příloze vnitřního řádu jsou vypsány adresy mezinárodních orgánů a organizací, na které se mohou obvinění a odsouzení obrátit k dosažení svých práv.

Vězněné osoby musejí respektovat omezení svých práv v souvislosti s odnětím jejich svobody. Nicméně je důležité, aby bylo s těmito lidmi zacházeno důstojně, a aby byla jejich práva omezována skutečně jen tak, jak je nezbytně nutné a jak je dáno zákonem. Pracovníci Vězeňské služby nesmí zneužívat svých pravomocí k jakémukoliv ponižování vězněné osoby. Chování zaměstnanců by mělo být profesionální, bez předsudků. Vždy je nutné si uvědomit, že životní chyby, byť nedbalostní, se může v životě dopustit každý z nás. Kdokoliv se může na půdě věznice ocitnout. Nelze tedy s obviněným či odsouzeným jednat jako s někým, kdo se ocitl na okraji společnosti a je nenapravitelný. Naopak je potřeba těmito lidem pomoci v jejich situaci, komunikovat s nimi a připravovat je na návrat do běžného života v naší společnosti, vést je k řádnému a zodpovědnému životu.

3. Práce se specifickými skupinami klientů

Kromě základních 4 typů věznic podle přísnosti režimu se věznice člení ještě dále na specializovaná oddělení, která jsou přizpůsobena pro práci se specifickými typy klientů.

Úpravu nalezneme v zákoně č. 40/2009 Sb., trestním zákoníku, § 58 a následující.

§ 58, odst.2) „*Při výkonu trestu odsouzených uvedených v této hlavě se přihlíží k jejich psychickým, fyziologickým a věkovým zvláštnostem*“.

Specializovaná oddělení

Vězeňská služba ČR v některých věznicích vytváří oddělení, která umožňují speciální péči pro skupiny odsouzených trpících specifickými problémy. Specializovaná oddělení se zřizují především pro mladistvé, pro matky s dětmi, pro trvale pracovně nezařaditelné, pro osoby s duševními poruchami a poruchami chování, pro doživotně odsouzené.

Např. v Kuřimi je to oddělení pro pachatele sexuálně deviantní, oddělení pro trvale pracovně nezařaditelné, v Ostrově nad Ohří oddělení pro trvale pracovně nezařaditelné a oddělení pro odsouzené trpící respiračními problémy, v Opavě oddělení pro drogově závislé ženy, Všehrady jsou věznice pro mladistvé atd.

Kompletní výčet uvádím v následujících podkapitolách typů specializovaných oddělení uvádím v následujících podkapitolách.

3.1. Věznice pro mladistvé

§ 60 a násl. Zákona č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody.

Slouží k výkonu trestu odsouzených ve věku mladistvých (15 – 18 let) a dále pro ty, kteří již sice překročili 18. rok věku, ale v této věznici „dokončí“ svůj trest. Jen v poměrně výjimečných případech je mladistvý vězeň po dosažení plnoletosti přemístěn do výkonu trestu do věznice pro dospělé a to, zejména tehdy, pokud do konce jeho trestu ještě zbývá delší doba, popř. svým chováním narušuje ve věznici pro mladistvé pořádek a kázeň.

Věznice pro mladistvé spolupracují s orgánem sociálně právní ochrany dětí (dále OSPOD), především s kurátorem pro mládež. Ten v místě bydliště spolupracuje také s rodinou mladistvého. S rodinou úzce spolupracuje také věznice.

OSPOD má ze zákona č. 359/1999 Sb. o sociálně právní ochraně dětí povinnost:

§51, odst. 7 – OSPOD poskytuje věznici informace potřebné k dosažení účelu trestu

§ 34, odst. 3 – nejméně 1x za 3 měsíce navštěvuje OSPOD dítě ve věznici

Poskytnutí informací vězeňské službě ze strany OSPOD má význam v tom smyslu, že věznice se dozví, zda a jakým způsobem bylo již s mladistvým pracováno, zda byl již v minulosti na OSPOD řešen z důvodu výchovných problémů a pokud ano, tak jaké kroky byly již provedeny k jeho nápravě a s jakým výsledkem. Dále je důležité, z jakého rodinného a sociálního prostředí mladistvý pochází a jaká je s rodinou spolupráce. VS ČR se zajímá také o prospěch a chování mladistvého ve škole či v zaměstnání, o jeho zájmy a koníčky. Cílem je vytvoření co nejefektivnějšího programu zacházení s přihlédnutím k aktivitám, které jsou pro mladistvého významné (zajistit mu účast na kroužcích, které jej budou bavit, neboť se jim věnoval již na svobodě, vybrat mu vhodné vzdělávací kurzy či učební obor).

Návštěvy OSPOD ve věznici jsou významné zejména proto, aby byla dodržena ochrana dětí, která je dána zákonem č. 359/1999 Sb. Kurátor hovoří s mladistvým o tom, jak se mu ve věznici daří, jak je s ním zacházeno, zda má nějaké problémy. Pokud mladistvý zná svého kurátora již s minulosti, může být pro něho příjemnou návštěvou s dotekem svobody. Kurátor pro mládež spolupracuje také s rodinou vězněného mladistvého, pomáhá jim překlenout toto těžké období a plánuje další kroky řešení situace mladistvého, až bude propuštěn na svobodu.

Trestný čin mladistvého nazýváme „provinění“. Opatření, která jsou mu ukládána, nenazýváme tresty, nýbrž opatřeními. Mladistvému lze uložit tři typy opatření: ochranná, výchovná a trestní. Je-li mladistvý ve věznici, znamená to, že mu bylo uloženo trestní opatření a nebo je ve výkonu vazby a čeká na rozhodnutí soudu o uložení opatření. Mladistvému jsou ukládány nižší tresty než dospělým – trestní sazby jsou sníženy o polovinu.

Výkon trestu u mladistvého – upraven v § 61 zákona č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu

- a) během výkonu trestu u mladistvého se věznice zaměří na jeho výchovu a zabezpečení jeho přípravy na budoucí povolání
- b) pokud má mladistvý plnit povinnou školní docházku, věznice zabezpečí její plnění vyučováním místo výkonu práce
- c) pokud mladistvý ve výkonu trestu dovrší 19. let věku, může ředitel věznice podat soudu žádost o přeražení mladistvého, má-li za to, že účelu trestu bude dosaženo jeho výkonem ve

věznici pro ostatní odsouzené. Přitom přihlíží zejména k dožitému stupni jeho výchovy a k délce nevykonaného zbytku trestu.

d) rozhodne-li soud o ponechání mladistvého ve věznici pro mladistvé, může ředitel věznice podat návrh na přeřazení mladistvého v případě, že soustavně porušuje nebo závažným způsobem porušil stanovené povinnosti, pořádek nebo kázeň

e) při stanovení obsahu programu zacházení s mladistvým se sleduje zabezpečení jeho pracovní kvalifikace a samostatný způsob života

f) k formě a obsahu přípravy na budoucí povolání požádá věznice o vyjádření zákonného zástupce mladistvého a OSPOD. K zařazení do práce se toto vyjádření nevyžaduje.

g) pro mladistvého je účast na stanovené formě vzdělávání a dalších určených aktivitách programu zacházení povinná. Po dobu výuky není zařazen do práce, výuka má charakter denního studia

h) mladistvý má právo přijímat návštěvy po dobu 5 hodin za jeden měsíc

i) věznice umožní zaměstnanci OSPOD návštěvu mladistvého a rozhovor s ním bez přítomnosti třetí osoby

Věk je velmi důležitým kritériem, který má vliv na závažnost spáchaného trestného činu vzhledem k osobě pachatele. Proto nelze mladistvého osobnostně nevyzrálého pachatele trestat stejně jako dospělého jedince. Z tohoto důvodu je ve většině zemí i v ČR upravena trestná činnost mladistvých zvláštním zákonem (Lata, 2007, s. 85). V našem případě je to zákon č. 218/2003 Sb.

Rozdíl mezi výkonem trestu mladistvých a dospělých je tedy zejména v tom, že je stále pod zvláštní ochranou, jako osoba mladší 18 let. Vzhledem k jeho věku je vyšší možnost resocializace a reedukace než u dospělých, proto se přísně dbá na to, aby byl mladistvý oddělen od dospělých, klade se důraz na jeho vzdělání – studium má přednost před prací. Je-li zařazen do vzdělávacího programu, nesmí jej odmítnout, stává se pro něho povinným. Má povoleno více návštěv než dospělý, dochází za ním kurátor pro mládež, usiluje se o jeho podmíněné propuštění, aby ve vězení strávil co nejkratší dobu. Trestní opatření jsou o polovinu kratší než tresty u dospělých. OSPOD se vyjadřuje k aktivitám, které připravuje věznice pro mladistvého (dbá na to, aby byly v jeho zájmu, neboť základním principem ochrany dětí je zájem dítěte).

Mladistvému mohou být uloženy odměny a kázeňské tresty, jejich výčet nalezneme v zákoně č. 169/1999 Sb, § 63 a 64.

Mezi odměny patří : pochvala, mimořádné zvýšení doby trvání návštěv během jednoho měsíce až na 8 hodin, povolení nákupu potravin a věcí osobní potřeby (běžně mladistvý nakupovat nesmí), zvýšení kapesného o 1/3 až na dobu 3 kalendářních měsíců, věcná nebo peněžitá odměna do výše 1000 Kč, mimořádné povolení balíčku, rozšíření osobního volna, povolení opustit věznici až na 24 hodin v souvislosti s návštěvou nebo s programem zacházení, přerušení výkonu trestu.

Kázeňské tresty jsou následující: důtka, snížení kapesného až o 1/3 na dobu maximálně dvou měsíců, zákaz přijetí jednoho balíčku v roce, propadnutí věci, umístění do uzavřeného oddělení až na 14 dní (mimo dobu plnění programu zacházení), celodenní umístění na uzavřené oddělení až na 10 dní, umístění do samovazby až na 10 dní, odnětí výhod vyplývajících z předchozí kázeňské odměny.

Z hlediska sociálněpedagogického mají odměny a tresty velký význam, neboť působí jako motivační faktor pro odsouzené. Kromě toho, že odměna působí kladně na jejich sebevědomí, znamená pro ně také jistou výhodu. Za každou výhodu jsou pak odsouzení vděční, neboť je to jakási výjimka z jejich jednotvárného života za mřížemi. Odměny a tresty se zapisují do karty odsouzeného, mají proto později i význam pro posuzování jeho žádosti o podmíněné propuštění či žádosti o přeražení do jiného typu věznice. Také tresty mají své opodstatnění. Odsouzení má pak čas přemýšlet a zpytovat své svědomí. Zároveň však je potřeba, aby tresty nebyly neadekvátní dané situaci – mohou pak způsobit nejen demotivaci odsouzených, ale také nepokoje ve věznici. Odměny i tresty musí být vždy v souladu se zákonem.

Podle § 84 Řádu výkonu trestu odnětí svobody je ve věznicích pro mladistvé vytvářena vnitřní diferenciací, která vychází zejména z behaviorálního hodnocení mladistvého. Diferenciační skupiny jsou prostupné a závislé na aktuálním chování mladistvého.

1. prostupná skupina - zařazují se do ní mladiství, kteří převážně aktivně plní program zacházení i své další povinnosti a chovají se a jednají v souladu s vnitřním řádem

2. prostupná skupina – zařazují se do ní odsouzení s kolísavým a nevyjasněným postojem a přístupem k programu zacházení a svým povinnostem

3. prostupná skupina — zařazují se do ní odsouzení, kteří program zacházení plní pasivně nebo jej odmítají, neplní své povinnosti, chovají se a jednají v rozporu s vnitřním řádem

O zařazení či přeřazení mladistvého do prostupné skupiny rozhoduje vedoucí oddělení výkonu trestu na návrh speciálního pedagoga, a to nejčastěji při zpracování a hodnocení plnění programu zacházení.

Skupiny se liší obsahem a způsobem zacházení s mladistvým, které mají vést k žádoucím změnám osobnosti mladistvého. Součástí působení ve všech skupinách je i vzdělávání a sociální výcvik. Prostupné skupiny tvoří ucelený systém pozitivní motivace mladistvých odsouzených.

Šance na nápravu a resocializaci mladistvého je vzhledem k jeho věku vysoká. Je však potřeba opravdu kvalitního přístupu ze strany věznice, spolupráce s rodinou a s institucemi poskytujícími postpenitenciární péči, zejména se sociálním kurátorem.

Mladistvý je obvykle podmíněně propuštěn (dle nového trestního zákoníku účinného od 1.1.2010 může být propuštěn i dříve než po uplynutí poloviny trestu), proto je zde snížen negativní dopad vězeňského prostředí na jeho osobnost.

3.2. Věznice pro ženy

Úprava výkonu trestu pro tuto specifickou skupinu je v § 66 a násl. Zákona č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody.

Jsou zřízeny všechny typy věznic – A,B,C,D. Specifika zacházení se ženami vyplývají z podstaty pohlavní diverzity, psychiky a psychosomatického uspořádání. Ženy mají více sklony k hysterii, k psychickým i fyzickým kolapsům z nezvládnutí situace ve vězení. Navíc velmi trpí odloučením od rodiny a dětí. Ženy jsou trestány ve věznici jinak než muži, především pak v souvislosti s těhotenstvím a dobou po porodu. Ženy, které byly odsouzeny do věznice typu A nebo B, vzorně se chovají a nevylučuje-li to povaha trestného činu, mají

možnost podat žádost do specializovaného oddělení výkonu trestu v Praze – Řepích, kde jsou pak aktivně zaměstnány při Domově sv. Karla Boromejského. Blíže o této instituci pojednám v praktické části diplomové práce. Kromě tohoto specializovaného oddělení jsou v České republice ještě dvě věznice pro ženy, a to v Opavě a ve Světlé nad Sázavou. V poslední uvedené věznici se nachází oddělení výkonu trestu pro matky s dětmi.

Kázeňské tresty ukládané odsouzeným ženám upravuje § 66 zákona č. 169/1999 Sb – „*Těhotné ženě a ženě, u níž od porodu dítěte neuplynula doba delší než 6 měsíců, lze uložit za kázeňský přestupek jen některý z těchto kázeňských trestů: důtka, propadnutí věci, odnětí výhod vyplývajících z předchozí kázeňské odměny*

Přerušení trestu u odsouzených žen – § 68 zákona č. 169/1999 Sb – pokud žena před nástupem výkonu trestu řádně pečovala o své nezletilé dítě, může po vyjádření OSPOD prodloužit dobu, po kterou je přerušen výkon trestu, až na 10 dní v kalendářním roce k návštěvě dítěte. Důvodem je umožnění kontaktu matky s dítětem, udržení rodinných vazeb, snížení citové deprivace dítěte z odloučení od matky.

3.2.1. Věznice pro matky s dětmi

Odsouzená matka může mít u sebe ve výkonu trestu odnětí svobody dítě do tří let věku. Na vycházky mimo věznici chodí s dětmi zaměstnankyně věznice. Toto oddělení je zřízeno ve věznici Světlá nad Sázavou a je velmi specifické. Matky s dětmi zde žijí na oddělení, kde pokoje připomínají bytové jednotky. Je zde úsilí, aby dítě negativně nepocítilo, že se nachází ve věznici. Výběr matek do tohoto oddělení je velmi striktní, matka musí projít lékařskými a psychologickými vyšetřeními. S umístěním musí souhlasit také OSPOD, který pak matku s dítětem ve věznici pravidelně kontroluje osobními návštěvami.

Pobyt dítěte s matkou ve věznici má své klady i zápory. Nepochybně musí být dítě malé, neboť čím je starší, tím více na něho doléhá vliv věznice, navíc již není zcela závislé na matce a začíná chodit do kolektivních zařízení. Proto může mít matka své dítě ve věznici pouze do tří let věku. Výhodou tohoto institutu je, že matka s dítětem nejsou odloučeni, dítě nestrádá nepřítomností matky, pro celou rodinu je situace výkonu trestu únosnější. Předpokladem však je, že se matka vzorně starala o své dítě již před nástupem do výkonu trestu. Nelze tuto možnost zneužívat účelově. Má-li matka dítě u sebe ve věznici, žije s ním na samostatném

pokoji, který je spíše bytovou jednotkou. Matky ve věznici pořádají různé akce pro děti a jsou povinny o své děti celodenně pečovat.

Nevýhodou tohoto institutu je skutečnost, že dítě tráví své dětství ve vězení, je spolu s matkou podrobena přísnému režimu věznice a matka i dítě se musejí adaptovat na toto prostředí, což není určitě jednoduchá záležitost. Vzhledem k tomu, že u matky jsou však děti velmi malé, domnívám se, že negativní vliv věznice dítě ještě tolik nepociťuje a celou tuto možnost výkonu trestu matky s dítětem vnímám velmi pozitivně.

3.2.2. Návštěvy dětí ve věznicích

Návštěvy dětí ve věznicích jsou v doprovodu dospělé osoby povoleny. Děti mohou navštívit své blízké, zejména pak rodiče či prarodiče. Je však potřeba si uvědomit, že vězení je velmi stresující prostředí, které má na dítě negativní vliv. Proto je nutné individuálně posoudit u každého dítěte, zda návštěvy ve věznici zvládne či ne. Toto posouzení je v rukou rodinných příslušníků, kteří rozhodnou o tom, zda dítě do věznice půjde. Je-li odsouzená matka dítěte, věznice se snaží matce umožnit jednou za čas opuštění věznice v souvislosti s návštěvou (pokud je to vzhledem k osobnosti odsouzené a spáchanému trestnému činu možné). Matka má tak možnost trávit se svým dítětem čas mimo prostory věznice.

Není-li možné návštěvy realizovat mimo věznici, je snaha alespoň o to, aby návštěvy dětí s rodiči probíhaly mimo návštěvní místnost, kde jsou ostatní odsouzení, ale v místnosti speciálně vyhrazené pro návštěvu dětí. Samozřejmě způsob zajištění návštěvy závisí na rozhodnutí věznice, nelze tedy říci, že každá věznice má k dětským návštěvám specifický přístup. Návštěvy dětí ve věznicích nepochybně přispívají k udržení rodinných a sociálních vazeb mezi dětmi a odsouzeným členem rodiny.

3.3. Oddělení pro odsouzené trpící poruchami osobnosti a chování

Právní úpravu nalezneme v § 70 a násl. Zákona č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody.

Cílem je tlumení negativních projevů těchto vězňů zejména pracovní terapií, individuální nebo skupinovou psychoterapií apod. Jsou sem umisťováni vězni, kteří se chovají agresivně k sobě nebo svému okolí nebo jsou jinak nebezpeční. Bývají to např. vězni agresivní, nepřizpůsobiví, apatičtí, rezignující, dále pak vězni s opozičním a negativistickým vystupováním a chováním. V neposlední řadě sem patří lidé unikající z reality, simulanti a věční stěžovatelé. Netík popisuje typy osobnosti, které vykazují poruchu. Právě tyto typy odsouzených jsou zpravidla zařazováni do specializovaných oddělení:

a) Asociální osoby = dříve byla tato porucha nazývána jako psychopatická či také sociopatická. Asociální osoba není schopná přiměřené sociální adaptace, přičemž neuznává společenské normy. Taková osoba je charakteristická silným egoismem, nezdrženlivostí a zaměřením na své vlastní uspokojení. Vyžaduje trpělivost a shovívavost, sám je však naprosto netolerantní, navíc nesnáší nudu, potřebuje neustálý vzruch. Mívá sklony k zneužívání alkoholu, drog, nestandardním sexuálním praktikám a rizikovým akcím. Jsou nestálí, bezohlední a nespolehliví. Často tyto osoby tráví svůj život ve vězení, mají zvýšený sklon ke kriminálnímu chování. Vězení může být i jejich životním stylem. Častěji se tato porucha vyskytuje u mužů.

b) Antisociální osoby = uvědomované protisociální chování, které má kriminální charakter a je namířené proti společenským a kulturním zvyklostem. Chování je vysoce společensky nebezpečné, často se objevuje recidiva. Osoba si uvědomuje následky svého chování, trestnou činnost páchá záměrně, rovněž jeho negativní chování je naprosto chtěné.

c) Pseudosociální osoby = mají labilní systém norem
(zdroj: Netík, Netíková, Hájek, 1997, s.37)

Poruchy chování se projevují v přístupu odsouzeného k procesu resocializace. K těmto poruchám je také nutno přihlídnout při sestavování programu zacházení. Příčiny poruch

osobnosti a chování jsou rozmanité, patří sem například genetická výbava, temperament (způsob reagování na zátěž), osobní a rodinná anamnéza (okamžiky v životě, které měly na jedince vliv), vliv vrstevníků a subkultury, v níž jedinec žije, násilí, závislosti....

Čírtková (2000, s. 67) uvádí, že vliv dědičnosti a prostředí má velmi závažné důsledky, neboť to, co je dědičné, je hůře měnitelné než to, co je výsledkem vlivu prostředí. Reedukace a resocializace se tedy může zdařit spíše v případě, že se odborníci snaží zaměřit na zvláštnosti osobnosti, které nejsou výrazně určeny biologickými faktory.

3.4. Oddělení pro trvale pracovní nezařaditelné vězně

Právní úprava je zakotvena v § 69 zákona č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody. Trvale pracovní nezařaditelní jsou odsouzení, kteří jsou starší 65 let, pokud sami nepožádají o nástup do práce, invalidní osoby ve třetím stupni a osoby, jejichž zdravotní stav neumožňuje trvalé pracovní zařazení. Těmto odsouzeným lze ukládat pouze takové kázeňské tresty, které jsou ukládány mladistvým. Jsou zvýhodněni například v tom, že při sčítací prověrce nemusejí stát na chodbě, mohou zůstat na pokojích.

3.5. Vězni odsouzení na doživotí nebo k dlouhodobým či výjimečným trestům

Tito vězni jsou z penologického hlediska velmi rozdílnou skupinou. Najdeme zde vězně s vážnými psychickými poruchami, pachatele nájemných vražd, pachatele závažné hospodářské kriminality a další skupiny. Zacházení s těmito vězni, osobnostmi s vážnými psychickými poruchami a problémy až po relativně psychicky „normální“ vězně, musí být vysoce individuální a profesionální. Náročná je práce s tzv. multirecidivisty, neboť pro ně je vězení již téměř domovem, jsou pasivní vůči programům zacházení a odmítají i služby postpenitenciární péče.

3.6. Jiné specifické skupiny

Sluková, 2011, uvádí kromě skupin uvedených v předchozích podkapitolách následující specifické skupiny: (Sluková, 2011, s.8-9).

Odsouzení s mentálním postižením

Tito lidé vyžadují specializované zacházení nejen z důvodů vyplývajících z jejich specifík, ale zejména proto, že vězni s mentálním postižením bývají často předmětem šikany jak fyzické tak psychické. Mohou být zařazeni do oddělení pro trvale pracovní nezařaditelné odsouzené.

Odsouzení závislí na alkoholu a drogách

Zde vykonávají trest ti vězni, kteří mají soudem nařízeno ochranné ústavní protialkoholní nebo protitoxikomanické léčení nebo ti, kteří se do léčby přihlásí dobrovolně. Jsou zřizovány tzv. bezdrogové zóny pro odsouzené, které měli problémy s drogou.

Odsouzení sexuální devianti – oddělení je zřízeno ve věznici Kuřim

Jsou zde umístěni odsouzení, u nichž byla diagnostikována některá z parafilií (sexuálních deviací). Odsouzení jsou zde podrobováni sexuologické ochranné léčbě a specializovanému působení odborníků. Nově od roku 2010 je zřízena tzv. zabezpečovací detence.

Cizinci

Výkon trestu u odsouzených cizinců je upraven v § 72 zákona č. 169/1999 Sb.

„Při umísťování cizinců je vhodné, aby cizinci téhož státního občanství nebo hovořící týmž jazykem byli zařazováni tak, aby spolu mohli komunikovat, pokud to není v rozporu s účelem trestu. Umožní se jim přístup k četbě knih v jejich jazyce, vytvoří se jim podmínky k výuce českého jazyka (podle délky trestu). Mají právo obrátit se na konzulární úřad státu, jehož jsou občanem či na diplomatickou misi. Mohou přijmout konzulární návštěvu. Musejí být poučeni o možnosti podat žádost o předání k výkonu trestu do země původu. Cizinec musí být poučen v jeho rodném jazyce nebo v jazyce, jemuž rozumí.“

Specifickými skupinami vězňů jsou odsouzení z řad cizinců, pocházejících často se zemí s naprosto odlišnými kulturními, stravovacími i společenskými návyky, větší či menší jazykovou bariérou. U těchto klientů je snaha o překonání jazykové bariéry, tedy výuka českého jazyka alespoň v základním rozsahu.

Cizinci pocházejí z odlišného sociokulturního prostředí, obzvláště pak cizinci z mimoevropských zemí. Prvotrestaný cizinec může být natolik narušen jako český recidivista. Proto je velmi těžké rozdělit cizince do diferenčních skupin a najít vhodný systém práce s nimi. Je to velmi různorodá a specifická skupina. S cizincem je potřeba pracovat tak, aby došlo k jeho nápravě, ale zároveň dbát na to, aby nebyla narušena reedukace českých vězňů.

Nejčastěji se v českých věznicích setkáme s odsouzenými z Vietnamu, Ukrajiny, Ruska, Slovenska a dalších zemí. Nelze opomenout také práci s romskou komunitou.

3.7.Ochranná opatření

Typy ochranných opatření jsou upraveny v § 98 a násl. Zákona č. 40/2009, trestního zákoníku.

Patří sem:

- **ochranné léčení** - § 99 – podle povahy nemoci a léčebných možností soud uloží ochranné léčení ústavní nebo ambulantní. Může být uloženo i vedle trestu nebo při upuštění od potrestání. Může být vykonáno ve věznici anebo ve zdravotnickém zařízení před nástupem výkonu trestu, pokud se tak lépe zajistí splnění účelu léčení. Ambulantní léčba probíhá zpravidla ve věznici. Pokud tuto léčbu ve věznici zajistit nelze, probíhá ambulantní léčba až po skončení výkonu trestu. Ústavní léčba může být dodatečně změněna na ambulantní a naopak. Ochranné léčení může trvat nejdéle dva roky, může být soudně prodloužena.

- **zabezpečovací detence** -- § 100 – nový institut, v praxi od 1.1.2010. Může být uložena samostatně, při upuštění od potrestání nebo i vedle trestu. Ukládá se zvláště nebezpečného

zločinu, kteří nejsou pro nepřičetnost trestně odpovědní, pachatelům, kteří spáchali zločin ve stavu vyvolaném duševní poruchou a jejich pobyt na svobodě je nebezpečný, nebo pachateli, který spáchal zvláště závažný zločin pod vlivem návykové látky. „*Vykonává se v ústavu pro výkon zabezpečovací detence se zvláštní ostrahou a léčebnými, psychologickými, rehabilitačními a činnostními programy*“ (§ 100, odst. 4 trestního zákoníku). Zabezpečovací detence může trvat neomezeně dlouho, avšak jednou za 12 měsíců (u mladistvých jednou za 6 měsíců) musí soud přezkoumat, zda trvají důvody pro její pokračování.

- **zabrání věci nebo jiné majetkové hodnoty** - § 101 a násl. – může být zabavena věc, která náleží pachateli, kterého nelze stíhat či odsoudit, ohrožuje-li bezpečnost lidí nebo majetku popřípadě společnosti, nebo byla-li věc získána trestným činem apod.

- **ochranná výchova** ukládá se pouze mladistvým, právní úprava je zakotvena v zákoně č. 218/2003 Sb. o soudnictví ve věcech mládeže .

§ 22 zákona č. 218/2003 Sb:

„*Soud pro mládež může mladistvému uložit ochrannou výchovu, pokud:*

- a) o výchovu mladistvého není náležitě postaráno a nedostatek řádné výchovy nelze odstranit v jeho vlastní rodině nebo v rodině, v níž žije*
- b) dosavadní výchova mladistvého byla zanedbána nebo*
- c) prostředí, v němž mladistvý žije, neposkytuje záruku jeho náležité výchovy“*

V §22 se dále uvádí, že ochranná výchova potrvá, pokud to vyžaduje její účel, nejdéle však do zletilosti mladistvého. Výjimečně může být prodloužena do 19.roku věku, vyžaduje-li to zájem mladistvého. Není-li možné zahájit ochrannou výchovu ihned, nařídí soud do té doby dohled probačního úředníka. Pominou-li důvody ochranné výchovy před jejím započítím, soud od ní upustí. (zdroj: zákon č. 218/2003 Sb., § 22, odst. 2,3,4).

Ochrannou výchovu lze přeměnit ve výchovu ústavní, pokud převýchova mladistvého pokročila do té míry, že lze očekávat, že se bude mladistvý řádně chovat a pracovat i bez omezení, kterým je podroben v rámci ochranné výchovy. Pokud se mladistvý v ústavní výchově neosvědčí, rozhodne soud, že se pokračuje ve výchově ochranné (§ 23 zákona č. 218/2003 Sb.).

4.Postpenitenciární péče v České republice

Postpenitenciární péče je v podstatě nabídkou sociálních služeb propuštěnému, avšak lze ji rovněž pojímat jako specifický druh sekundární a zejména terciární prevence, a to v širokém spektru působnosti (recidiva kriminálního chování, relaps v oblasti alkoholu nebo drog, neadekvátní sociální jednání atd.).

Postpenitenciární péči dělíme na: (Netík, 1999, in Sluková, 2011, s. 14)

Nucenou – která je obvykle vymezená zákonem a v určité míře nadále propuštěného omezuje (např. probace, parola, ambulantní ochranné léčby apod.)

Dobrovolnou – znamená dobrovolné rozhodnutí klienta o zahájení ale i ukončení kontaktu, např. nízkoprahová centra, charitativní organizace, atd.

Postpenitenciární péče by měla plynule navázat na péči penitenciární. Včasné zahájení postpenitenciární péče např. snižuje riziko „šoku ze svobody“, zejména po dlouhodobějších trestech.

Důvody potřeby postpenitenciární péče: (zdroj: www.zabranou.cz)

- a) Odsouzený potřebuje pomoc při překonání přechodu z výkonu trestu do běžného života
- b) odsouzený je vystaven riziku recidivy, první rok po propuštění je velmi nebezpečný – potřebuje proto zejména tímto prvním rokem odborně vést
- c) pomoc při zvládnutí krize z prvních dnů na svobodě, bezradnost při řešení jinak běžných situací, obavy, úzkost, nevhodné sociální chování
- d) pomoc při překonání nálepky „kriminálního“
- e) zvládnutí důsledků prizonizace
- f) pomoc při problému s absencí či obnovením partnerských vztahů
- g) obnovení rodičovské role, obnovení nebo nalezení vztahu k dětem
- h) nutnost splácení dluhů a škod z trestné činnosti
- i) pomoc při odolání vábení bývalých kamarádů (často z podsvětí) či bývalých spoluvězňů
- j) obnovení pracovních návyků a profesních dovedností

Postpenitenciární péči vnímáme jako terciární prevenci, tedy prevenci recidivy. K tomu, aby mohla být penitenciární péče smysluplně realizována, je potřeba zahájit spolupráci s odsouzeným již před jeho propuštěním. Po opuštění bran věznice je již pozdě. Problém je, že Česká republika postpenitenciární péči příliš nepodporuje. Je tedy především na neziskových organizacích, aby tuto práci zajistili.

Ze státních institucí vykonává postpenitenciární péči sociální kurátor a Probační a mediační služba ČR. Pomoci těchto institucí lze během výkonu trestu využít dobrovolně. Probační dohled při propuštění však musí být nařízen soudně. Pokud se tak stane, stává se pro klienta povinným a závazným.

Aby byla postpenitenciární péče kvalitní, je potřeba součinnosti i dalších institucí – úřadů práce, personálních agentur, azylových domů, správy sociálního zabezpečení atd. Tato součinnost ale bohužel často chybí. Nelze tedy říci, že by systém postpenitenciární péče byl u nás jednotný a propojený.

4.1. Státní instituce postpeniterciární péče

Mezi státní organizace poskytující postpenitenciární péči patří především sociální kurátoři a Probační a mediační služba České republiky.

4.1.1. Sociální kurátoři

Sociální kurátoři působí při obecních úřadech obcí s rozšířenou působností. Práce sociálních kurátorů se po roce 1990 do značné míry obměnila. Zatímco dříve se agenda zaměřovala převážně na osoby, proti kterým bylo vedeno trestní řízení, v současné době se sociální kurátor věnuje i dalším cílovým skupinám, jako jsou např. osoby bez přístřeší, osoby vracející se ze školských zařízení ochranné a ústavní výchovy apod. Sociální kurátor v současné době velmi úzce spolupracuje se státními i neziskovými organizacemi, v lokalitě kde působí..

Kurátoři jsou však pro vězeňskou službu jedni z nejdůležitějších systémových partnerů v sociální oblasti, kteří mají k dispozici nástroje, kterými neziskové organizace nedisponují. Těmi jsou například dávky sociální pomoci, informace ze sociálního šetření či přístup k osobním údajům. Existují sociální kurátoři pro mladistvé a sociální kurátoři pro dospělé.

Sociální kurátor pro mladistvé se zabývá dětmi a mladistvými, kteří se dopustili trestné činnosti nebo mají závažné výchovné problémy. Dětem a jejich rodinám poskytují sociálně právní poradenství, sociálně výchovnou péči a pomoc, spolupracují se státními institucemi, účastní se soudních řízení v trestních i občanskoprávních věcech jako opatrovníci či kolizní opatrovníci dětí.

Sociální kurátor pro dospělé poskytuje sociální pomoc občanům společensky nepřízpůsobeným, zejména pak občanům propuštěným výkonu trestu odnětí svobody, osobám proti nimž je vedeno trestní stíhání, popřípadě jim byl výkon trestu odnětí svobody podmíněně odložen, a kteří potřebují pomoc k překonání nepříznivých sociálních dopadů.

Úzká spolupráce státního a neziskového sektoru je velmi důležitá, jedna nemůže nahradit druhou.

4.1.2. Probační a mediační služba České republiky

Probační a mediační služba České republiky (dále jen PMS ČR) je upravena v zákoně č. 257/2000 Sb. Je prvkem postpenitenciární péče zejména v oblasti parole, tedy podmíněného propuštění s dohledem. S odsouzeným pracuje PMS ČR již v době před propuštěním, pokud odsouzený o spolupráci požádá, tj. dá tzv. podnět ke spolupráci s PMS.

Není-li však soudně při podmíněném propuštění nařízen dohled, spolupráce probačního úředníka s odsouzeným tím končí. Při běžném propuštění nevzniká spolupráce mezi PMS ČR a klientem vůbec. Toto spatřuji jako obrovský nedostatek, neboť klient po propuštění by jistě často pomoc, ale i kontrolu ze strany PMS ČR přivítal.

Probační a mediační služba ČR vstupuje do situace také v případě tzv. náhrady vazby dohledem. To je však již spíše jeden z alternativních trestů – vazba je zde nahrazena dohledem probačního úředníka, velmi často se používá u mladistvých, ale nezdědka i u dospělých obviněných.

Působnost Probační a mediační služby ČR je pak velmi významná na poli všech alternativních trestů, její úloha je zda nezastupitelná a pro naši společnost nesmírně užitečná. Alternativní tresty naplňují poslání restorativní justice. Klient má možnost odčinit újmu,

kteřou způsobil oběti a společnosti, zůstává přitom na svobodě, čímž se vyhne účinkům vězeňského prostředí, zůstává ve svém sociálním zázemí, má možnost pracovat a napravit svůj trestný čin. Samozřejmě není alternativní trest pro všechny typy pachatelů – je nutné posuzovat osobnost klienta a také typ spáchaného trestného činu. Přihlíží se samozřejmě také k tomu, zda jde o trestný čin první či o recidivu.

Probační a mediační činnosti upravuje § 2 zákona č. 257/2000 Sb., o postpenitenciární péči pak hovoří zejména odst. 3 tohoto paragrafu. „*e) ve sledování a kontrole chování odsouzeného v průběhu zkušební doby v případech, kdy bylo rozhodnuto o podmíněném propuštění odsouzeného z výkonu trestu odnětí svobody.*“ (Zdroj: zákon č. 257/2000 Sb.)

4.2. Nestátní neziskové organizace v postpenitenciární péči

Nestátní subjekty postpenitenciární péče dělíme podle typu poskytovaných služeb:

- a) instituce poskytující materiální pomoc – oblečení, jídlo apod. (Adra, Česká katolická charita, Evangelická Diakonie, Český červený kříž.....)
- b) instituce poskytující poradenskou pomoc – v situaci nouze a krize (Sdružení pro pomoc propuštěným vězňům a lidem v nouzi, Společnost na pomoc pronásledovaným a vězněným, Romodrom, Podané ruce, LATA, Za branou....)
- c) instituce poskytující sociální péči – stravování, osobní hygiena, ubytování, zdravotní péče.... (azylové domy, Armáda spásy, Naděje...)

Věznice spolupracují s různými nestátními neziskovými organizacemi. Spolupráce je zaměřená zejména na řešení drogové závislosti, udržení kontaktu s dětmi a rodinou a řešení životní situace po propuštění. Pro příklad uvádím několik nejznámějších nevládních organizací, které s věznicemi spolupracují. Některé z nich mají celorepublikovou, jiné pouze regionální působnost. Pro všechny je charakteristické, že spolupráce vězněných a propuštěných osob s těmito organizacemi je na dobrovolné bázi, nelze ji vynutit. V organizacích často kromě odborného personálu pracují školení dobrovolníci, kteří pracují s klienty ve volném čase, z vlastního přesvědčení a z nadšení pro dobrou věc.

Mezi nevládními organizacemi jsou takové, které se zabývají pouze problematikou vězeňství, ale i takové, které mají práci s vězněnými a propuštěnými osobami jen jako jednu z

více možností služeb, které nabízejí. Velký význam mají služby církevní, především pak **Arcidiecézní Charita a Diakonie církve Evangelické**, dále občanské sdružení **Vězeňská duchovenská péče**. Tyto organizace pomáhají vězněným osobám nahlédnout na život z hlediska duchovního, nacházet smysl ve svém trestu a možnost obrátit svůj život jiným, tedy lepším směrem. Během výkonu trestu spočívá spolupráce vězněných osob s těmito organizacemi zejména ve vzájemném popovídání a sdílení, existuje také možnost korespondence mezi anonymními dobrovolníky a vězněnými osobami. Po propuštění pak mohou tyto organizace pomoci i materiálně – poskytnutí stravy, bydlení (azylové domy, noclehárny), pomoc při hledání zaměstnání, poradenství a mnoho dalších aktivit.

Dalším významným subjektem je **Sdružení pro probaci a mediaci**, které pracuje s klienty ve věznici a pomáhá jim při překonávání problémů s v souvislosti s propuštěním z výkonu trestu. „*Sdružení pro probaci a mediaci v justici, o.s., je občanské sdružení založené v roce 1994, jehož posláním je iniciování a rozvoj nových metod prevence kriminality a řešení následků trestné činnosti, které zohledňují zájmy a potřeby oběti, pachatele, příp. jejich sociálního prostředí.*“ (Zdroj: Sdružení pro probaci a mediaci, základní myšlenka instituce, dostupné z www.spj.cz [cit. 20.6.2011])

Český helsinský výbor v rámci programu „Děti vězněných rodičů - posílení práv a postavení“ realizuje ve věznici asistované návštěvy odsouzených žen s jejich dětmi, t.č. umístěnými v ústavech kolektivní výchovy. Bez služby této organizace by se po dobu výkonu trestu přímý osobní kontakt odsouzených s dětmi zcela přerušil. V roce 2009 se do tohoto programu zapojilo 14 matek (odsouzených), kterým ČHV dovážel celkem 30 dětí. (zdroj: Zpráva ze 3. semináře o. s. Za branou o dětech uvězněných, dostupné z www.zabranou.cz)

Činnost **občanského sdružení Laxus** ve věznicích probíhá v rámci programu Drogové služby ve vězení. Od r. 2008 zpravidla 2 dny v měsíci ve věznici pracují s odsouzenými individuální i skupinovou formou, poskytují terapeutické a poradenské služby, zprostředkovávají následnou a návaznou péči o odsouzené a 1 x ročně realizují tematicky zaměřenou besedu pro zaměstnance VS CR. Dále poskytují asistenční služby v souvislosti s výstupem odsouzených, tj. převoz do léčebného zařízení, pomoc při zajištění ubytování a práce. V některých případech se zabývají i problémy rodin uvězněných, které se s touto situací obtížněji vyrovnávají. Do tohoto programu je zapojeno 8 českých věznic. (zdroj: www.laxus.cz).

Velmi známým subjektem na poli postpenitenciární péče je také občanské sdružení **Romodrom**, jehož cílem je kromě pomoci odsouzeným a propuštěným také sjednocení institucí postpenitenciární péče. Chybí zde totiž ucelenost systému, instituce jsou velmi rozdrobené, je zde absence provázanosti a vzájemné spolupráce. (www.romodrom.cz)

Zejména mladistvým se pak věnuje občanské sdružení „LATA“, které je zaměřeno přímo na práci s ohroženou mládeží. Matoušek rozepisuje tuto činnost ve své publikaci (zdroj: Matoušek, 1997). Práce s mladistvými funguje na principu spolupráce se školenými dobrovolníky, kteří jsou většinou vybíráni z řad studentů. Dobrovolníci tráví s mladistvými volný čas, především odpoledne a podvečer, nabízejí jim smysluplnou náplň tohoto času a působí na ně tak, aby je odvrátili od nežádoucího chování a od kontaktu s problémovými jedinci.

Dalším důležitým subjektem poskytujícím postpenitenciární péči je občanské sdružení **Za branou**, jehož cílem je nejen poskytovat pomoc propuštěným vězňům, ale také utvořit svépomocnou skupinu, v níž by si mohli vyměňovat informace propuštěné osoby i rodinní příslušníci odsouzených či propuštěných osob – navzájem si sdělovat své zkušenosti, sdílet své trápení spojené s výkonem trestu. Občanské sdružení pořádá časté semináře, jichž se může zúčastnit odborná veřejnost i osoby, jichž se problematika vězení osobně týká. Sdružení také poskytuje mnoho důležitých právních informací propuštěným i rodinným příslušníkům odsouzených.

Instituce poskytující postpenitenciární péči realizují také různé semináře, na nichž si vyměňují své zkušenosti. Jedním z nich byl například letos v červnu seminář "Pomáháme vězňům z dobré vůle", který byl organizován občanským sdružením Za branou, kterého se zúčastnilo také Sdružení pro probaci a mediaci, mentorka zde hovořila o reintegračním mentoringu a o svých zkušenostech ze spolupráce s klienty. Mimo mentorky na semináři vystoupily s příspěvky také odborníci z Institutu pro kriminologii a sociální prevenci a z Arcidiecézní charity Praha (zdroj: Zpráva ze semináře „Pomáháme vězňům z dobré vůle“, dostupné z: www.zabranou.cz, [cit. 11.6.2011])

Zvláštní postavení v systému postpenitenciární péče mají také zdravotnická zařízení, která vykonávají ochranné léčby. Mohou být nařízené soudně a nebo dobrovolné z rozhodnutí

klienta. Mezi nejčastější léčby patří např. protialkoholní, protitoxikomanická, sexuologická, a to přímo během výkonu trestu ve věznici ve specializovaném oddělení.

Organizace postpenitenciární péče hodnotím jako velmi významné a užitečné. Bylo by potřeba, aby jejich dostupnost byla ve všech regionech České republiky, a aby každý odsouzený, potažmo propuštěný člověk měl možnost s nimi spolupracovat. K tomu je také nutné, aby o nich byl během výkonu trestu odborníky ve věznici informován. Slabinou je, že neexistuje jednotný systém postpenitenciární péče, dokonce ani není sestaven seznam všech institucí v naší republice, které tyto služby poskytují. A to vidím jako velký problém.

5. Spolupráce penitenciární a postpenitenciární péče

Je vysoce důležité, aby spolupráce klientů s institucemi postpenitenciární péče začala již ve vězení, nikoliv až po skončení trestu. Vězněný člověk se touto formou seznamuje s možnostmi, jak řešit na svobodě svou životní situaci, je připravován na různá úskalí, která jej mohou potkat. Zároveň se mu otevírá možnost setkat se ve vězení i s jinými lidmi, než jsou zaměstnanci věznice, otevřeně s nimi pohovořit o svých problémech, o svém pohledu na život. Odborníci z organizací poskytujících postpenitenciární péči jsou ochotni obviněného či odsouzeného vyslechnout, poskytnout mu podporu i pomoc, eventuálně jej nasměrovat na další formu pomoci.

5.1. Příprava klienta na propuštění z výkonu trestu

Před termínem skončení trestu je klient na tuto událost tři měsíce systematicky připravován. Tato příprava je součástí programu zacházení. Klientovi je ve věznici poskytnuto poradenství, je nasměrován do života na svobodě. Nicméně tato podpora nestačí, neboť po ukončení trestu odnětí svobody jeho spolupráce s věznici končí. Dále je pak potřeba, aby měl klient možnost využít služeb postpenitenciární péče, a aby o ní byl především včas informován. Tato informovanost by měla být v každém případě součástí programu zacházení ve věznici. Nemá-li klient po propuštění kam jít, může nastat tzv. „šok ze svobody“, kdy je propuštěný naprosto dezorientován, neví, kam jít a co si počít – nemá domov, práci, peníze.... a je zde obrovské riziko dalšího páchání trestné činnosti.

Je tedy nezbytné připravit klienta již ve věznici na veškeré nástrahy, které jej na svobodě mohou potkat, ale také jej vybavit informacemi, kam se může obrátit. V ideálním případě začíná klient spolupráci s postpenitenciárními institucemi již ve vězení a je jimi dále veden i na svobodě.

Výstupní oddělení ve věznicích jsou určena jsou především osobám s delšími tresty vyžadujícími přiměřenou dobu adaptace na podmínky svobody. Výběr odsouzených k zařazení do výstupního oddělení provádí odborná komise a odsouzený musí s umístěním souhlasit. Možnost jít na výstupní oddělení získají půl roku před propuštěním. Tzv. výstupy více připomínají civil. Podstatou programů zacházení je poskytnout potřebné praktické

informace a dovednosti pro celkovou orientaci, intenzivní motivace odsouzených k řešení jejich problémů, vedení k samostatnému rozhodování a narušit nárokový způsob života získaný ve věznici. Místo strohých cel jsou zde zařízené pokoje s omezeným počtem odsouzených. V neposlední řadě je součástí programu asistované opuštění věznice a návštěva města, spojená s vyřizováním praktických věcí. Odsouzení tak lépe čelí syndromu prizonizace, spočívajícího ve ztrátě běžných návyků a osvojení zvyklostí vězeňských, v běžném životě naprosto nepoužitelných. „Šok“ z života na svobodě je navíc umocněn vývojem technologií a společenskými změnami, které za zdi věznice běžně nedoléhají.

5.2. Podmíněné propuštění

Specifickou variantou k opuštění věznice je institut podmíněného propuštění. Klient o něj může žádat po uplynutí poloviny trestu, u některých případů po uplynutí dvou třetin. Mladiství mohou žádat i dříve. O podmíněném propuštění rozhodne soud. Problémem je, že na tuto možnost nejsou klienti předem připravováni, nejsou tedy podrobeni přípravě na opuštění věznice. Chybí jim tedy často informace o možnostech postpenitenciární péče. Možností pro ně je spolupráce s Probační a mediační službou České republiky, která začíná 3 měsíce před termínem podmíněného propuštění. Vyhoví – li soud žádosti o podmíněné propuštění, může nařídit propuštěné osobě probační dohled, a to na celou dobu trvání zkušební doby, tedy až na 7 let. Propuštěná osoba má tak větší jistotu, neboť je podrobována kontrole, a zároveň je jí poskytována i pomoc Probační a mediační služby.

5.2.1. Parolové rady

Parole = podmíněné propuštění s dohledem probačního úředníka, pochází z francouzského „je donn ma parole“ – dávám své slovo, tj. pachatel je propuštěn na svobodu, a to za podmínky, že slíbí, tj. dá své slovo podrobit se po propuštění po určitou dobu stanoveným podmínkám (Matoušková in Štern, 2010, s.103).

Parolové rady jsou v České republice novým prvkem. Je založen na principu spolupráce Vězeňské služby ČR a Probační a mediační služby ČR. Účelem je podání komplexní zprávy soudu o odsouzeném tak, aby soud mohl rozhodnout co nejlépe o podmíněném propuštění.

K soudu totiž dosud podávala zprávu Vězeňská služba a nezávisle na ní i Probační a mediační služba ČR. Tak se stávalo, že soud dostal rozporuplné či naprosto protichůdné zprávy, a měl proto velmi ztíženou úlohu při rozhodování.

Parolové rady mají za cíl spojit spolupráci Vězeňské služby s Probační a mediační službou, aby se s odsouzeným pracovalo jednotně, a aby také zpráva byla jednotná. Parolová rada také rozhodne o stanovisku, zda doporučit či nedoporučit, aby soud vyhověl žádosti odsouzeného o podmíněné propuštění. Parolové rady fungují zatím v několika věznicích v České republice, stále se však tento institut rozvíjí a rozšiřuje.

Shrnutí teoretické části

V teoretické části diplomové práce jsem po objasnění základních pojmů snažila popsat instituce poskytující penitenciární a postpenitenciární péči v České republice a detailněji se zaměřila na způsoby jejich práce s klienty. Hlavním cílem penitenciárního i postpenitenciárního působení je resocializace, reedukace a reintegrace člověka, který spáchal trestnou činnost, zpět do společnosti.

Jde o dlouhodobou a soustavnou činnost, která je plánována a vytvářena odborníky z oblasti psychologie, pedagogiky, sociální práce a dalších podobných oborů. Ve věznici se tato činnost děje formou programu zacházení, který je průběžně hodnocen a obnovován dle aktuální situace klienta a možností věznice. Již ve věznici mají pak klienti možnost navázat spolupráci s institucemi postpenitenciární péče, a to státními i nestátními. Informovanost i provázanost penitenciární a postpenitenciární péče je v jednotlivých věznicích odlišná.

III. PRAKTICKÁ ČÁST

1. Téma šetření

V praktické části diplomové práce vycházím ze své odborné praxe ve vazební věznici Praha – Ruzyně, která trvala čtyři měsíce. Během této doby jsem měla možnost seznámit se se specifiky práce ve věznici a s tím, jak tato práce přispívá k resocializaci obviněných a odsouzených. Praxe byla pro mne natolik silným a motivujícím zážitkem, že jsem se rozhodla tuto zkušenost rozvinout ve své diplomové práci. Tématem mého šetření je práce s obviněnými a odsouzenými ve Vazební věznici Praha – Ruzyně a propojení penitenciární péče v této věznici s institucemi postpenitenciární péče.

Praktickou část rozdělují na dvě části. V úvodu popíši výběr technik a způsob vyhledávání respondentů. První polovina praktické části má popisný charakter. Na základě pozorování, rozhovorů s odbornými pracovníky věznice a studia odborné literatury zde popisují specifika práce s obviněnými a odsouzenými.

Druhou polovinu praktické části pak tvoří kvalitativní výzkum, kde formou rozhovorů s obviněnými a odsouzenými klienty věznici mapují jejich životní situaci, jejich postoj ke spáchanému trestnému činu, kriminální minulost, rodinné a sociální zázemí, aktivity ve výkonu vazby či trestu a jejich informovanost s eventuelním napojením na instituce poskytující postpenitenciární péči. U každého klienta zpracovávám kasuistiku a rekapituluji proběhlý rozhovor.

1.1. Cíle praktické části

Cíle praktické části jsou následující:

- 1) popsat specifika zacházení s osobami umístěnými do výkonu vazby a trestu ve věznici Praha - Ruzyně , a to na základě pozorování, analýzy odborné dokumentace, rozhovorů s odborným personálem i s klienty věznice
- 2) provést rozhovory s obviněnými i odsouzenými ve věznici, a to se zaměřením na následující oblasti:
 - a) z jakých rodinných a sociálních podmínek klient pochází a zda jeho přirozené prostředí nějakým způsobem ovlivnilo jeho chování
 - b) zjistit náhled klienta na spáchaný trestný čin, zmapování kriminální minulosti
 - c) představa klienta o dalším životě, současné rodinné zázemí pro návrat do běžného života
 - d) informovanost o možnostech postpenitenciární péče a navázání spolupráce s institucemi, které ji poskytují již během výkonu trestu
 - e) motivace ke spolupráci s institucemi postpenitenciární péče po propuštění z výkonu trestu

1.2. Metodologie šetření

Obecný popis metod, které jsem při svém výzkumu použila:

- a) ANALÝZA DOKUMENTACE
- b) POZOROVÁNÍ (zúčastněné, participační)
- c) PŘÍPADOVÁ STUDIE (kasuistika)
- d) ROZHOVOR

ad a) analýza dokumentace

Studium a analýza dokumentů, spisů a odborné literatury související s problematikou.

ad b) zúčastněné (participační) pozorování

Zúčastněné dlouhodobé pozorování, při němž je pozorovatel členem skupiny, účastní se jejích "akcí". Pozorovatel (výzkumník) může sledovat jevovou, vnější stránku reality. Je typické pro kvalitativní výzkum (Gavora, 2000, s. 154-155).

ad c) případová studie

Případová studie kvalitativní analýzou konkrétních případů - buď případů typických a svým způsobem reprezentujících určitou kategorii zkoumaných osob (případů) nebo naopak osob (případů), které se vymykají zjištěným, známým zákonitostem. V druhém případě je cílem odhalení proměnných okolností a vlivů, jež způsobily jiný než očekávaný průběh, výsledek (Pelikán, 1998, s. 243).

ad d) rozhovor

Technika rozhovoru se využívá při kvalitativních i kvantitativních výzkumech. Rozhovory v kvalitativním zkoumání většinou provádí jedna osoba, v kvantitativním je pak zapojeno více tazatelů. Šetření v mé diplomové práci je kvalitativní, proto se zde zaměřím spíše na popis kvalitativního rozhovoru.

V kvalitativním zkoumání se můžeme nejčastěji setkat s volným, polostrukturovaným a strukturovaným rozhovorem.

Ve **volném rozhovoru** (nestrukturovaném, neformálním), nejsou otázky předem dané, vznikají při přirozené komunikaci mezi tazatelem a respondentem, kdy respondent nemusí zjistit, že je objektem výzkumného zájmu. Problémem při tomto druhu rozhovoru je záznam získané informace a vyhodnocování výsledků, neboť otázky se mohou u jednotlivých respondentů výrazně lišit. Specifickou podobou tohoto druhu rozhovoru je **narativní rozhovor**, kdy je respondent vybídnut k volnému vyprávění na určité téma. V rámci narativního rozhovoru je dovoleno užívání otázky „proč“.

Polostrukturovaný rozhovor je částečně řízený rozhovor, kdy jsou předem připraveny několik otázek, které musí být položeny, ale jejich pořadí se může měnit. Tazatel může znění otázek pozměnit na základě znalostí respondenta, může také pokládat doplňující otázky. Při této variantě je zpracování získaných informací jednodušší než u volného rozhovoru. Tento typ rozhovoru využívám pro své výzkumné šetření.

Strukturovaný rozhovor (řízený) má jasně formulované přesné znění otázek i jejich pořadí, které nesmí být zaměněno. Výhodou této metody je jednoduché vyhodnocování pořízených informací, nevýhodou naopak nemožnost přirozené komunikace v průběhu dotazování. Trvání rozhovoru může být časově omezeno.

Využití výzkumných technik v šetření pro tuto diplomovou práci:

- a) **studium dokumentů** – dokumentace Vězeňské služby České republiky, odborná literatura, právní předpisy
- b) **Pozorování** – po dobu čtyř měsíců jsem měla možnost sledovat chod vazební věznice, práci s obviněnými a odsouzenými a pozorovat chování samotných klientů při jednotlivých aktivitách. Během pozorování mi byli k dispozici odborní zaměstnanci věznice, kteří ochotně odpovídali na mé dotazy.
- c) **kasuistika** – podrobně rozpracovávám případové studie jednotlivých obviněných a odsouzených na základě všech dokumentů, které mi byly k dispozici
- d) **rozhovor** – otázky v rozhovoru převážně otevřené, uzavřená byla pouze nezbytná část otázek (vzdělání, věk, charakter trestné činnosti, recidiva). Rozhovor je polostrukturovaný. Je daný jeho rámec, ale respondent má prostor k otevřenému vyprávění, neblokovala jsem jej, pouze jsem udržovala potřebné hranice. Ve své diplomové práci neprezentuji celý rozhovor v jeho přesném znění, neboť to vzhledem k počtu rozhovorů není možné. Rozhodla jsem se proto použít tzv. rekapitulaci rozhovoru, kdy rozhovor shrnuji do nejdůležitějších bodů a vyprávím jeho obsah vlastními slovy.

Témata, která tvoří rámec rozhovorů:

- **osobní a rodinná anamnéza** – věk klienta, z jaké rodiny pochází, jaké bylo jeho dětství, problémy v rodině, současná rodinná situace, rodinný stav, počet dětí
- **sociální situace** – vzdělání respondenta, zaměstnání před nástupem do výkonu vazby či trestu, bytová situace, závislosti....
- **kriminální anamnéza** – jakého trestného činu se obviněný či odsouzený dopustil, kriminální minulost, předchozí obvinění či tresty, postoj ke spáchanému činu, vlastní motivace k nápravě, jaké kroky již klient pro odčinění své újmy učinil
- **chování klienta ve věznici** - aktivity, plnění programu zacházení u odsouzených, práce na seberozvoji, vztah k autoritám a ostatním spoluvězňům, vzdělávání, zaměstnání
- **spolupráce klienta se subjekty poskytujícími postpenitenciární péči a informovanost o síti těchto institucí**

1.3.Výběr respondentů pro kvalitativní šetření

Výzkumný vzorek tvoří deset klientů vazební věznice Praha – Ruzyně, z toho je 5 obviněných a 5 odsouzených, a to 8 mužů a 2 ženy.

Jeden obviněný muž a jedna obviněná žena jsou mladiství, ostatní jsou dospělí. Se všemi těmito klienty se mi podařilo uskutečnit za přítomnosti zaměstnanců vazební věznice osobní rozhovor. U všech klientů jsem na základě studia spisové dokumentace a rozhovoru zpracovala kasuistiky.

Respondenty jsem vyhledávala cíleně, vycházela jsem ze statistických údajů o demografickém složení vazební věznice Ruzyně.

Důležité pro výběr byly především následující parametry:

- 7 odsouzených a 3 obvinění
- 2 mladiství obvinění – jedna dívka a jeden chlapec
- 2 ženy – jedna obviněná (mladistvá) a jedna odsouzená (dospělá)
- u všech odsouzených bylo kritériem, aby jim zbývalo méně než 1 rok do termínu podmíněného propuštění

2. Penitenciární péče ve vazební věznici Praha - Ruzyně

Vazební věznice Praha – Ruzyně je objekt s dlouhou historií, kterou popisují v příloze. V současné době se zde nachází oddělení výkonu vazby a oddělení výkonu trestu.

Oddělení výkonu trestu bylo po dlouhá léta pouze typu B- s dozorem a bylo zde jen cca 100 odsouzených, kteří zabezpečovali chod věznice.

Od roku 2009 se oddělení výkon trestu rozrostlo i o typ C – s ostrahou.

Zároveň je v Ruzyni oddělení pro trvale pracovně nezařaditelné muže, kterých je ve věznici přibližně 25.

K věznici patří také odloučené specializované oddělení pro výkon trestu odsouzených žen v Praze – Řepích. Toto oddělení je svým charakterem ojedinělé v rámci celé Evropy a věnuje mu samostatnou kapitolu.

2.1. Práce s obviněnými ve výkonu vazby

Na oddělení výkonu vazby pracují 2 sociální pracovníci, speciální pedagog a pedagog volného času. Nejsou zde vychovatelé, na oddělení výkonu vazby jsou pouze dozorcí. Obvinění žijí v režimu věznice typu D, neboť ještě nestanuli před soudem a nelze tudíž odhadnout jejich nebezpečnost. Jsou uzavřeni celý den na celách (pevná vazba) a nebo ve zmírněném režimu, tedy se mohou pohybovat po chodbě, cely nejsou přes den uzamčeny.

Vycházku mají obvinění pouze jednu hodinu denně, a to do vycházkových dvorů, tzv. kotců. Jejich aktivity jsou omezeny možnostmi věznice. Nemají ještě vypracovaný program zacházení. Na aktivity se dostávají nepravidelně, dle kapacity věznice. Nejčastěji chodí do tělocvičny, kde mají možnost hrát míčové hry či využít posilovnu. Dále mají možnost chodit na keramiku a na výtvarný kroužek.

Časový harmonogram ve výkonu vazby je přesně určen Vnitřním řádem vazební věznice Praha - Ruzyně (viz příloha č.2). Vnitřní řád věznice dále konkretizuje úpravu danou zákonem č. 293/1993 Sb. o výkonu vazby.

2.2.Práce s odsouzenými ve výkonu trestu

Do výkonu trestu nastupují osoby, které mají již pravomocné rozhodnutí soudu, vědí tedy, jak dlouhý trest je čeká a ve kterém typu věznice jej budou vykonávat.

Ve věznici Ruzyně se nachází oddělení výkonu trestu typu B – věznice s dozorem a nově od roku 2009 i oddělení výkonu trestu typu C – věznice s ostrahou. Každý odsouzený, který má zájem být přemístěn do věznice Ruzyně, musí podat žádost, která je projednána odbornou komisí, vězeň je před tuto komisi také přizván a komise rozhodne, zda je tento člověk vhodný pro umístění do věznice Ruzyně. Konečné slovo má ředitel věznice. Kromě klasického oddělení výkonu trestu se zde nachází i specializované oddělení pro trvale pracovně nezařaditelné odsouzené, kapacita je max. 30 osob, a jsou rovněž zařazeni do věznice typu B – s dozorem. Klienti tohoto oddělení jsou invalidní a starobní důchodci, osoby s fyzickým, duševním či mentálním postižením. Režim oddělení pro trvale pracovně nezařaditelné je přizpůsoben jejich specifickým potřebám. Zájemci o zařazení na toto oddělení musí také podat žádost, která je projednávána odbornou komisí. Důležitou a klíčovou roli zde hraje posudek lékařů.

Zájemců o umístění ve věznici Ruzyně je mnoho. Kapacita je však velmi omezená. Proto zde rozhoduje mnoho faktorů – délka trestu, zdravotní stav, kvalifikace, posudky z předchozí věznice.... Věznice Ruzyně přijímá přednostně muže, kteří mají před sebou ještě delší část trestu, a kteří mají potřebnou kvalifikaci pro výkon zaměstnání ve věznici. Uplatní se např. zahradníci, kuchaři, údržbáři.... Osoby, kterým se již blíží termín propuštění, nebývají zpravidla přijímáni. Pro věznici by bylo nevýhodné tyto klienty zaškolovat pro výkon zaměstnání, pokud by měli být za krátký čas propuštěni.

V rámci programu zacházení jsou nabízeny následující aktivity:

- vzdělávací aktivity – jazyková průprava (základy ČJ pro cizince, cizí jazyky pro české odsouzené), sociálně právní pomoc, poučení o povinnostech uchazeče o zaměstnání na úřadě práce (výcvikový program pro nezaměstnané), pravidla silničního provozu, první zdravotnická pomoc, základy společenských věd, práce na počítači, forma samostudia, kroužků i kurzů. Probíhají podle aktuálních prostorových a materiálních podmínek věznice.

- pracovní aktivity – zaměstnávání (pracoviště v rámci věznice nebo pracoviště vnější na základě smlouvy s jinými subjekty – např. práce pro obec. Tato práce je nestřežená. Pracovníci jsou tedy pečlivě vybíráni.) Možnosti zaměstnání se v jednotlivých věznicích různí. Vězni zpravidla uvítají možnost jakékoliv práce – kvůli výdělku i kvůli zkrácení času.

- úklidová a brigádnická činnost (v objektech a venkovních prostorech věznice, organizované úpravy ve věznici)

- pracovní terapie – podle nabídek v jednotlivých oddílech (samoobslužné činnosti, vaření, pěstitelské práce, pracovní výchova...)

- speciálně výchovné aktivity – individuální a skupinové činnosti s terapeutickými prvky, vedeny odbornými zaměstnanci (návštěvy protidrogové poradny ve věznici, účast na přednáškách s protidrogovou tematikou, sociálně právní poradenství, pedagogické poradenství, skupinové sebezpoznávací aktivity, psychologické poradenství, diskusní klub, skupinové sezení, pracovní terapie, zdravotní osvěta, duchovní a pastorační činnost)

- zájmové aktivity – kroužek rukodělných činností a získávání dovedností (lehké modelářství, dřevomodelářství, arteterapie, botanicko-akvaristický kroužek

- oddílové kroužky sportovní, vzdělávací a zájmové činnosti (kondiční cvičení, šachy, čtenářský kroužek, stolní tenis, nohejbal, dějepisný kroužek, zahradnický kroužek, líný tenis, volejbal, teorie motorismu, hudební kroužek, společenské hry....)

- aktivity v oblasti utváření vnějších vztahů – přispívají k soběstačnému životu odsouzených po propuštění z výkonu trestu. V průběhu trestu a před jeho ukončením se připravují na další život. V tomto směru jim pomáhá zejména sociální pracovnice. V tomto bodě programu zacházení stanoví sociální pracovnice úkoly. Patří sem zejména udržení a posílení pozitivních vazeb se svými blízkými, uspořádání a vyřizování sociálních podmínek života po propuštění, vyřizování dokladů, navazování kontaktů s organizacemi postpenitenciární péče.

Časový harmonogram ve výkonu trestu je přesně určen Vnitřním řádem vazební věznice Praha - Ruzyně (viz příloha č.2). Je odlišný pro pracující a nepracující, a pro trvale pracovně nezařaditelné odsouzené. Vnitřní řád věznice dále konkretizuje úpravu danou zákonem č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu.

2.3. Specializované oddělení výkonu trestu pro ženy

Oddělení výkonu trestu pro odsouzené ženy v Praze – Řepích se nachází v objektu Domova sv. Karla Boromejského. Jedná se o projekt, který je jediný tohoto typu v Evropě. Domov je klášter sester Boromejek, žijí zde tedy tyto řádové sestry a nalézají se zde i ošetrovatelský dům s domovem důchodců. Pod jednou střechou se zde tedy střetává několik světů. Svět řádových sester, odsouzených žen, klientů ošetrovatelského domova a domova důchodců, a svět civilního zdravotnického personálu. Tyto rozdílné světy zde k sobě nacházejí cestu a žijí ve vzájemném souladu a porozumění.

Oddělení výkonu trestu pro ženy v Řepích je vysoce výběrové. Dostávají se sem ženy z věznic typu A – s dohledem a typu B – s dozorem. Ženy si podávají žádost o přemístění do tohoto oddělení, přičemž musejí splňovat přísná kritéria, posuzuje se zejména pracovní profil odsouzené, spáchaný trestný čin, délka trestu, možnost pracovního uplatnění. Ženy procházejí lékařským vyšetřením a odbornou komisí. Jsou-li přijaty, zůstávají nezbytně 2-3 týdny na nástupním oddělení ve věznici Ruzyně, a po stanovení programu zacházení jsou převezeny do Řep.

Řepská věznice je součástí věznice Ruzyně. O umístění žen rozhoduje komise odborníků ve věznici Ruzyně. V Řepích pracuje pouze několik zaměstnanců vězeňské služby – sociální pracovníce, vychovatelka, psychologka a pedagožka volného času. Ostatní pracovníci včetně lékařů jsou v Ruzyni. V Řepích nejsou dozorcí, jediná dozorkyně je přítomna na recepci, a kontroluje doklady a povolení ke vstupu příchozích návštěvníků. Je zde jediná mříž u vstupu na oddělení. V oknech mříže nejsou. Ložnice klientek jsou krásné, vkusně zařízené. Ženy se zde dočkají mnohem vlídnějšího zacházení než v klasických věznicích. Svůj trest odpykávají v příjemném prostředí, čehož si většinou velmi váží. Při jakémkoliv prohřešku jsou eskortovány zpět do klasických věznic.

Oddělení výkonu trestu v Řepích bylo otevřeno v roce 1996. Zprvu sem byly přijímány jen ženy s nejlehčími delikty, převážně nedbalostními. S postupem času se sem dostávají ženy se stále závažnějšími trestnými činy, je zde i několik žen, které se dopustily vraždy. Vždy se však zkoumá motiv činu. Většinou se jedná o ženy, které byly např. týrány svými manžely a jejich situace se vyhrotila až k činu vraždy. Ženy na tomto oddělení nesmí užívat drogy.

Pokud byly v minulosti drogově závislé, musí být motivovány k abstinenci. V opačném případě nemohou být přijaty.

Všechny ženy na řepském oddělení výkonu trestu jsou zaměstnány. Podílejí se různými způsoby na chodu Domova. Mají možnost absolvovat zdravotnický kurz pro sanitárky, a po složení závěrečných zkoušek mohou pracovat v ošetrovatelském domě přímo u lůžek pacientů. Osvědčení z kurzu mohou pak uplatnit i v civilním životě po propuštění. Další možnosti práce v Domově je např. uklízení prostor Domova, zahradnické práce, práce v prádelně a jiné. Všechny ženy se zde uplatní.

Odsouzení lidé vítají možnost práce, neboť jim čas za mřížemi mnohem rychleji utíká, zároveň mají možnost vydělat si peníze, čímž pokryjí náklady na pobyt ve výkonu trestu (60 Kč denně) a mohou si za zbylé peníze koupit v rámci nákupů potřebné věci, eventuálně si ušetřit peníze na účtě, aby měli nějaký základ pro život po propuštění. To samozřejmě platí nejen pro ženy, ale i pro odsouzené muže.

V oddělení výkonu trestu pro ženy v Řepích existuje stejný systém návštěv jako v běžné věznici. Je zde však větší šance získat formou odměny opuštění věznice v souvislosti s návštěvou např. na celý víkend. Ženy z tohoto oddělení se také častěji účastní různých vycházek či kulturních akcí mimo areál věznice v doprovodu odborných pracovníků.

Kapacita řepského oddělení výkonu trestu pro ženy je 56 míst, ženy jsou ubytovány ve dvou patrech, nachází se zde 10 ložnic, v každé je max. 6 lůžek.

Věkové složení žen je převážně v rozmezí 30-40 let, nejvíce z nich (cca polovina) má základní vzdělání, následují ženy s výučním listem, dále se středoškolským vzděláním, nejméně je pak vysokoškolaček. Ženy jsou méně brutální než muži, páchají převážně majetkovou trestnou činností. Dopustí-li se násilného trestného činu, vedou ji k tomu nejčastěji emoční důvody. Muži se vyznačují větší surovostí a brutalitou. Z celkového počtu kriminálních deliktů páchají ženy 13% těchto činů.

Volný čas tráví ženy na různých kurzech a kroužcích v rámci programu zacházení, mají také na každém patře kulturní místnost s televizorem, sportovní a terapeutickou místnost. Na každém patře je rovněž kuřárna.

2.4. Sociální pracovníci a pedagogové ve vazební věznici Ruzyně

Ve vazební věznici Praha – Ruzyně působí celkem pět sociálních pracovníků. Dvě z nich pracují na oddělení výkonu vazby, dvě na oddělení výkonu trestu pro muže v Ruzyni, a jedna na oddělení výkonu trestu pro ženy v Řepích.

Náplň práce sociálních pracovníků ve výkonu vazby a trestu je odlišná.

a) Výkon vazby

Ve výkonu vazby platí zásada presumpce neviny, obviněný může být kdykoliv propuštěn na svobodu, je třeba na něj pohlížet jako na nevinného. Nesestavuje se pro něho žádný program zacházení, neboť ještě nebyl odsouzen. Po nástupu na oddělení výkonu vazby provede sociální pracovník s klientem vstupní rozhovor, v němž zjišťuje jeho sociální a rodinnou anamnézu. Důležité je také dozvědět se, zda klient užívá drogy. Pokud ano, je mu nabídnuta spolupráce s neziskovými organizacemi, které mu mohou poskytnout pomoc při řešení tohoto problému. Sociální pracovník má přístup do centrální evidence vězňů, kde jsou uloženy veškeré záznamy o vězněných osobách. Sociální pracovník do evidence rovněž zakládá údaje, které zjistí během rozhovorů s klienty.

Potřebuje-li obviněný konzultaci se sociální pracovníky, vyplní si žádanku a odevzdá ji ráno dozorcům při sčítací prověrce. Sociální pracovníci obdrží žádanky obviněných a v nejbližší době se za klienty dostaví. Konzultace, která nevyžaduje mnoho času, se odehrává na cele skrz dveřní okénko. Jde-li o konzultaci, která potřebuje delší čas, vyzvedne sociální pracovník za přítomnosti dozorce klienta z cely a odvede jej na kulturní místnost, kde s ním rozhovor provede. Sociální pracovníci řeší s klienty nejčastěji otázky týkající se dokladů (mnoho uvězněných osob nemá doklady v pořádku), sociální dávky a jejich pozastavení, důchody, přesměrování plateb na adresu věznice, oznámení různým institucím o pobytu osoby ve věznici, kontakty s právními zástupci, rodinou a jinými blízkými osobami. Obvinění žijí v nejistotě, nevědí co je čeká, jak dlouho ve vězení budou, čekají teprve na rozhodnutí soudu. Pohovor se sociálním pracovníkem je často jediným zachytným bodem, ke kterému se upínají. Je to pro ně jediná možnost propojení s okolním světem, žádají o telefonát rodině, o

vyřízení různých záležitostí, netrpělivě čekají na jakoukoliv zprávu. Někteří klienti samozřejmě jednají i účelově, je tedy nutné udržet si profesní hranice. U mnoha klientů lze však z očí vyčíst naprostou bezmoc a zoufalství ze situace, v níž se nacházejí.

b) Výkon trestu

Ve výkonu trestu má sociální pracovnice důležitou roli při posuzování klienta – na základě dotazníku a rozhovoru vytváří jeho sociální posouzení. Toto posouzení je pak jedním z kritérií pro sestavení odpovídajícího programu zacházení. Sociální pracovnice poskytuje sociálně právní poradenství, připravuje klienta na propuštění na svobodu, snaží se na něho působit, aby udržel kontakt s rodinou a blízkými, aby se snažil po propuštění začlenit do běžného života, hledal si zaměstnání odpovídající jeho reálné situaci, zajistil si bydlení a sociální zázemí. Pomáhá klientovi řešit jeho dilemata. Pohovory sociální pracovnice s klientem probíhají většinou v kanceláři sociální pracovnice, mohou však probíhat i na oddělení výkonu trestu, např. v kulturní místnosti. Sociálně právní poradenství je také jedním z bodů programu zacházení. Sociální pracovnice vyřizuje klientovi doklady, aby je měl v pořádku během výkonu trestu, a především po propuštění na svobodu.

Sociální pracovnice výkonu vazby i trestu se účastní odborných komisí. Vyjadřují se ke každé žádosti klientů o zařazení do věznice, o přemístění, o zařazení do zaměstnání, o přerušení trestu atd. Komise zasedá vždy jedenkrát týdně. Existuje jedna komise pro výkon vazby a jedna komise pro výkon trestu. Jsou to dvě na sobě nezávislá oddělení. Sociální pracovníci se účastní také různých školení, kurzů, přednášek a seminářů, týkajících se problematiky vězeňství. Neustále jsou ve svém oboru vzdělávání. V průběhu výkonu vazby i trestu vedou sociální pracovníci dokumentaci o sociální situaci klienta.

Na oddělení výkonu vazby je práce dynamičtější. Klienti se zde více střídají, přicházejí sem stále noví klienti, s novými osudy a příběhy. Jsou zde většinou krátkodobě, nejdéle několik měsíců, do rozhodnutí soudu.

Ve výkonu trestu je klientů méně a jsou zde delší dobu. O to více má však sociální pracovnice možnost odsouzené poznat a pracovat s nimi, rozpoznat jejich potřeby a pomoci jim řešit jejich problémy..

Práce ve vězeňství je velmi zajímavá, o čemž svědčí i skutečnost, že většina pracovníků ve věznici Ruzyně pracuje již řadu let a jsou zde spokojeni. A to nejen sociální pracovníci, ale i ostatní odborní zaměstnanci. Prostředí věznice je velmi specifické, život je zde úplně jiný než venku, uvěznění lidé zde žijí svými problémy a starostmi, odlišnými od života na svobodě. Pro zaměstnance je tato práce bezesporu psychicky náročná, zároveň je nutné se přizpůsobit přísným bezpečnostním opatřením, které mohou zpočátku působit velmi depresivně. Nutné je zmínit i zdravotní rizikovost pracoviště. Chce-li tuto profesi člověk vykonávat, musí být o tom hluboce přesvědčen. Z tohoto důvodu jsou také s každým uchazečem o zaměstnání ve věznici prováděny psychotesty, po jejichž úspěšném zvládnutí musí dotyčný ještě absolvovat tříměsíční vstupní kurz, kde je proškolen pro práci ve vězeňství. Na konci kurzu skládá závěrečné zkoušky. Pokud všemi těmito procedurami úspěšně projde, stává se zaměstnancem Vězeňské služby. Práce s obviněnými a odsouzenými je velmi potřebná, neboť v naší společnosti jsou vězněné i propuštěné osoby stále často odsouvány na okraj společnosti, těžko shánějí zaměstnání, mnoho z nich nemá zázemí a rodinu, ocitají se na pokraji propasti. Je třeba s těmito lidmi pracovat, věnovat jim pozornost, pomoci jim napravit chybu, které se dopustili a vést je k řádnému životu. Je nutné, aby ve vězeňství pracovali lidé, kteří mají o tyto klienty skutečně zájem a chtějí jim pomoci.

2.5. Spolupráce věznice s institucemi poskytujícími postpenitenciární péči

Věznice Ruzyně aktivně spolupracuje s mnoha subjekty poskytujícími postpenitenciární péči, a to státního i nestátního charakteru. Především výrazně spolupracuje s těmito subjekty:

- a) sociální kurátoři a kurátoři pro mladistvé – pomoc je možná ve všech fázích trestního řízení, u mladistvých je spolupráce povinná.

Sociální kurátoři poskytují vězněné osobě sociálně-právní poradenství, po propuštění mohou pomoci i s hledáním zaměstnání či ubytování, poskytují dávku mimořádné okamžité pomoci po propuštění.

Kurátoři pro mladistvé pracují s mladistvým od počátku trestního řízení, spolupracují s orgány činnými v trestním řízení (OČTŘ), s rodinou mladistvého a institucemi, do kterých mladistvý docházel před výkonem vazby či trestu (škola, zaměstnavatel). Kurátor pro mladistvé pravidelně navštěvuje mladistvého ve věznici za účelem

výchovného pohovoru i poradenství, ale i poskytnutí podpory. Má možnost hovořit s mladistvým bez přítomnosti další osoby (zákon č. 359/1999 Sb.)

- b) Probační a mediační služba České republiky –během výkonu vazby či trestu může vězněná osoba sama dobrovolně zahájit spolupráci s PMS ČR, a to především z důvodu možnosti náhrady vazby dohledem či podmíněného propuštění z výkonu trestu s dohledem. Probační úředník navštíví klienta ve věznici a připravuje podklady pro vypracování komplexní zprávy pro soud, který pak rozhodne o vyhovění či nevyhovění žádosti o náhradu vazby či podmíněné propuštění. Nařídí – li soud probační dohled, stává se spolupráce klienta s PMS ČR závaznou a povinnou. Porušení podmínek dohledu soud trestá, a to zpravidla návratem do výkonu trestu.
- c) o.s. Sananim – pomoc při řešení drogové problematiky vězněných osob
- d) Česká katolická charita – duchovní a pastorační služby, pomoc poradenská i materiální (dopisování s osobami zvenčí, ošacení pro obviněné a odsouzené, kteří nemají možnost sehnat ošacení z domova, nabídka pomoci po propuštění)
- e) Diakonie církve Evangelické – pomoc je velmi podobná jako u České katolické charity
- f) Dům světla – Česká společnost AIDS pomoc (poradenství a testy na přítomnost viru HIV u vězněných osob prováděné přímo ve věznici zdravotnickým personálem z Domu světla)

3.Kasuistiky a analýzy rozhovorů s obviněnými a odsouzenými⁵

3.1. Obviněná Lenka - mladistvá klientka oddělení výkonu vazby

Lenka je 17 letá dívka z Opavy, která je ve vazební věznici Ruzyně za spáchaný trestný čin loupežného přepadení. Lenka pochází z problémové rodiny, její rodiče jsou rozvedeni, Lenka žila pouze s matkou, s otcem se nestýká, nerozumí si s ním. Matka Lenky má přítele, s nímž má dva syny. S nimi vychází Lenka relativně dobře.

Nikdo z rodiny ji ve věznici nenavštěvuje, dojíždění z Opavy do Prahy je pro ně nepřijatelné. Navštěvuje ji její přítel, je to ale také problémový člověk, zneužívá drogy, Lenku několikrát fyzicky napadl.

Předtím, než Lenka spáchala trestný čin, z něhož je obviněna, byla na útěku z diagnostického ústavu. Na útěku se seznámila s nynějším přítelem. Spolu se pohybovali po různých místech České republiky, posledních několik měsíců strávili v Praze, kde se Lenka pak dopustila trestného činu. V době spáchání tohoto činu byla drogově závislá, píchala si pervitin, v hojné míře pila i alkohol, kouří cca 30 cigaret denně. Dle lékařských vyšetření je nakažena hepatitidou typu C.

V Opavě navštěvovala základní školu, její prospěch byl průměrný, vždy měla ale problémy s chováním, byla drzá, chodila za školu. Po ukončení ZŠ nastoupila na Střední odborné učiliště, odkud byla po roce kvůli záškoláctví vyloučena. Pak následovalo umístění do diagnostického ústavu. Životní ranou bylo pro Lenku úmrtí její babičky, o němž se dozvěděla na útěku. Nyní ji mrzí, že se nezúčastnila pohřbu. Babička byla dle Lenčiných slov jejím nejbližším člověkem.

Na konzultaci působí Lenka velmi sebevědomě a suverénně. U ostatních spoluvězňů budí respekt. Pobyt ve věznici ji nijak netraumatizuje. Počítá s tím, že bude odsouzena. Chtěla by jít do věznice do Opavy, aby byla blízko své rodině.

⁵ u kasuistik a analýz rozhovorů byla z důvodu ochrany osobních údajů změněna jména

Plánuje budoucnost se svým přítelem, a to i přesto, že ji ještě před vzetím do vazby několikrát zbil, rozbil jí o hlavu skleněnou láhev atd. Lenka je do něj zamilovaná, jiného muže prý nechce. Ráda by s ním měla i rodinu.

Ve výkonu trestu si chce zvýšit kvalifikaci, chtěla by být kosmetičkou. Na vazbě líčí spoluvězeňkyně, je v tomto oboru šikovná, má vkus. I ona sama je stále upravená, má dlouhé tmavé vlasy a vždy příjemně nalíčený obličej. Oblékaná musí chodit ve vězeňském úboru, nemá zde civilní věci, rodiče jí je neposlali.

Z Opavy jezdí za Lenkou kurátorka mládeže, snaží se jí pomoci, informuje ji o tom, co se doma děje. Se svou matkou si Lenka sporadicky píše. Podle kurátorky i sociální pracovnice věznice Ruzyně bude Lenčina náprava složitá. Lenka je s prostředím věznice ztotožněna.

Kromě kurátorky pro mladistvé spolupracuje Lenka také s Probační a mediační službou ČR a s odborníky z o.s. Sananim, kteří docházejí do vazební věznice a nabízejí klientům spolupráci během výkonu vazby a trestu i po propuštění. Lenka nemá ve věznici přístup k drogám, proto funguje její spolupráce v současné době formou konzultací, po propuštění by měla Sananim ambulantně navštěvovat.

U této klientky nebylo možné využít institut náhrady vazby s dohledem, přesto však probační a mediační služba za klientkou dochází, poskytuje jí konzultace a nabízí jí možnost další spolupráce během výkonu trestu a před podmíněným propuštěním.

O možnostech postpenitenciární péče jsou dle jejích slov obvinění informováni.

3.2. Obviněný Martin – dospělý klient oddělení výkonu vazby

Martin je 37 letý muž, obviněný ze sexuálního zneužívání své 4 leté dcery. Trestného činu se dopouštěl ve spolupachatelství se svou manželkou, která je rovněž ve výkonu vazby v téže věznici. Martin s manželkou se násilí na své dceři dopouštěli po několik měsíců. K odhalení došlo náhodně, když Martin vložil fotografie ze sexuálních praktik s dcerou na webové stránky. Někdo tyto fotografie našel a oznámil věc policii.

Martin i jeho manželka pocházejí z fungujících rodin. Martin vyrůstal s matkou, otcem a bratrem. Vztahy v rodině byly dobré. Martin vystudoval střední průmyslovou školu a poté pracoval v dopravě. Manželka Martina vyrůstala také s oběma rodiči, později jí otec zemřel. Vyučila se prodavačkou, později si vzala Martina a měli spolu dvě dcery. Starší dcera sexuálně zneužívána nebyla. Praktiky provozovali pouze s mladší dcerou, které je nyní 5 let.

K praktikám začalo docházet krátce po jejích 4.narozeninách. Dle Martinovy výpovědi začala praktiky provádět manželka, když byla s dcerou sama doma. Později začal dceru zneužívat i Martin. Občas docházelo i k sexu obou manželů s dcerou současně. Při některých aktech si pořídili fotografie. Po vložení těchto pornofotografií na web došlo k provalení trestného činu. Oba manželé byli okamžitě vzati do vazby. Dcery jsou u Martinových rodičů. Soud rozhoduje o jejich svěření do ústavní péče. Martin s tímto nesouhlasí, chce aby děti zůstaly v péči rodiny. Oběma manželům hrozí vysoký trest. Zároveň jsou oba označeni jako „objekt možného napadení“. Po zdravotní stránce jsou oba v pořádku, nebyla u nich prokázána ani žádná duševní choroba. Trestné činnosti vůči své dceře se dopouštěli chladnokrevně. Nutili dcerku především k orálnímu sexu, což v ní zanechá bezpochyby trvalé nedozírné následky. Martin působí na pohled jako slušný člověk. Během rozhovoru projevuje strach o to, co bude s jeho dětmi. Pokud bychom tohoto člověka potkali na ulici, stěží by nás napadlo, jak hrůzného činu byl schopen se dopouštět.....

3.3. Obviněný Pavel – mladistvý klient výkonu vazby

Pavlovi je 17 let, vyrůstal v úplné rodině s dvěma sestrami, jeho otec je podnikatel a matka administrativní pracovnice. Rodina žije v malé vesnici za Prahou. Dosud neměl Pavel žádné výchovné problémy.

Před třemi měsíci byl obviněn z trestného činu znásilnění a pokusu vraždy, neboť znásilnil dívku a poté se ji pokusil zahrabat. Ta však útok přežila a nahlásila Pavla na Policii ČR. Při vyšetřování vyšlo najevo, že Pavel v posledním půl roce znásilnil přibližně dalších 5 dívek. Ty však mladíka neznaly, až poslední dívka byla jeho kamarádka, proto jej dobře znala a nebyl pro ni problém, aby jej na policii identifikovala. Z důvodu závažnosti trestného činu a možného pokračování v páchání této činnosti byl Pavel vzat do vazby. Je tam nyní třetí měsíc a čeká na hlavní líčení. Soud již proběhne v nejbližší době, vyšetřování je skončeno a spis uzavřen. Vzhledem k věku mladistvého nelze vyšetřování protahovat.

Pavel spolupracoval s Probační a mediační službou, ale když se nezdařila náhrada vazby, spolupráci ukončil. Pravidelně za ním dochází kurátor pro mládež. Ten v místě bydliště pracuje i s rodinou obviněného. Rodina nabízela kauci i záruku, avšak v tomto případě byla tato možnost zamítnuta, neboť se jedná o velmi závažný čin, navíc opakovaný.

Rodina nikdy neměla problém se zákonem, ze situace jsou zděšení. Pavel se učil před nástupem do výkonu vazby automechanikem, byl ve druhém ročníku, jeho prospěch byl průměrný. V současné době má studium přerušené. Lékařská vyšetření nepotvrdila, že by trpěl Pavel jakoukoliv sexuální úchylkou. Bude proto s největší pravděpodobností odsouzen za znásilnění i pokus vraždy.

3.4.Odsouzený Adam – klient oddělení výkonu trestu pro trvale pracovně nezařaditelné

Adam je 32 letý částečný invalidní důchodce, odsouzený za úmyslné ublížení na zdraví. Trestného činu se dopustil na jaře roku 2005, poté byl 6 měsíců ve vazbě. Soud jej poslal na 8 let do vězení. Adam se odvolal, načež byl z vazby propuštěn na svobodu, kde čekal na odvolací soud. Trestného činu se dopustil ve spolupachatelství. Odvolací soud nařídil nové projednání případu. Při novém hlavním líčení bylo dokázáno, že Adama navedl jeho komplic, sám Adam by se takového činu nedopustil. Soud mu vzhledem k novým okolnostem snížil trest na 3 roky. První rok výkonu trestu strávil Adam ve věznici Ostrov nad Ohří, odkud si podal žádost o přemístění do Ruzyně. Komise Adama přijala do oddělení pro trvale pracovně nezařaditelné. Adam se ve věznici chová vzorně, program zacházení plní, má několik kázeňských odměn, trest žádný.

Ve výkonu trestu je Adam poprvé. Soudně trestaný byl v minulosti již jednou, byl podmíněně odsouzen za trestný čin podvodu. V rámci programu zacházení navštěvuje kroužek němčiny, hudební a výtvarné výchovy. Brzy bude žádat o podmíněčné propuštění z výkonu trestu. Spolupracuje s Probační a mediační službou ČR.

Adam pochází z Prahy, je svobodný a bezdětný. Žije s matkou. Adamovi rodiče byli rozvedeni, otec mu již zemřel. S oběma rodiči vycházel dobře. Jeho školní prospěch byl

průměrný, po základní škole se vyučil kuchařem. Vzhledem k jeho zdravotnímu postižení mu byl v 18 letech přiznán částečný invalidní důchod. V průběhu výkonu trestu udržuje Adam korespondenční styk se svou matkou a přítelkyní. Obě jej ve věznici pravidelně navštěvují.

Adam má v současné době zdravotní problémy – žlučnické kameny. Byl hospitalizován 4 týdny ve vězeňské nemocnici na Pankráci. Po propuštění z výkonu trestu se chystá na operaci. Bydlet bude po propuštění opět u matky. Chce si najít zaměstnání, aby splatil náhradu škody související s jeho trestným činem.

Adam je psychicky velmi nevyrovnaný, s vězeňským prostředím se nesrovnal, je zde velmi nešťastný. Dle znaleckých posudků trpí poruchou osobnosti, je citově závislý na svých blízkých, odloučení jej velmi trápí, nedokáže situaci unést.

Bohužel je velmi snadno manipulovatelný. Po propuštění je nutné, aby se vyvaroval problémových přátel, kteří by jej mohli opět využít. Ideálním řešením jeho situace by mohl být dohled probačního úředníka, který by Adamovi ulehčil jeho první měsíce na svobodě.

V současné době Adam s PMS spolupracuje, navázal spolupráci již ve věznici Ostrov, nyní spolu s jeho přeložením byl i spis postoupen do Prahy. Je informován o možnostech spolupráce se sociálním kurátorem, po propuštění ji hodlá využít. Uvažuje například o dotovaném zaměstnání, zprostředkovaném sociálním kurátorem. Ve věznici Ostrov Adam také vstoupil do projektu „ZZZ – Zastav se, zamysli se, změň se“. V Praze již spolupráce nepokračuje. Zato však aktivněji spolupracuje s PMS. Termín podmíněného propuštění má za dva měsíce, v současné době proto PMS zpracovává o Adamovi komplexní zprávu.

3.5.Odsouzená Iveta – klientka oddělení výkonu trestu pro ženy v Řepích

Ivetě je 41 let, odsouzena je pro trestný čin krádeže. Iveta pochází z Českých Budějovic, je vdaná a je matkou tří dětí. Rodina ji ve výkonu trestu navštěvuje cca 1x za 2 měsíce. Za odměnu mívá klientka občas povoleny návštěvy mimo věznici, byla již třikrát na víkend doma. Iveta pracuje v Domově sv. Karla Boromejského u lůžka pacientů, absolvovala zdravotnický kurz. Trestaná je poprvé. Pochází z bezproblémové rodiny, o svých rodičích

mluví hezky, s oběma udržuje korespondenční styk, párkrát ji i navštívili. Má sestru, která však žije v zahraničí, takže jsou jen v minimálním kontaktu.

Iveta je vyučená servírkou. Má tři děti ve věku 17, 14 a 9 let. Nejstarší dcera navštěvuje střední odborné učiliště, mladší děti jsou na základní škole. Jejich prospěch i chování je bezproblémové. Ve svém manželovi má Iveta oporu, má v rodině zajištěné zázemí po propuštění z výkonu trestu. Iveta je velmi citlivá a lituje činu, kterého se dopustila.

Byla odsouzena ke dvěma letům, do výkonu trestu nastoupila v dubnu 2008, termín podmíněného propuštění má tedy v dubnu 2009. Dle jejích slov je pro ni pobyt ve věznici nejtěžší životní zkouškou, avšak snaží se vzít i ponaučení, že takto by již nikdy skončit nechtěla. Zároveň slouží jako odstrašující případ pro své děti. Děti prý vidí, jak to dopadá, když člověk krade. Nutno říci, že krádeže se klientka dopouštěla ve své práci – v restauraci, kde pracovala jako servírka. Přibližně třikrát tam odcizila z pokladny hotovost. Důvodem byla údajná finanční krize rodiny. Po propuštění si chce Iveta sehnat jakoukoliv práci, chce vydělávat a žít spořádaným životem. Ráda by udělala tlustou čáru za touto nepříjemnou a bolestnou životní kapitolou.

Iveta aktivně spolupracuje s PMS, je motivována k životu na svobodě. Ráda se v rámci podmíněného propuštění podvolí podmínkám dohledu, i když je v současné době přesvědčena o tom, že již v budoucnu trestnou činnost páchat nebude. Spolupracuje také s Katolickou Charitou – duchovní ji svými pravidelnými návštěvami pomáhá překonat těžké chvíle ve vězení.

3.6. Odsouzený Marcel – dospělý klient výkonu trestu

Marcelovi je 46 let a odpykává si trest za opakované krádeže. Ve výkonu trestu je již počtvrté, vězeňské prostředí je mu důvěrně známé a lze říci, že už se u něho bohužel objevují známky prizonizace. Nemá jasnou představu o budoucnosti, pouze tuší, že bude opět páchat trestnou činnost, protože jinou formu obživy nezná a navíc si je jist, že se svým trestním rejstříkem bude vyloučené, aby si našel zaměstnání. V současné době je v rámci věznice zaměstnán jako údržbář. Je za to rád, vydělává si peníze na splácení pohledávek spojených s trestnou činností a něco mu i zbude. Zároveň chodí na kroužek hudební výchovy a počítačů.

Marcel byl odsouzen v roce 2007 k úhrnnému trestu 9 let, za půl roku bude mít termín podmíněného propuštění. Žádost si podá, ale domnívá se, že nemá žádnou šanci. Domů by chtěl kvůli svým třem dětem, které jsou umístěny v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Manželka pana Marcela a matka dětí rovněž žije nemravným životem a má za sebou i kriminální minulost, proto jí byly děti soudně odebrány. V současné době řeší pan Marcel v součinnosti s OSPOD umístění dětí do pěstounské péče. Vězeňská služba vychází maximálně vstříc a zprostředkovává kontakt mezi OSPOD a panem Marcelem.

Matka dětí s pěstounskou péčí nesouhlasí, stále je přesvědčena, že si poměry upraví. Bohužel se však její situace k lepšímu nemění. Pan Marcel sám pochází z patologické rodiny, své dětství prožil v dětském domově, později v diagnostickém a výchovném ústavu. Nepřál by svým dětem stejnou budoucnost, proto se snaží spolupracovat na řešení situace. Se svou manželkou nechce mít pan Marcel po návratu již nic společného, děti však má moc ráda a chce s nimi udržet kontakt, i když budou v pěstounské péči.

Děti jej v současné době pravidelně ve věznici navštěvují. Zatím Marcel nespolupracuje s organizacemi postpenitenciární péče, domnívá se, že je na to brzy, nabízené služby zná a využil by je po propuštění – zejména by uvítal pomoc při hledání práce.

Bydlení má pan Marcel zajištěné u svého kamaráda, bydlel u něho i před nástupem do výkonu trestu. Je si však vědom, že je to pouze dočasné řešení. Věří, že sežene peníze na byt. Marcel působí dojmem klidného člověka, který má svou situaci v hlavě uspořádanou. Mohl by být i dobrým otcem, děti jej milují. Problém je však v tom, že vždy, když se dostane na svobodu, začne okamžitě krást. Jinou trestnou činnost nepáchá, není násilný pachatel. Majetkovou trestnou činnost však páchá v obrovském rozsahu. Bohužel si během svého života neosvojil jiný vzorec chování.

3.7. Odsouzený Miroslav

Miroslavovi je 32 let a je odsouzen za trestný čin zpronevěry. Tohoto činu se dopustil ve svém bývalém zaměstnání, kde pracoval jako ekonom a účetní. Zpronevěřil vysokou částku peněz a za to byl odsouzen ke třem letům vězení. Je to jeho první trest a první střet se

zákonem. V současné době má odpykán jeden rok, za 6 měsíců má tedy termín podmíněného propuštění. Ve věznici je zaměstnán v kuchyni, kde vykonává pomocné práce. Je velmi aktivní, má zájem o různé činnosti, v rámci programu zacházení se učí jazyky, navštěvuje kurz na počítači, hudební a sportovní kroužek.

Miroslav pochází z neúplné rodiny, jeho rodiče se rozvedli, když mu bylo šest let. Vyrůstal s matkou a starším bratrem, který pracuje v IT firmě a nemá žádné problémy se zákonem. Rovněž Miroslavovi rodiče nebyli nikdy soudně trestáni. Matka pracuje jako prodavačka v parfumerii, je vyučená servírka. Miroslav vychází dobře i se svým otcem, od dětství se s ním pravidelně stýká. Otec pracuje jako opravář zemědělských strojů u soukromé zemědělské firmy.

Miroslav je svobodný, bezdětný, před nástupem do výkonu trestu měl přítelkyni, s níž bydlel v pronajatém bytě v Praze. Jejich vztah však bohužel nevydržel psychický tlak spojený s výkonem trestu. Přítelkyně za ním byla třikrát na návštěvě, poté mu napsala v dopise, že jejich vztah končí, neboť mu přítelkyně nedokáže jeho čin odpustit – zlobí se, že kvůli jeho chování jsou na tři roky odloučení a přítelkyně musí snášet nepříjemné ataky ze strany přátel, sousedů, ale i cizích lidí. Celkově Miroslavova přítelkyně tuto situaci nezvládla a odmítá ji akceptovat.

V současné době tedy již Miroslav není s bývalou přítelkyní v kontaktu, dopisuje si s rodiči, bratrem a několika přáteli. Rodiče jej ve věznici navštěvují. Po návratu z výkonu trestu bude Miroslav bydlet opět u matky, která má rodinný dům ve středních Čechách. Miroslav se neobává, že by nenavázal nový citový vztah, spíše má strach, že již nezíská nové zaměstnání. Rád by prošel rekvalifikací a vykonával nějaké rukodělné práce. Je přesvědčen o tom, že účetního již nebude moci dělat, nejméně do doby, než mu bude vymazán tento trestný čin z rejstříku trestů.

Miroslav spolupracuje s Probační a mediační službou České republiky, připravuje se na podmíněné propuštění. Probační úřednice jej ve věznici pravidelně navštěvuje a konzultuje s ním jeho situaci. Zároveň je Miroslav v kontaktu se sociálním kurátorem. Cítí se být dobře informován o možnostech postpenitenciární péče. Služeb nestátních neziskových organizací nevyužívá. Ve vězení se chová slušně, program zacházení plní aktivně a svědomitě. Má náhled na svůj trestný čin. Říká, že všeho lituje, údajně ho k činu vedla finanční tíseň

(potřeboval splatit leasing na auto), ale zároveň podlehl i nutkání získat peníze snadnou cestou. Již by to neudělal, byl to jednorázový neuvážený krok. U Miroslava je velká naděje, že bude podmíněně propuštěn a po propuštění bude žít opět řádným a spořádaným životem.

3.8. Odsouzený Tadeáš

Čtyřicetiletý Tadeáš je již podruhé odsouzen k trestu odnětí svobody za výrobu a distribuci drog. Tadeáš má s drogami problémy od mládí. Jeho experimenty s drogami začaly ve 13 letech, později začal drogy zneužívat a přecházel na čím dál tvrdší drogy. Byl závislý i na heroinu. Podstoupil opakovaně odvykací léčbu. I když on sám je téměř vyléčen, jak sám říká, abstáky má již velmi zřídka, nepřestal však drogy vyrábět a prodává osobám ve svém okolí. Poprvé byl odsouzen ke třem letům odnětí svobody za to, že drogy prodával nezletilým. Ve věznici strávil dva roky, poté byl podmíněně propuštěn. Ve zkušební době trestnou činnost zopakoval, nyní tedy odpykává zbývajících rok a navrch dostal ještě další dva roky. Termín podmíněného propuštění má za necelý rok, nevěří však, že by měl šanci, aby bylo jeho žádosti vyhověno.

Tadeáš vyrůstal v úplné rodině, jeho otec však zemřel, když mu bylo 14 let. Jeho smrti předcházela dlouhá nemoc, kterou Tadeáš špatně snášel, neboť měl k otci silný citový vztah. Právě v této době začal experimentovat s drogami. Matka rok po manželově smrti našla nového partnera, s nímž se Tadeáš nesnesl. V období dospívání utíkal Tadeáš často z domu, nejprve kvůli partnerovi matky, ale později utíkal i za drogami, za přáteli, kteří byli s drogou spojeni. Kvůli častým experimentům s drogami a výchovným problémům (toulky, záškoláctví) byl veden na OSPOD a s rodinou spolupracoval kurátor pro mládež. Tadeáš na doporučení kurátora navštěvoval Středisko výchovné péče, měsíc byl i v diagnostickém ústavu, nakonec však byl propuštěn a ústavní výchova nařízena nebyla. Byl zde totiž dobrovolně na přání matky, která ale nakonec žádost o umístění stáhla. Věřila, že syn se ze všeho dostane. Poté absolvoval Tadeáš několik protidrogových léčeb, pobýval i v terapeutické komunitě. Ze závislosti se sice dostal, avšak dále se živí výrobou a distribucí drog.

Ve věznici Tadeáš spolupracuje s občanským sdružením Sananim, které mu v rámci přednášek, konzultací a besed pomáhá jednou provždy skoncovat s drogou, a to nejen jako

uživatel, ale i jako dealer. Tadeáš by rád spolupracoval se Sananimem i po skončení výkonu trestu. S jinou institucí postpenitenciární péče zatím Tadeáš nespolupracuje. S blížícím se termínem podmíněného propuštění by chtěl zahájit spolupráci s Probační a mediační službou České republiky.

3.9. Odsouzený Jiří

Jiří je 44 letý muž, odsouzený za loupežné přepadení. Před třemi lety přepadl prodejnu zlatnictví, přičemž ohrožoval prodavačku pistolí a vyžadoval na ní peníze z pokladny a šperky. Prodavačka mu vydala zboží a finanční hotovost ve výši více než půl milionu korun. Díky bezpečnostnímu kamerovému systému byl Jiří ještě též den dopaden a vzat do vazby. Byl odsouzen k pěti letům vězení. V září 2011 bude žádat o podmíněné propuštění. Věří, že bude jeho žádosti vyhověno, neboť je prvotrestaný, ve věznici svědomitě pracuje jako zahradník a aktivně se podílí i na různých brigádnických činnostech, úpravách ve věznici atd.

Jiří pochází z úplné rodiny, jeho matka pracovala jako kadeřnice, otec byl řidičem tramvaje, nyní jsou oba rodiče již ve starobním důchodu. Rodiče jej ve věznici občas navštěvují, mají to ale daleko, bydlí na Vysočině. Jiří je rozvedený, z manželství má dvě dospívající dcery, které jej občas ve věznici navštěvují a pravidelně mu píší. V současné době nemá Jiří žádnou přítelkyni, má však mnoho přátel, s nimiž je v písemném kontaktu. Kromě dcer jej občas navštěvuje teta (sestra matky), která žije v Praze.

Jiří spolupracuje se sociálním kurátorem, který ho občas navštěvuje ve věznici. Jiří má střední odborné vzdělání v oboru elektromechanik, po skončení trestu by chtěl nastoupit do některé pražské vozovny. Neví však, zda bude moci být přijat bez čistého trestního rejstříku. Věří, že mu sociální kurátor pomůže s hledáním zaměstnání, například i formou dotovaného zaměstnávání, kdy by vykonával práce užitečné pro obec. Pan Jiří hovoří o trestném činu otevřeně, stydí se za to, co provedl, ale je si jist, že nic takového již nezopakuje. Čin spáchal z touhy po zbohatnutí, chtěl „něco hezkého koupit sobě i dcerám“. Před nástupem do výkonu trestu pracoval u dopravního podniku v severních Čechách, kde bydlel vždy celý týden na ubytovně. Na víkendy jezdil občas k rodičům na Vysočinu. Vlastní bydlení nemá, po rozvodu zůstal byt manželce. Po odsouzení dostal od zaměstnavatele výpověď, proto nemá po skončení trestu zajištěnu práci ani bydlení. S největší pravděpodobností bude po skončení trestu bydlet u rodičů, má zde i hlášený trvalý pobyt. Počítá s tím, že si najde práci někde ve

větším městě (nejraději v Praze) a bude doufat, že se mu podaří sehnat práci s ubytováním, aby nemusel platit drahý pronájem.

Jiří ve věznici pracuje, z výplaty hradí postupně škodu spojenou se spáchaným trestným činem. Zároveň hradí náklady výkonu trestu. V červnu 2011 naváže Jiří spolupráci s Probační a mediační službou v souvislosti s přípravou na podmíněné propuštění. S jinou organizací poskytující postpenitenciární péče nespolupracuje, je však o možnostech informován a dle jeho slov si velmi váží, že takové služby existují.

3.10. Odsouzený Viktor

Odsouzenému Viktorovi je 29 let a dopustil se trestného činu úmyslného ublížení na zdraví. K činu došlo ve spolupachatelství, dopustil se se skupinou přátel rvačky v nočním klubu. Při incidentu byly zraněny dvě osoby, z toho jedna velmi vážně. Osobou, která způsobila toto vážné zranění, je právě Viktor. Sám se k činu nepřiznal, avšak výpovědi svědků jej usvědčily. Spolu s Viktorem byli odsouzeni další tři jeho přátelé, jejich trest byl však podmíněně odložen se zkušební dobou, neboť dotyčné osoby nezpůsobily žádné vážné zranění. Viktor nemá na spáchaný čin příliš vytvořený náhled, stále tvrdí, že „nic moc“ neudělal, považuje trest za nespravedlivý. Je odsouzen na tři roky, v současnosti má odpykán jeden rok. Za 6 měsíců má termín podmíněného propuštění, žádost bude podávat určitě, věří, že bude propuštěn, a to i přesto, že u násilných trestných činů soud často žádosti zamítá.

Viktor plní program zacházení spíše pasivně, aktivity neodmítá, ale nijak zvlášť ho nebaví, raději by měl přes den volno. Chodí na kurz angličtiny, na keramiku, počítače, hraje nohejbal a občas chodí do posilovny. Zaměstnán je pouze občas při brigádnických činnostech. Práci neodmítá, ale v současné době není pro něj trvalé pracovní uplatnění. Viktor má pouze základní vzdělání. Po základní škole nastoupil na Střední odborné učiliště obchodní, obor prodavač, avšak již během prvního ročníku přestal do školy chodit, prý ho to nebavilo, zejména nerad chodil na praxi – vadilo mu, že již v 15 letech musí ráno brzy vstávat a pracovat. Na střední školu se však neměl šanci dostat, základní školu ukončil se čtyřkami. Po opuštění středního odborného učiliště pracoval převážně brigádně, často byl veden na úřadě práce či pobíral dávky hmotné nouze. Poslední zaměstnání před výkonem trestu byl skladník.

Viktor pochází z neúplné rodiny, jeho matka od rodiny odešla, když byl Viktor velmi malý chlapec, vůbec si matku nepamatuje. Vyrůstal s otcem, který však péči o Viktora a jeho dvě sestry nezvládal. Viktor byl nejmladší, pečovaly o něj spíše sestry než otec. Vzhledem k tomu, že sestry nebyly o mnoho starší než Viktor, nelze jejich působení nazvat výchovou, spíše jej hlídaly, pomáhaly mu s domácími úkoly.... Obě sestry jsou nyní již vdané a mají svou rodinu. Viktora občas navštěvují. Viktor má rád sestry i jejich děti, dobře vychází i s partnery svých sester. S otcem se stýká pouze sporadicky, má sice u něho hlášený trvalý pobyt, avšak téměř se u něho nevyskytuje, pobývá spíše u přátel. Otec nenavštěvuje Viktora ve věznici téměř vůbec, za celou dobu byl za ním jen dvakrát. Balíčky i dopisy mu rovněž posílají sestry. Viktor nemá stálou přítelkyni, má však velmi dobrou kamarádku, která mu píše a občas za ním do věznice chodí na návštěvu. Viktor se domnívá, že vztah by mohl být perspektivní, má kamarádku rád, necítí však „pravou lásku“. Nechá prý věci volný průběh. V současné době ani partnerský vztah nechce, bojí se, že by přítelkyně i on trpěli odloučením. Situaci partnerského vztahu bude řešit až po propuštění. V minulosti měl jeden vážný vztah, žil s přítelkyní tři roky, ale pak se rozešli, neboť přítelkyni vadilo, že Viktor tráví mnoho času s přáteli, baví se bez své přítelkyně po nocích atd. Nyní Viktor má náhled na tuto situaci, bývalou přítelkyni chápe, říká, že se choval neurvale, nevážil si jí, hodně jí i využíval.

Viktor spolupracuje s Probační a mediační službou, připravuje se na podmíněné propuštění. Občas se vyzpovídá duchovnímu, hodnotí rozhovory s duchovním jako velmi příjemné a zbavující stresu, navíc mu tyto rozhovory dodávají naději k dalšímu životu i k pokusu podat žádost o podmíněné propuštění. S drogami Viktor nikdy problém neměl, často však pije alkohol a silně kouří. Po propuštění by si rád našel práci, bydlet bude nejspíš u kamaráda, má to prý slíbené. Před nástupem do výkonu trestu bydlel různě, často se stěhoval od jednoho kamaráda ke druhému. Takto putoval od té doby, kdy se rozešel s přítelkyní. Ve vězení se chová Viktor celkem slušně, občas je však agresivní či skeptický až odmítavý. Bylo mu již uloženo několik kázeňských trestů. Bude-li Viktor podmíněně propuštěn, rád se podrobí dohledu probačního úředníka, vidí v tom jistotu pomoci a podpory. Věřící, že mu PMS pomůže najít práci, eventuálně i bydlení. Využil by i některý z azylových domů. První kroky Viktora po propuštění budou dle jeho slov směřovat k sociálnímu kurátorovi. Sice s ním nyní nespupracuje, ale po propuštění za ním půjde a věří v jeho pomoc.

4. Shrnutí praktické části, dosažení cílů

V praktické části jsem se snažila dosáhnout cílů, které jsem si v začátku stanovila.

V první, tedy popisné části jsem se věnovala specifikům práce ve vazební věznici, pojednala jsem o možnostech činností s obviněnými a odsouzenými, zabývala jsem se náplní práce jednotlivých odborníků působících ve věznici. Zajímala jsem se také o to, s jakými organizacemi poskytujícími postpenitenciární péči věznice spolupracuje.

Zjistila jsem, že ve vazební věznici Praha Ruzyně pracuje tým profesionálních odborníků, kteří pracují s obviněnými a odsouzenými, s ohledem na specifické skupiny (odsouzené ženy, trvale pracovně nezařaditelní...). Práce ve výkonu vazby je odlišná než ve výkonu trestu. Velmi zajímavá je specifická práce s odsouzenými ženami v oddělení věznice Řepy.

Věznice Ruzyně je propojena s postpenitenciární péčí, spolupracuje se státními i nestátními organizacemi. Ze státních institucí především s Probační a mediační službou České republiky a se sociálními kurátory při obecních úřadech. Z nestátních organizací pak zejména z Katolickou Charitou, Evangelickou Diakonií, Sananimem a různými dalšími institucemi, které realizují rozličné projekty pro integraci osob propuštěných z vězení.

Jako současná zaměstnankyně oddělení péče o dítě a rodinu při úřadě jedné z pražských městských částí mohu ze své zkušenosti říci, že věznice vychází maximálně vstříc, pokud potřebuji provést pracovní návštěvu u některého z klientů, a stejně tak dobrá je i spolupráce věznice s našimi sociálními kurátory, kteří fungují jako prvek postpenitenciární péče.

Dle názoru odborníků využívají klienti věznice pomoci státních i nestátních organizací, dále si například v rámci služeb Charity dopisují s dobrovolníky „z venku“ apod. Klienti se pomoci zpravidla nebrání, pouze většinu z nich zajímá, zda daná organizace nespolupracuje s Policií České republiky, a zda by jim např. přiznání drogové závislosti nemohlo v jejich situaci přitížit.

Ve výzkumné části jsem dále analyzovala obsah rozhovorů s obviněnými a odsouzenými, přičemž jsem se zaměřila na dosažení stanoveného cíle a dialog jsem udržovala v rámci stanovených témat. Soubor respondentů byl sice malý, proto výsledky rozhovorů nikterak nezobecňují, ale nespornou výhodou malého souboru respondentů byla možnost hlubšího rozhovoru z každým z nich, prostor pro analýzu respondentových postojů a vypracování kasuistik. Nabízí se tedy obsáhlejší náhled do celkového příběhu.

V rámci naplňování druhého cíle jsem tedy výzkumným šetřením zjistila především následující skutečnosti: (shrnu jednotlivě každé ze stanovených témat rozhovoru)

Zhodnocení tématu č.1 - osobní a rodinná anamnéza

I když s ohledem na malý soubor respondentů nevyvozují obecné závěry, mohu konstatovat, že obvinění a odsouzení pocházejí z různých rodinných poměrů, nelze tedy říci, že by se jednalo pouze o lidi vyrůstající v patologickém prostředí nebo bez zázemí. U některých z nich se zpřetrhaly rodinné vazby v souvislosti s trestnou činností respondenta. Žádný z mých respondentů však není úplně sám. Nemá-li v současné době partnerský vztah, navštěvuje jej alespoň původní rodina či přátelé. Pokud není možná častá návštěva z důvodu vzdálenosti, udržuje vězněný člověk kontakt se svými blízkými alespoň písemně.

Zhodnocení tématu č.2 – sociální anamnéza

Respondenti mají strach z budoucnosti, především v oblasti zaměstnání a bydlení. Přivítali by, kdyby jim instituce poskytující postpenitenciární péči uměly pomoci tuto problematiku aktivně řešit. Bojí se, že bez trestního rejstříku si nenajdou pracovní uplatnění, čímž se jim zhorší situace finanční a potažmo i bytová. Ne každý z nich má zajištěno bydlení u své původní či současné rodiny, někteří žili již před nástupem do výkonu trestu u přátel a budou takto žít i po návratu. Na situaci však mají náhled, vědí, že řešení je dočasné.

Zhodnocení tématu č.3 – kriminální anamnéza

Až na dvě výjimky byli všichni respondenti prvotrestaní. Trestná činnost byla různého charakteru. Lze říci, že prvotrestaní cítí větší šanci na podmíněné propuštění a také usilovněji spolupracují s institucemi postpenitenciární péče, nebo se k tomuto kroku v nejbližší době chystají. Na svou trestnou činnost mají náhled a chtějí řešit následky svého činu. Jsou

přesvědčení, že v budoucnu již nic podobného nespáchají. Jejich náhled je zcela jistě výsledkem cílené práce odborníků ve věznici. Otázkou je, zda zvládnou i přechod z výkonu trestu do běžného života, aniž by narazili na nepřekonatelné překážky, které je přivedou k recidivě.

Zhodnocení tématu č.4 – chování klienta ve věznici

Respondenti akceptují podmínky věznice, snaží se aktivně plnit program zacházení, jsou motivováni systémem odměn a trestů, a dále vědí, že negativní hodnocení programu zacházení jim může uzavřít cestu k podmíněnému propuštění. Výjimkou je pan Marcel, který je odsouzen již po několikáté a jeho trest je dlouhý. Chybí mu již motivace, v podmíněné propuštění nevěří, je recidivistou v majetkové trestné činnosti a výrazně se u něj již projevil efekt prizonizace. Obvinění z výkonu vazby se snaží chovat se rovněž řádně, nemají sice ještě program zacházení, ale jsou si vědomi toho, že problémové chování ve výkonu vazby znamená přísnější trest v hlavním líčení.

Zhodnocení tématu č.5 – postpenitenciární péče

Obvinění i odsouzení jsou ze strany vazební věznice velmi dobře informováni o možnostech postpenitenciární péče, většinou ji i využívají nebo hodlají využít. Zejména se zajímají o poradenství – to jim může poskytnout sociální odbor, ale i Charita, Diakonie. Často obvinění a odsouzení vyhledávají duchovní podporu.

Respondenti spolupracují s institucemi postpenitenciární péči již ve vězení – všichni z oslovených osob již v současné době některou z forem postpéče využívají. Velmi kladně hodnotím snahu institucí o spolupráci s vězněnými osobami již během výkonu vazby a trestu. Lidé tak získávají povědomí o škále pomoci, nemusejí být proto po propuštění bezradní, vědí, kam nasměrovat své kroky. Navíc se jim již během výkonu trestu či vazby dostává mnoho zásadních informací z mnoha různých oblastí. Některým vězňům chybí informace např. o pomoci v drogové závislosti, nevědí jak si vyřídit doklady, pojištění, nebo jim chybí informace o nemocech, především o HIV – AIDS a o hepatitidě typu A a C, které jsou ve věznicích poměrně rozšířené. Je důležité, aby vězněné osoby věděly, jak se chovat v rámci prevence a jaké jsou možnosti řešení, pokud onemocní.

S ohledem na specifčnost prostředí, kterým věznice bezesporu je, nebylo snadné stanovit si cíle tak, abych byla schopna jich dosáhnout. Ve věznici bylo nutné počítat s velmi omezeným přístupem k jakýmkoliv informacím a údajům. Ale vzhledem k tomu, že mne problematika vězeňství celkově velmi zajímá a zkušenosti na praxi ve Vázební věznici Praha – Ruzyně považuji za velmi užitečné a podnětné pro další zpracování, rozhodla jsem se tyto zkušenosti ve své diplomové práci využít, shrnout a pokusit se dostat stanovených cílů. Věřím, že se mi to v rámci možností podařilo.

IV. Závěr

Při psaní své diplomové práce jsem čerpala nejen z odborné literatury a zákonů souvisejících s výkonem vazby a trestu, ale také ze svých zkušeností z praxe ve vazební věznici Praha Ruzyně. Praxe byla pro mne obrovským přínosem a absolvovala jsem ji se stejným nadšením, s jakým jsem psala i tuto práci.

Práce s obviněnými a odsouzenými lidmi není vždy jednoduchá, protože tito lidé se nacházejí ve velmi těžké životní situaci, jsou izolováni od svých blízkých, vytrženi ze svého prostředí, žijí bez svobody, ve strachu z budoucnosti, v nejistotě. Zaměstnanci věznice se při své práci setkávají s různými životními osudy lidí. Motiv každého trestného činu je jiný, s každým pachatelem je však potřeba pracovat, pomoci mu v jeho resocializaci, aby mohl žít zodpovědným a řádným životem v naší společnosti.

Čím je klient mladší, tím vyšší šance na jeho nápravu je. K tomu, aby se klient mohl do běžného života vrátit a žít řádným životem dle našeho právního řádu i morálních pravidel, je potřeba jej motivovat nejen během výkonu trestu, ale i po jeho skončení, neboť právě jeho první kroky na svobodě jsou velmi ohrožující. Klient totiž často nemá pevné zázemí, nezřídka vůbec nemá kam jít, nemá rodinu, peníze, zaměstnání.

K tomu, aby překonal toto složité životní období, mu mohou vypomoci instituce, které poskytují postpenitenciární péči, tedy pomoc osobám propuštěným z výkonu trestu odnětí svobody. Bohužel však ne vždy funguje propojenost penitenciární a postpenitenciární systém jako jednotný systém, v jehož rámci by mohl klient přejít z péče penitenciární do péče postpenitenciární. Informovanost i propojenost často chybí, což je bohužel obrovský nedostatek jak pro samotné pachatele, tak i pro celou naši společnost.

V posledních letech se však situace zlepšuje, systém restorativní justice usiluje o práci s klientem na svobodě, omezování trestů odnětí svobody a upřednostnění trestů alternativních, přičemž pokud klient do výkonu trestu odnětí svobody skutečně nevyhnutně musí, je snaha o to, aby jeho pobyt byl co nejkratší a jeho návrat co nejefektivnější – tedy aby se s ním pracovalo odborně i na svobodě, aby byl veden a motivován k řádnému životu, k odčinění újmy, kterou způsobil a aby nedocházelo již k další recidivě.

Dále považuji za nezbytné, aby lidé v postpenitenciární péči neviděli jen možnost získat 1000 Kč od sociálního kurátora po propuštění, ani nutnost spolupráce s PMS v souvislosti s podmíněným propuštěním. Klienti by měli být informováni o možnostech postpenitenciární péče komplexně. Velmi vhodné jsou projekty nestátních neziskových organizací, které jsou realizovány ve věznicích – zaměřeny na hledání zaměstnání, motivace k řádnému způsobu života, další vzdělávání, osvojení si dovedností – např. jednání s úřady.

Jsem velmi ráda, že jsem během praxí měla možnost poznat oddělení výkonu vazby i trestu, mohla jsem porovnávat oddělení výkonu trestu pro muže v Ruzyni s oddělením výkonu trestu pro ženy v Řepích, komunikovala jsem s klienty při konzultacích, a na základě těchto rozhovorů jsem mohla do této práce zahrnout i několik kasuistik. Vybrala jsem ty, které mne nejvíc donutily k přemýšlení.

Seznam odborné literatury:

BAJCURA, L.: *Práva vězně*. Grada, Praha 1999, ISBN 80-7169-555-6

ČÍRTKOVÁ, L.: *Policejní psychologie*. Praha, Portál 2000. ISBN 80-7178-475-3

GAVORA, P. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno : Paido, 2000. ISBN 80-85931-79-6

HÁLA, J.: *Bolest a naděje vězení*. Triton, Praha 2007, ISBN 978-80-7387-013-3

KÝR, A.: *Z minulosti do přítomnosti pankrácké věznice*. Publikace u příležitosti 120. výročí založení věznice. Vydala Vazební věznice Praha – Pankrác, 2009

LATA, J.: *Účel a smysl trestu*. Knihovnička LexisNexis s.r.o, Praha 2007, ISBN 978-80-86920-24-5

MALÁ, D.: *Vězeňství po česku*. Tišnov, Sursum, 2009. ISBN 80-7323-062-3

MATOUŠEK, O.: *Práce s rizikovou mládeží*. Praha, Portál 1996. ISBN 80-7178-064-2

MATOUŠEK, O., KOLÁČKOVÁ, J., KODYMOVÁ, P.: *Sociální práce v praxi*. Portál, Praha 2010. ISBN 978-80-7367-818-0

MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A.: *Mládež a delikvence*. Portál, Praha 2011, ISBN 978-80-7367-825-8

NETÍK, K., NETÍKOVÁ, D., HÁJEK, S.: *Psychologie v právu*. C.H.Beck, Praha 1997. ISBN 80-7179-177-6

PELIKÁN, J.: *Základy empirického výzkumu pedagogických jevů*. Praha : Karolinum, 1998. ISBN 80-7184-569-8.

RIEGER, Z.: *Návrat k rodině a domů*. Portál, Praha 2009, ISBN 978-80-7367-544-8

SLUKOVÁ, K.: *Práce s vězněnými a propuštěnými vězni*. Vzdělávací centrum Střední Čechy 2010

ŠTERN, P., OUŘEDNÍČKOVÁ, L., DOUBRAVOVÁ, D.: *Probace a mediace*. Portál, Praha 2010, ISBN 978-80-7367-757-2

Doporučení Rady Evropy, Evropská vězeňská pravidla – příloha časopisu České vězeňství č.1/2006

Právní předpisy:

Ústavní zákon ČNR č. 1/1993 Sb, Ústava České republiky

Usnesení předsednictva ČNR č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod

Zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí v platném znění

Zákon č. 257/2000 Sb. o Probační a mediační službě v platném znění

Zákon č. 40/2009 Sb. trestní zákoník v platném znění

Zákon č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody v platném znění

Zákon č. 293/1993 Sb. o výkonu vazby v platném znění

Zákon č. 129/2008 Sb. o výkonu zabezpečovací detence a o změně některých souvisejících zákonů

Zákon č. 218/2003 Sb. o soudnictví ve věcech mládeže v platném znění

Zákon č. 109/2002 Sb. o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních v platném znění

Vnitřní řád vazební věznice Praha – Ruzyně, dostupný z www.vscr.cz

Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 109/1994 Sb., kterou se vydává řád výkonu vazby v platném znění

Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody

Zákon České národní rady ze dne 17. listopadu 1992 o Vězeňské službě a justiční stráží České republiky

Internetové zdroje:

www.helcom.cz/en

www.pmscr.cz

www.pribehysouzenych.cz

www.romodrom.cz

www.spj.cz

Zaměstnávání odsouzených – dostupné z www.vscr.cz

Spolupráce VS ČR s nevládními organizacemi – dostupné z www.vscr.cz

Seznam věznic v České republice, dostupné z www.juristic.cz [cit.12.6.2011]
<http://trestni.juristic.cz/35611/clanek>

Sdružení pro probaci a mediaci, základní myšlenka instituce, dostupné z www.spj.cz [cit. 20.6.2011])

Zpráva ze 3. semináře o. s. Za branou o dětech uvězněných, dostupné z www.zabranou.cz)
[cit.4.6.2011]

(zdroj: Zpráva ze semináře „Pomáháme vězňům z dobré vůle“, dostupné z: www.zabranou.cz, [cit. 11.6.2011])

PŘÍLOHY

Příloha č.1:

Časový rozvrh dne na výkonu vazby

Pracovní dny:

6:00 h	Budíček
6:00 – 6:30	Osobní hygiena
6:30 – 7:00	Výdej snídaně a léků
6:30 – 8:00	Ranní kontrola cel (hlášení k lékaři, předávání žádostí o přemístění, o návštěvu, o balíčky, o pohovory se sociálními pracovníky, s psychologem a funkcionáři věznice, zapůjčování právních předpisů, her apod.), početní prověrka stavu vězňů
8:00 – 11:15	Vyřizování požadavků z ranní kontroly cel, výdej horké vody na zalití čaje a kávy, úklid cel, osobní volno, vycházky, výměna knih, výdej nákupů (1x týdně), výměna ložního a osobního prádla, oděvů a obuvi, objednávka tisku, koupání obviněných
11:15 – 12:15	Výdej oběda
12:15 – 16:15	Osobní volno, vycházky, výměna knih, výdej nákupů, výměna ložního a osobního prádla, oděvů a obuvi, objednávka tisku, výdej horké kávy na zalití čaje a kávy, přemísťování obviněných, koupání obviněných
14:00 – 16:00	Výdej balíčků a korespondence
16:15 – 17:00	Početní prověrka stavu vězňů
16:30 – 17:30	Výdej večeře
17:30 – 20:30	Osobní volno, úklid cel, osobní hygiena, příprava na večeřku
20:30	Večeřka

Dny pracovního volna a klidu:

7:00	Budíček
7:00 – 8:00	Výdej léků, snídaně, osobní hygiena
8:00 – 11:15	Úklid cel, osobní volno, vycházky, soupis nákupů, výdej horké vody na zalití čaje a kávy
11:15 – 12:15	Výdej oběda
12:15 – 16:30	Osobní volno, vycházky, soupis nákupů, výdej horké vody na zalití čaje a kávy
16:30 – 17:00	Početní prověrka stavu vězňů
16:30 – 17:30	Výdej večeře
17:30 – 21:00	Osobní volno, úklid cel, osobní hygiena, příprava na večeřku
21:00	Večeřka

Časový rozvrh dne na oddělení výkonu trestu – pro zaměstnané odsouzené

Pracovní dny:

6:00	Budíček
6:00 – 6:15	Osobní hygiena a úklid
6:15 – 6:30	Snídaně
6:30	Nástup do zaměstnání
6:30 – 15:00	Pracovní doba
8:00 – 8:15	Sčítací prověrka
12:30 – 13:00	Oběd
15:30 – 16:30	Vycházka, tělovýchova
16:30 – 17:30	Osobní volno, aktivity podle resocializačních programů
17:30 – 17:45	Večeře
17:45 – 18:30	Úklid na ubytovně, koupání
18:30 – 19:00	Sčítací prověrka
19:00 – 21:45	Osobní volno, aktivity podle resocializačních programů
21:45 – 22:00	Úklid, osobní hygiena
22:00	Večerka

Dny pracovního volna a klidu:

7:00	Budíček
7:00 – 7:15	Osobní hygiena a úklid
7:15 – 7:30	Snídaně
7:30 – 8:00	Sčítací prověrka
8:00 – 10:00	Vycházka, tělovýchova
10:00 – 12:00	Osobní volno, celoustavní akce
12:00 – 12:30	Oběd
12:30 – 17:30	Osobní volno, akce podle resocializačních programů
17:30 – 17:45	Večeře
17:45 – 18:30	Sčítací prověrka
18:30 – 21:45	Osobní volno
21:45 – 22:00	Úklid, osobní hygiena
22:00	Večerka

(zdroj: Vnitřní řád Vazební věznice Praha – Ruzyně)

Příloha č.2

Malý slovníček současného vězeňského argotu

Ara = pozor

Bachař = pracovník vězeňské služby

Běčkař = obviněný, na nějž byla uvalena koluzní vazba

Bengo = policista, dozorce

Ara bengo = pozor dozorce

Bufet = okénko ve dveřích cely

Buzna = injekční stříkačka

Čórkař = zloděj

Čučka = kukátko ve dveřích cely, sloužící k pozorování

Díra, šuplík = samotka, oddělení výkonu kázeňských trestů

Džíp = vězeň vykonávající služby ostatním

Elpíčko, Elpaso, L.P. = loupežné přepadení se zbraní v ruce

Filcuňk = osobní prohlídka nebo prohlídka vězeňské cely

Katr = dveře ve věznici, které tvoří kovová mříž nebo jsou celé kovové

King = nejvýše postavený vězeň, neformální vůdce (dle pravidel vězeňské subkultury)

Kůň, koňovat = posílat něco z cely do cely přes okno pomocí váčku na provázku

Moňák, MON = možný objekt napadení

Mukl = muž určený k likvidaci

Pétéčko, PT = přerušení trestu

Pépéčko, PP, půlka = podmíněčné propuštění

Piškoty = síta na oknech, kromě mříží se na okna připevňují jako zábrana proti koňování

Ponorka = vězeňský autobus

Sčíták = проверка početního stavu vězňů

Sintr = vězeňský oblek

(Zdroj: Bajcura, 1999)

Příloha č.3

Historie vazební věznice Praha - Ruzyně

Objekt současné vazební věznice nesloužil vždy pro účely vězeňství. Objekt byl postaven v roce 1836 a sloužil původně jako cukrovar. Jeho provoz trval do roku 1921.

V roce 1928 byla budova předána Zemskému správnímu výboru, který nechal celý objekt zbourat a ponechal z něj pouze komín, který stojí dodnes a slouží jako vodojem.

Od roku 1932 byla v místě bývalého cukrovaru vybudována Zemská donucovací pracovna. Svou činnost zahájila 1.července 1935. Součástí tohoto ústavu byla i kaple, kde se konaly bohoslužby a zpěvy. Celý objekt se skládal z hlavní budovy, ve které byly umístěny ložnice „káranců“, dílny, kuchyně, kotelna, kaple a vodárenská věž. Dále zde byly budovy s prádelnou a koupelnami, administrativní budovy, zahrada a statek s kravínem. Zemská donucovací pracovna měla kapacitu 200 káranců. V rámci svého pobytu zde pracovali na statku a v dílnách. Záznamy o káracích se pečlivě vedly v obrovských knihách, byly psány krasopisem černou tuší. Káraci byli zbaveni svobody podobně jako dnešní vězni, donucovací pracovna sloužila tak, jako dnes slouží výkon trestu, fungovala zde i „preventivní vazba“ a existovala i motivace pachatelů v podobě podmíněného propuštění, dříve nazývaného jako „propuštění na výstrahu“.

V období 2. světové války došlo k masivnímu propouštění káranců německého původu. Už jen německy znějící jméno znamenalo u soudu jisté zvýhodnění.

Po roce 1948 nastaly změny, které měly obrovský vliv na vězeňství. V roce 1949 Zemské donucovací pracovny převzala Státní bezpečnost. Budova věznice Ruzyně byla převedena do vlastnictví státu, káraci převezeni do kmenového stavu donucovací pracovny do Pardubic. V Ruzyni bylo 120 cel, což shledalo Ministerstvo vnitra jako nedostatečný stav, a proto nechalo přistavět nové křídlo budovy. Tím se počet cel zvýšil na 400. Cílem přestavby věznice bylo vybudování „silného a výkonného vyšetřovacího ústředí“. Od září 1948 zde sídlilo zvláštní oddělení Státní bezpečnosti s velmi tajným režimem.

V době komunismu panoval ve věznici velmi přísný režim. Budíček byl v 5:45 hodin, vězeň provedl osobní hygienu, úklid cely a úpravu lůžka. V 6:30 byla snídáně, ve 12:00 oběd a v 17:00 večeře. Večerka byla ve 20:00, vězeň musel ulehnout na lůžko, zhasla se světla a nastal noční klid. Přes den bylo zakázané lůžko používat (s výjimkou nemoci). Strážný nesměl sám otevírat cely, vždy musel být přítomen referent či velitel. Vězni nesměli zpívat, vykřikovat z oken, komunikovat s ostatními spoluvězni apod.

Duševně nemocní vězni byli hospitalizováni na specializovaném oddělení v Praze – Bohnicích, kde jim byl nařízen zákaz korespondence a návštěv po celou dobu hospitalizace. Také postavení zaměstnanců nebylo v této době jednoduché. Každý zájemce musel být nejen morálně bezúhonný, ale především věrný KSČ, prověřoval se původ nejen jeho, ale i celé jeho rodiny. Období působení Státní bezpečnosti ve vězeňství se vyznačuje jako období brutality, násilí, ponižování a ztráty lidské důstojnosti. Nejtěžší byla 50.léta, typická vykonstruovanými zločiny, mučením při vyšetřování a dalšími nelidskými projevy ze strany vlády.

Po roce 1989 došlo ve vězeňství k uvolnění, omladil se kolektiv zaměstnanců, do pozic nastoupili lidé, kteří mají skutečný zájem tuto práci vykonávat, aniž by museli být přívrženci vládnoucí strany či splňovat další podmínky, jako tomu bylo v době totality.

V posledních letech je snaha o to, aby se ve věznicích s klienty skutečně efektivně pracovalo, a aby jejich pobyt za mřížemi směřoval skutečně k jejich nápravě, nikoliv k jejich ponížení a zastrašení. Také se usiluje o alternativní tresty, které jsou realizované na svobodě a vedou k nápravě pachatelů lépe než pobyt ve věznici, zároveň dávají těmto osobám šanci odpracovat svůj čin, a zůstat přitom ve svém sociálním prostředí v kruhu své rodiny a blízkých. Alternativní tresty mají obrovský význam zejména pro prvotrestané pachatele, pro které je pobyt ve věznici mnohem více traumatický, nejsou zvyklí na toto prostředí, a proto je bezesporu dobré dát jim šanci napravit svou vinu jinak než trestem odnětí svobody.

(Zdroj: www.vscr.cz)

Příloha č. 4

Listina základních práv a svobod – články související s odnětím svobody

Čl. 6 Listiny základních práv a svobod zaručuje, že trest smrti je nepřípustný. V naší republice byl zrušen v roce 1990, byl nahrazen výjimečným trestem, který je možné uložit od 15 do 25 let, event. na doživotí.

Dle čl.7 je zaručena nedotknutelnost osoby. Toto právo je ve vězení omezeno, a to především tak, že státní orgány mají právo provádět osobní prohlídky vězňů a jejich věcí. Zakazuje se mučení a kruté, nelidské nebo ponižující zacházení či trestání.

Čl. 8 – Obviněný může být zadržen jen v zákonem stanovených případech, a to na dobu 24 hodin. Pak se musí rozhodnout tom, zda osoba bude vzata do vazby nebo propuštěna na svobodu.

Čl. 8, odst. 1: „Osobní svoboda je zaručena“.

Čl. 8, odst. 2: „Nikdo nesmí být stíhán nebo zbaven svobody jinak než z důvodů a způsobem, který stanoví zákon“ – každý musí mít možnost při procesu obhájit svou pravdu svými argumenty.

Čl. 9 – „Nikdo nesmí být podroben nuceným pracím nebo službám“ – nevztahuje se na práce ukládané podle zákona ve výkonu trestu odnětí svobody nebo osobám vykonávajícím jiný trest nahrazující trest odnětí svobody. Pracovat ve výkonu trestu odnětí svobody je nejen právem, ale i povinností. Pokud někdo bez vlastní viny nemá zaměstnání, stát je povinen jej přiměřeně hmotně zabezpečit. Vězni mají v tomto zdánlivou výhodu – mají zajištěno ubytování a stravu. Mohou dostat i tzv. sociální kapesné ve výši 100 Kč měsíčně (na hygienické potřeby atd.).

Čl. 10 – „Každý má právo, aby byla zachována jeho lidská důstojnost, osobní čest, dobrá pověst a chráněna jeho jméno“ – nutnost dodržování mlčenlivosti o osobních údajích vězněných osob

Čl. 13 –porušení listovního tajemství – ve vězení je toto právo rovněž omezeno, korespondence podléhá kontrole orgánů činných v trestním řízení (vazba) nebo pracovníků vězeňské služby (výkon trestu). Kontrole nepodléhají pouze dopisy úřední a stížnosti.

Čl. 14: svoboda pohybu a pobytu – u vězňů výrazně omezena

Čl. 15 – svoboda myšlení, svědomí a náboženského vyznání – u vězňů není narušena, toto právo je zcela zachováno. Vězni také mohou vědecky bádát a umělecky tvořit.

Čl. 17 – Svoboda projevu a právo na informace – i vězněný člověk má právo vyjadřovat se v tisku. Má právo na informace. S omezením pornografických a rasistických tiskovin si vězeň může objednávat a číst knihy a časopisy.

Čl. 18 – petiční právo – zaručeno i vězňům

Čl. 26 – právo na práci – ve věznici omezené právo svobodné volby povolání. Povinnost pracovat naplňují odsouzení podle místních technických a organizačních podmínek, ale míra nezaměstnanosti je ve věznicích mnohem vyšší než v civilních podmínkách. Rovněž není možné, aby se všichni vězni dle jejich volby připravovali na budoucí povolání – kapacita vězeňských učilišť je omezená. Vězni také nemohou podnikat.

Čl. 31 – právo na ochranu zdraví – pro vězně platí v plném rozsahu

Čl. 33 – právo na vzdělání – ve věznicích zajišťují učiliště pro vězně, omezená kapacita

Čl. 37 – právo odepřít výpověď při vyšetřování, pokud by tím způsobil nebezpečí trestního stíhání sobě nebo osobě blízké. Každý má právo na právní pomoc, a pokud neovládá jazyk, má právo na tlumočníka.

Čl. 38 – každý má právo, aby se jeho věc projednala veřejně, bez zbytečných průtahů, za jeho přítomnosti, má právo se vyjádřit ke všem prováděným důkazům

Čl. 40 – presumpce neviny – „Každý, proti němuž je vedeno trestní řízení, je považován za nevinného, pokud pravomocným odsuzujícím rozsudkem nebyla jeho vina vyslovena“. Každý má právo mít přiměřený čas k přípravě obhajoby. Nikdo nemůže být za jeden čin stíhán dvakrát.

Čl. 40, odst. 6: Trestnost činu se posuzuje a trest se ukládá podle zákona účinného v době, kdy byl čin spáchán. Pozdějšího zákona se použije, jestliže je to pro pachatele příznivější.

(Zdroj: Usnesení předsednictva ČNR č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod)

Příloha č.5

Hlavní cíle Evropských vězeňských pravidel

- stanovit rozsah minimálních zásad pro všechny oblasti vězeňské správy, které jsou nutné pro zabezpečení lidsky důstojných podmínek věznění a pro pozitivní zacházení v moderních a progresivních vězeňských systémech
- podněcovat vězeňské správy, aby rozvíjely politiku, styl řízení a praxi založenou současně na zásadě plnění účelu výkonu vazby nebo trestu a na zásadě spravedlnosti
- vést vězeňský personál k přijetí postojů odpovídajících deontologii profese a společenské funkci, kterou mají zastávat a podporovat postoje, které odrážejí důležité sociální a morální stránky jejich práce a vytvářejí podmínky, při nichž mohou vylepšovat vlastní výkon v zájmu společnosti jako celku, v zájmu vězňů svěřených do jejich péče i zájmu jejich vlastního pracovního uspokojení
- stanovit základní realistická kritéria, umožňující vězeňským správám a inspekčním službám objektivně hodnotit a dosažené výsledky dále zlepšovat

(Zdroj: www.vscr.cz)

Příloha č.6

Seznam věznic v České republice

V České republice jsou zřízeny následující **vazební věznice a věznice**: (zdroj: www.vscr.cz)

Vazební věznice

1. Vazební věznice a Ústav pro výkon zabezpečovací detence Brno

- výkon vazby mužů, žen i mladistvých, oddělení výkonu trestu odnětí svobody s dozorem a ostrahou, vyčleněna i kapacita pro dočasně umístěné odsouzené (nástup trestu, eskorty k soudům), v objektu je také vězeňská nemocnice

2. Vazební věznice České Budějovice

výkon vazby v uzavřených celách i na oddělení se zmíněným režimem, oddělení výkonu trestu odnětí svobody s dozorem

3. Vazební věznice Hradec Králové

výkon vazby v uzavřených celách i na oddělení se zmíněným režimem, oddělení výkonu trestu odnětí svobody s dohledem je umístěno samostatně v průmyslové zóně (katastrální území Pouchov)

4. Vazební věznice Liberec

výkon vazby v uzavřených celách i na oddělení se zmíněným režimem, oddělení výkonu trestu odnětí svobody s dozorem a ostrahou

5. Vazební věznice Litoměřice

výkon vazby mužů, žen i mladistvých, oddělení výkonu trestu odnětí svobody s dozorem a příjímací oddělení pro nástup odsouzených

6. Vazební věznice Olomouc

výkon vazby mužů, žen i mladistvých, oddělení výkonu trestu odnětí svobody s dozorem u mužů

7. Vazební věznice Ostrava

výkon vazby mužů a žen, oddělení výkonu trestu odnětí svobody s dozorem u mužů i žen, oddělení výkonu trestu odnětí svobody s ostrahou u mužů, kapacita pro zabezpečení ubytování při dálkových eskortách a dočasné umístění odsouzených s trestem odnětí svobody s dozorem, které nelze z kapacitních důvodů zařadit do příslušné věznice

8. Vazební věznice Praha-Pankrác

výkon vazby mužů, oddělení výkonu trestu odnětí svobody s dohledem, dozorem a ostrahou u mužů

9. Vazební věznice Praha-Ruzyně

výkon vazby mužů a žen, oddělení výkonu trestu odnětí svobody s dozorem a ostrahou u mužů, oddělení výkonu trestu odnětí svobody s dohledem a dozorem u žen je umístěno samostatně v Domově sv. Karla Boromejského v Řepích

10. Vazební věznice Teplice

výkon vazby mužů, žen i mladistvých v uzavřených celách i na oddělení se zmíněným režimem, oddělení výkonu trestu odnětí svobody s dozorem

Věznice

1. Věznice Bělušice

věznice s ostrahou, oddělením výkonu trestu odnětí svobody s dozorem

2. Věznice Břeclav

věznice s dohledem a ostrahou pro muže, oddělení výkonu vazby

3. Věznice Drahonice

věznice s dozorem

4. Věznice Heřmanice

věznice s ostrahou, oddělení výkonu trestu odnětí svobody s dozorem, specializované oddělení pro výkon ochranného léčení protialkoholního

5. Věznice Horní Slavkov

věznice s ostrahou zaměřená na dospělé muže odsouzené za závažnou trestnou činnost a recidivujících s délkou trestu do 15 let, oddělení se zesíleným stavebně-technickým zabezpečením

6. Věznice Jiřice

věznice s ostrahou pro dospělé muže, oddělení výkonu trestu odnětí svobody s dozorem

7. Věznice Karviná

věznice s dozorem, oddělení výkonu trestu odnětí svobody se zvýšenou ostrahou (trvale pracovně nezařaditelní odsouzení), jehož součástí je oddělení pro imobilní odsouzené a odsouzené s mentální retardací

8. Věznice Kuřim

věznice s ostrahou pro dospělé muže, specializované oddělení pro prvotrestané a sexuální devianty

9. Věznice Kynšperk nad Ohří

věznice s dozorem

10. Věznice Mírov

věznice se zvýšenou ostrahou, oddělení pro výkon trestu odnětí svobody s dozorem a ostrahou, specializované oddělení pro výkon doživotních trestů a pro odsouzené s duševními poruchami a poruchami chování

11. Věznice Nové Sedlo

věznice s dozorem, specializované oddělením pro odsouzené s poruchami osobnosti a chování, které jsou způsobeny užíváním psychotropních látek

12. Věznice Odolov

věznice s dozorem pro muže starší 19 let

13. Věznice Opava

věznice pro ženy zařazené do všech typů věznic (včetně doživotních trestů), specializované oddělení pro drogově závislé ženy, oddělení výkonu trestu odnětí svobody s dohledem a dozorem u dospělých mužů, výkon trestu odnětí svobody mladistvých

14. Věznice Oráčov

věznice s ostrahou, oddělení výkonu trestu odnětí svobody s dozorem u dospělých mužů, specializované oddělení bezdrogové zóny pro mladé prvovězně odsouzené v režimu s ostrahou

15. Věznice Ostrov

věznice s dozorem pro dospělé muže, zvláštní oddělení pro výkon vazby, specializované oddělení pro odsouzené s poruchami osobnosti a chování způsobené dlouhodobým užíváním psychotropních látek a bezdrogová zóna

16. Věznice Pardubice

věznice s ostrahou, oddělení pro výkonu trestu odnětí svobody s dozorem, specializované oddělení pro trvale pracovní nezařaditelné muže

17. Věznice Plzeň

věznice se zvýšenou ostrahou, oddělení pro výkonu trestu odnětí svobody s ostrahou a dozorem, v Heřmanově Huti je umístěno oddělení pro výkonu trestu odnětí svobody s dohledem, dále je ve věznici specializované oddělení pro odsouzené závislé na drogách, alkoholu a hracích přístrojích a zvláštní oddělení pro výkon vazby mužů, žen a mladistvých, věznice byla dříve označována jako Věznice Bory podle názvu polí, na nichž byla věznice postavena, v pozemkových knihách

18. Věznice Příbram

věznice s ostrahou se specializovaným oddělením pro odsouzené s poruchami osobnosti a chování způsobené užíváním psychotropních látek, oddělení pro výkon trestu odnětí svobody s dohledem a dozorem

19. Věznice Rýnovice

věznice s dozorem a ostrahou, oddělení pro výkon trestu odnětí svobody s dohledem, specializovaná oddělení pro odsouzené do 26 let, pro prvotrestané, pro výkon ochranného léčení protitoxikomanického

20. Věznice Stráž pod Ralskem

věznice s dozorem a ostrahou, speciální oddělení pro odsouzené z organizovaného zločinu a oddělení bezdrogové zóny

21. Věznice Světlá nad Sázavou

věznice s ostrahou pro ženy a mladistvé, oddělení pro výkon trestu odnětí svobody ve věznici s dozorem, specializovaná oddělení pro matky nezletilých dětí, trvale pracovní nezařaditelné odsouzené ženy, mladistvé ženy odsouzené ženy s duševními poruchami a poruchami chování, zvláštní oddělení pro výkon vazby

22. Věznice Valdice

věznice s ostrahou a se zvýšenou ostrahou pro odsouzené muže s delšími tresty, recidivisty a jinak nebezpečné odsouzené, oddělení pro výkon doživotního trestu a pro výkonu trestu odnětí svobody u odsouzených, u nichž je potřeba zvýšené detence

23. Věznice Vinařice

věznice s ostrahou, speciální oddělení pro mentálně retardované odsouzené a oddělení bezdrogové zóny

24. Věznice Všehrdy

věznice pro mladistvé, oddělení pro výkon trestu odnětí svobody u dospělých mužů s dohledem a dozorem

25. Věznice Znojmo

věznice pro výkon trestu odnětí svobody s dozorem a ostrahou, specializované oddělení pro výkon ochranného léčení protitoxikomanického

(Zdroj: Seznam věznic v České republice, dostupné z www.juristic.cz)